

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

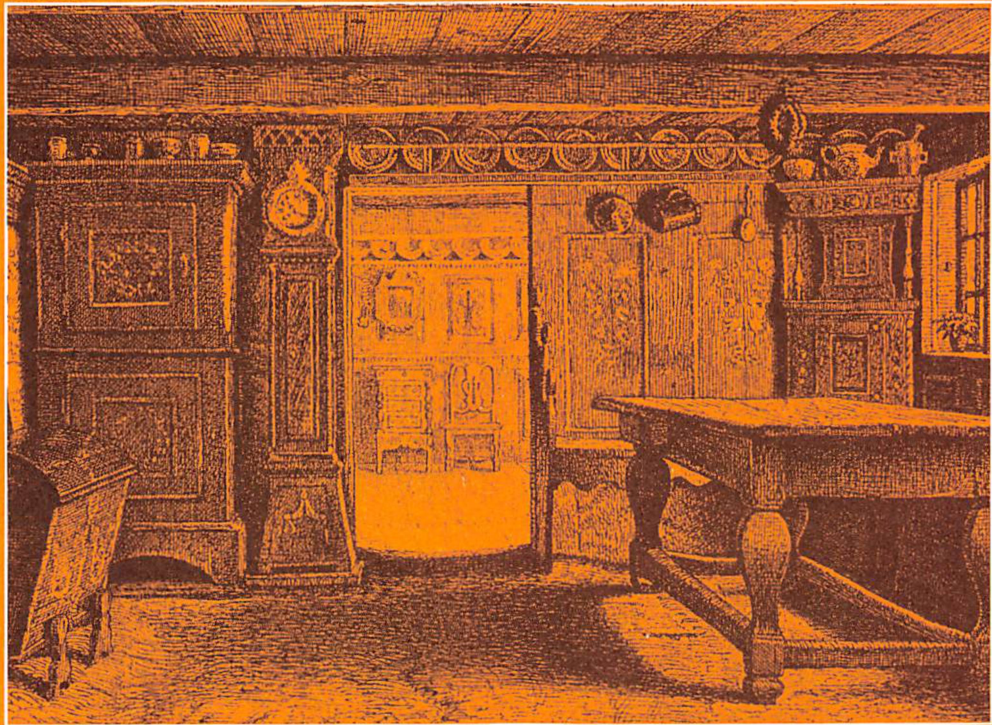
Foreningen Danske Slægtsforskere:
www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Drejer det sig om værker, som er omfattet af ophavsret, skal du være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig brug.

HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

ÅRBOG 1988

Sjællandsk bondestue.

ÅRBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

1988

ÅRBOG FOR HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

BIND 75

Udgivet af
HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

1988

Bestyrelsen:

Gårdejer Helge Christiansen, Glenhøjgård, Bildsø.
Skolebestyrer Mogens Haar, Dyrhaugesvej 11, Korsør.
Viceinspektør R. Henneke, Kristinelundsvej 39, Slagelse, kasserer.
Gårdejer Carl Jensen, Hanchøjgård, Sneslev, Ringsted.
Landsretssagsfører Carl Jonsén, Tinggade 1, Ringsted.
Fhv. borgmester Johs. Lyshjelm, Stignæs, Skælskør, formand.
Viceinspektør Erik Nielsen, Dyrehavevej 24, Skælskør, næstformand.
Lærer Ole G. Nielsen, Lundförlundvej 8, Slagelse.
Mag. art. Margit Baad Pedersen, Skuderløsevej 30, Bråby, Haslev.
Erling Petersen, Fredensvej 8, Fuglebjerg.
Museumsinspektør Helge Torm, Vedelsgade 1, Sorø.

Revisorer:

Revisor Lars Hansen, Flakkebjerg, og
overlærer Bent Heegaard Petersen, Sørbymagle.

Årbogens redaktion:

Ansvarshavende redaktør er Erling Petersen, Fuglebjerg.
Bidrag til næste årbog må være redaktøren i hænde senest 31. marts 1989, men helst i god tid inden. I tilfælde af rigeligt stof må de sidst indkomne manuskripter udskydes til det følgende år.

Foreningens ekspedition:

Kristinelundsvej 39, Slagelse. Tlf. 03 52 27 38. Postgiro 3 00 82 90.

Indhold

Kommunitetsgodset i Eggeslevmagle	7
<i>Af Ove Trosbjerg, Rude</i>	
Bønder, præster og herremænd	21
<i>Af Erling Petersen, Fuglebjerg</i>	
Provst F. V. Andersen som nidkær kirkevisitator	36
<i>Af Erik Nørr, Viby Sj.</i>	
Var Hvide-ætten beslægtet med det danske kongehus	69
<i>Af Carl Langholz, Skive</i>	
Egholtfondet	73
Nye bøger	75
<i>Af Ole G. Nielsen, Lundforlund</i>	
Historisk samfund for Sorø amt	77
Ved formanden	
Driftsregnskab fra 1/10 1986 til 30/9 1987	79
Ved kassereren	
Nye medlemmer pr. 1/5 1988	80
Sognerepræsentanter	81
Ældre årbøger	81
Love for Historisk Samfund for Sorø Amt	82
Lokalhistoriske arkiver i det gamle Sorø amt	83

Kommunitetsgodset i Eggeslevmagle

Af Ove Trosbjerg

Hvad var kommunitetsgods?

Fra oprettelsen af Københavns universitet i 1479 havde det været »kirken«, der af sine indtægter fra kloster- og kirkegods havde skaffet midler til universitetets drift og til underhold for de studerende. Det var vel også naturligt i betragtning af, at det næsten udelukkende var den teologiske uddannelse, man dengang kunne få på universitetet.

Da kongen ved Reformationen i 1536 inddrog klostrenes og kirkernes gods under kronen, forsvandt det økonomiske grundlag for universitetets drift. For at råde bod på dette skænkede kongen en del gårde og tiender til universitetet. Indtægterne fra dette gods skulle så dække udgifterne til aflønning af professorerne og til vedligeholdelse af universitetsbygningerne. De gårde, der på den måde blev knyttet til universitetet, kaldtes universitetsgodset.

Reformationen borttog imidlertid også den hjælp, som studenterne hidtil havde fået til de daglige fornødenheder. Frederik den Anden oprettede da en usædvanlig rig stiftelse for at råde bod på studenternes nød. Det skete i året 1569. Denne legatsstiftelse blev kaldt »De hundrede Studenters Underhold« eller »Kommunitetet«. Gavebrevet fra kongen omfattede 153 bøndergårde på Sjælland og Falster samt 92 kongetiender. Kongen erklærede, at han skødede det nævnte gods til kommunitetet, der så i fremtiden skulle sørge for underhold til 100 studenter. Kommunitetsgodset blev ved matriklen i 1688 skyldsats for omtrent 1080 tdr. hartkorn.

Tilsammen udgjorde universitetets og kommunitetets gods dengang et areal, der svarer til 1/20 af det nuværende landbrugsareal på Sjælland. Fra tiender havde de to godser indtægter, der dengang svarede til 1% af det samlede høstudbytte på Sjælland.

Kommunitetsgods og universitetsgods havde mange fælles træk, men de blev administreret helt uafhængigt af hinanden, og indtægterne blev som nævnt anvendt til hver sit formål. Kommunitetets gods blev indtil 1813 bestyret af en »Oeconomus«, der skulle aflægge årligt regnskab til Det teologiske Fakultet. Oeconomus havde ridefogeder til at føre tilsyn med gårdene, mens han især tog sig af studenterbespisningen og af kommunitetets bygninger i København.

Kommunitetets vigtigste indtægt fra godset var landgilden - den årlige afgift, bønderne betalte for deres fæste. Landgilden blev opført i jordebogen og var år for år næsten uændret op til landboreformerne. Kommunitetets jordebøger er stort set bevarede fra 1613. Foruden jordebøgerne findes der på rigsarkivet et rigt holdigt materiale om kommunitetsgodset. I modsætning hertil er meget af materialet om universitetets gods gået tabt. Foruden landgilden bestod kommunitetets indtægt som ved andre godser af indfæstningspenge og retsbøder. Desuden skulle bønderne udføre ægter, dvs. rejser og transport for »godsejer« og krone samt være med ved anlæg af veje. Derimod havde kommunitetets bønder i sagens natur intet hoveri. Det gjaldt også for universitetets bønder, og det var sikkert årsagen til, at der blev indgået en del ægteskaber mellem beboerne på disse to godser indbyrdes. Det var ikke tillokkende at gifte sig ind på et gods, hvor der var hoveri.

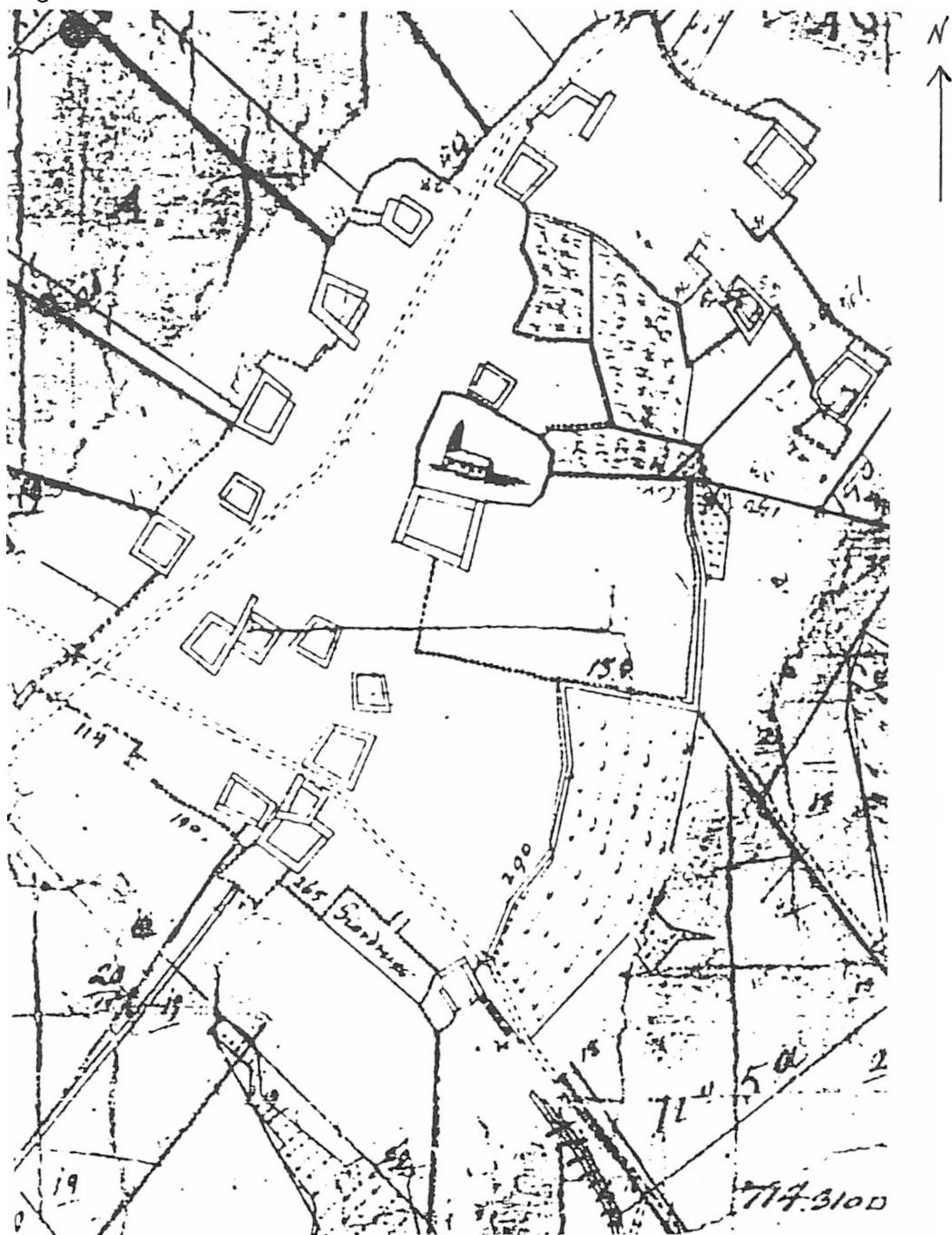
Bønderne, der var fæstere under kommunitetet, bragte deres landgilde til hovedstaden. En del af kornet blev solgt for at skaffe rede penge. For kommunitetets midler kunne Kristian den Fjerde i 1618 købe en gård og lade den ombygge og indrette til studenterbolig - Regensen. Kommunitetets indtægt, der fra begyndelsen årlig androg 4 000 rdl., blev dog først og fremmest anvendt til bespisning. I 1573 tog kommunitetet en bygning i brug til dette formål. Kommunitetsbygningen stødte op til universitetet. Bygningen lå langs den østlige side af Nørregade fra Vor Frue kirkegård til Skidenstræde (nu Krystalgade). I bygningen var der køkken, bryggers, lager, staldbygning, slagtehus og spisesal.

Der blev serveret to måltider for studenterne - kl. 10 og kl. 17. Om maden hed det i reglementet: »Underhold og Bespisning skal være Deltagerne taalelig. For det Første skal der være godt Opsyn paa Øl og Brød, at det saa brygges og bages, at det er rent, godt og ustraffeligt. Dernæst skal der og til hver Middag fire Retter og til Aften tre Retter forspises og anrettes, Fisk og Kiød hver efter sin sædvanlige Tiid og Dag, og skal hver Søndag og andre Høytidelige Dage gives en Steg til fierde Ret«. Søndag middag kunne der f.eks. blive serveret oksesteg, kål og flæsk. Søndag aften kunne menuen så lyde på »Sød Melkevelling med Kringler udi«, steg og fisk. Mandagen bød måske så på sur eller sød grød, sild og kød. Måltidet begyndte altid med bordbøn, og under måltidet skulle der læses op af bibelen - på latin, og al samtale ved bordet skulle føres på græsk eller latin.

Under svenskekrigene bespiste man 144 studenter og desuden 36 mand fra studenterbevæbningen, men forrådene svandt ind under belejringen. Da freden kom i 1660 havde gårdene lidt så meget under krigen og besættelsen, at der i en årrække ikke kunne forventes nogen særlig indtægt. En kommission skildrede i 1682 forholdene på kommunitetsgodset således: »at der neppe i det ganske Land skal findes Noget, som i Almindelighed er saa Armeligt og Elendigt«.

Under pesten i 1711 var bespisningen indstillet. Endnu en ulykke ramte kommunitetet. Det var den store ildebrand i 1728. Kommunitetsbygningen brændte helt, og det gjorde størstedelen af Regensen også. Først i 1731 blev en ny bygning

Fig. 1

Eggeslevmagle: Udsnit af udstykningskort 1782.

taget i brug, og bespisningen genoptaget. Fra 1736 hørte den dog helt op, idet man gik over til at udbetale 4 mark ugentlig i kostpenge til de studenter, der trængte mest. Kommunitetsbygningen blev igen ødelagt under det engelske bombardement af København i 1807, men genopbygget som friboliger, kontorlokaler, arkiver og samlinger.

I 1800-tallet havde kommunitetet gode indtægter fra sine gårde. I 1864/65 var indtægten således 119 000 rdl. I perioden 1837-72 gav kommunitetet 1 1/2 mill. rdl. til universitetet. Disse penge blev bl.a. anvendt til opførelsen af Universitetsbiblioteket og Naturhistorisk Museum. Da gårdene i begyndelsen af 1900-tallet blev solgt til selveje, blev den indkomne kapital ikke sat i bygninger. Formuen er derfor i årenes løb blevet betydelig forringet. Endnu i 1953 var der på Regensen fribolig for 103 studenter, men i 1979 blev der af kommunitetets midler kun udbetalt 10 kr. mdl. til Regensens beboere. Den nuværende regensprovst Leif Grane oplyste (marts 1987), at studenterne nu betaler fuld husleje på Regensen, og at kommunitetets formueafkast årlig andrager omkring 1/2 mill. kr., som anvendes til vedligeholdelse af bygningerne. Staten ønskede endvidere vederlagsfrit pr. 1. juli 1987 at overtage kommunitetsbygningen, hvor bl.a. universitetets rektor har sit kontor. Kommunitetet har i en årrække fået en - omend lille husleje af bygningen, der er vurderet til 45 mill. kr. Til gengæld ville staten reparere Regensen for 17 mill. kr. Da dette ville være en ødelæggende forringelse af kommunitetets formue, blev sagen rejst over for ombudsmanden, der nu i 1988 har udtalt sig til fordel for kommunitetet.

Der har gennem årene været adskillige anslag for at nedlægge kommunitetet og inddrage midlerne. Man påstår i vore dage, at dette legat er et utidssvarende levn. Men endnu »lever« det - over 400 år efter dets oprettelse, og ingen kan nægte, at kommunitetet gennem dette tidsforløb har løst en reel og betydningsfuld opgave.

Kommunitetsgodset i Eggeslevmagle

I Eggeslevmagle har der ligget 10 gårde, som hørte under kommunitetet. De blev omkring 1700 lagt sammen til 8. I Gimlinge og på egnen omkring Gørlev lå det nærmeste kommunitetsgods. Kommunitetsgårdene udgjorde en væsentlig del af Eggeslevmagle. Fig. 1 er et udsnit af udstykningskortet fra 1782 over Eggeslevmagle by. Kortet viser tydeligt, at der syd for kirken har ligget en landsby, hvor gårdene var anbragt i en kreds. Det har været den oprindelige landsby. Det var denne »rundby«, der udgjorde de gårde, som kongen skænkede til kommunitetet. Når disse gårde før dette tidspunkt havde tilhørt kronen, kan det måske sættes i forbindelse med formodningerne om, at der tidligere skulle have ligget en kongsgård i Eggeslevmagle.

Den række af gårde, der på kortet ligger mod vest, tilhørte i 1700-tallet godset Gerdrup, hvorimod tre gårde nord for kirken på det tidspunkt hørte under grev-

skabet Holsteinborg. Det er ikke med urette, at byen har fået navnet Eggeslevmagle (magle = stor).

Som nævnt er kommunitetets jordebøger bevaret fra 1613. Eggeslevmagle kirkebog findes fra 1645. Ved at anvende disse kilder samt meget andet arkivmateriale kan man få kendskab til kommunitetsgårdenes historie og skaffe sig oplysninger om beboerne helt tilbage i 1600-tallet.

På fig. 2 findes en oversigt over kommunitetsgårdene i Eggeslevmagle. Som udgangspunkt er brugt matriklen 1688. Byens gårde havde numre. Fæsternes navne er angivet, - evt. de forrige fæstere. Få år senere sker der en ændring, så der kun er otte gårde tilbage. Til højre er angivet de matrikelnumre, gårdene senere fik. Længst til højre er nævnt de nuværende gårdnavne.

Lad os i nogle glimt følge én af slægterne på kommunitetsgårdene. I jordebogen for året 1661/62 finder vi navnet Jørgen Christensen. Han måtte i landgilde yde 1/2 mark og 3 skilling, desuden 1 pund rug (= 3 1/2 tønde), 2 pund byg (= 8 tønder) samt 3 tønder havre. Han havde fæste på gård nr. 18, men måtte i nogle år forlade den på grund af stor »Armod«, men han blev senere fæster på

Fig. 2. Oversigt over kommunitetsgodset i Eggeslevmagle.

Gård-nummer ¹⁾	Fæsternes navne	Matr. nr.	Nuværende gårdnavn
Nr. 5	Peder Jørgensen	11	Maglegård
	Niels Jensen tilforn		
	Christen Jørgensen	6	Toftegård
Nr. 6	Niels Jensen Mors	7	Hønagergård
Nr. 8	Laurits Jensen ²⁾	8	Røjlegård
Nr. 12	Jens Olufsen	10	Stenmaglebjerg
Nr. 16	Søren Jensens Enke + øde Jord	5	Byagergård
Nr. 17	Gl. Niels Jensen tilforn Laurits Hansen	Gården deles i 1773 mell. nr. 5 og nr. 12	
Nr. 18	Niels Jensen øde deles i 1690'erne mell. nr. 5 og nr. 8.		
Nr. 19	Jens Nielsen Pedter Thomassen	9	Holmegård
	tilforn Hans Hansen		
Nr. 20	Peder Hansen Niels Jensen	4	Kildegård
Husmænd.	Jørgen Theisen Niels Jensen Hans Fynbo Peder Mortensen		

1) De første to kolonner er fra matriklen i 1688.

2) Gården lå i 1690 øde, men fæstes da af Rasmus Jørgensen. Han boede i Jørgen Theisens hus, indtil gården var opbygget. En del af jorden blev i 1690'erne overladt til gård nr. 6. Til gengæld fik Rasmus Jørgensen en del af jorden fra nr. 18.

gården igen, da hans efterfølger heller ikke kunne klare sig. Hans søn Christen Jørgensen var blevet døbt den 31. januar 1658 - den dag, den svenske hær nåede Nyborg efter at være gået over Lillebælts is to dage før. Christen Jørgensen blev sammen med en broder fæster på gård nr. 5. Fæstebrevet, der var udstedt i 1689, er nedskrevet i kommunitetets fæsteprotokol i 1719. I uddrag lyder det således: »altsaa nyder Christen Jørgensen Gaarden i hands Livs=Tiid al dend Stund hand aarlig svarer sædvanlig Landgilde....«. Foruden at pålægge Christen Jørgensen at vedligeholde og forbedre bygninger og jord var der også følgende påmindelse i fæstebrevet: »...Han skal aarligen efter Kongens Lov sætte Pile, ympe (1) af Abild eller Pæretræ. item Humlekuler...«. Siden Kristian den Første havde der været bestræbelser for at få bønderne til at pode, så man kunne høste frugt, til at anlægge humlekuler, så øllets kvalitet kunne bedres, og til at plante pile. Ved en synsforretning i 1623 blev der kun omtalt humlekuler i gård nr. 5 - den gård, Christen Jørgensen senere fik i fæste. Bønderne veg helst uden om denne bestemmelse. Bønderne i Hemmeshøj og Eggeslevmagle angav, at jorden var for sandet til humle.

I forbindelse med matrikuleringen 1688 var der sket opmålinger af de mange meget spredte agre, som hørte under den enkelte gård. Opmålingerne, der tog sigte på en mere retfærdig hartkornsansættelse, findes udførligt noteret i »Markbøgerne«. Ved opmålingen i 1682 i Eggeslevmagle nævnes tre vange: Kanehøjsmarken, Røjelsevangen og Raabiergsmarken. Det pågældende år var disse vange henholdsvis byg-, rug- og brakmark. Alene på Kanehøjsmarken blev der opmålt 43 agre, som hørte under gård nr. 5. Den første ager, der nævnes, var 31 alen lang. Mod syd var den 45 1/2 alen bred, og mod nord var den 44 alen bred. Alt blev målt op i kvadratalen.

Fire af Christen Jørgensens sønner blev fæstere på kommunitetsgårde i Eggeslevmagle. I 1720 blev Jørgen Christensen således fæster på gård nr. 16. Da han var født i 1696 var han født »vorned«. Det er oprindeligt en betegnelse for de bønder, der i de usikre og ufredelige år efter Valdemarernes storhedstid frivilligt gav sig ind under en herremand, for at denne skulle værne dem. Da der i 1500-tallet var mangel på arbejdskraft på landet, fik godsejerne på Sjælland og Lolland-Falster udvidet udtrykket »vorned« til at betyde, at bondesønner var pligtige til at blive på godset og fæste en gård, hvis herremanden bestemte det. Vornedskabet blev ophævet i 1699. Det gjaldt dem, der blev født efter dette år. I Jørgen Christensens fæstebrev understregede kommunitetet det forhold, at han var født vorned.

Der findes skriftlige indberetninger om kommunitetsgodsets tilstand - de såkaldte synsforretninger fra 1610, 1623, 1731, 1744 (meget udførlig) og 1774. Jørgen Christensen, der var fæster på gård nr. 16 gennem 46 år, bliver omtalt ved synsforretningen i såvel 1731 som 1744 (2). Fra den sidstnævnte skal følgende nævnes. Jørgen Christensen betegnes som »Megen god Husholder, hans Hustru ligesaa«. De er begge 47 år, »friske og rørige«. Om fæstet hedder det: »Hans Fæ-

stebrev er dateret 24de April 1720, kom til Gaarden Michelsdag 1719 og har annammet den i slæt Tilstand og desaarsagen er fri given for Skatter til 1. Maj 1720 og for Landgilde 1719 og 1720 og for sin Formands Restanz, saa og nødt fri til Saasæden i Foraaret 1720 Buig 4 Td, men et Plougbæst som hannem er tillagt 1720 er forstrakt 6 Rdl. af Communitetet, der skulle han betale igen samme Aar, men har icke betalt det Halve. Hans Landgilderestanz i alle 24 Aar er 183 Rdl 3 Mk 12 Sk, som han visselig kunde betale, naar han derom var bleven aarlig tilholt med Alvorlighed. Thi han er en megen god Bonde, i megen god Tilstand og har en god Avling og velbygt Gaard«. Gården har 4 længder med i alt 44 fag og er godt vedligeholdt. Der er en brønd med brøndværk. Kun én af de andre gårde i byen har det. Flere af de andre gårde er »brøstfældige«. Endvidere roses Jørgen Christensen for at have sat tre dobbelte stengærder.

Om afgrøderne hedder det: »Saar omtrent aarlig Rug 6 á 6 1/2 td, Biug 11 á 12 td, Haure 7 td, Erter og Væcker 2 skp ligersaa i 1 1/2 td Sæd«. Af den tidligere synsforretning ses, at høstudbyttet lå på omkring 3 fold. Om redskaber og besætning fortæller: »I megen god Tilstand, har en Jern Kackelovn, hvorpaa han har laant 10 Daler af sin Karl, en gammel Brøgekiedel paa en tønde, Ildkar, Sængeklæder og Bohave til skickelig fornøden Gods. Een beslagen og een Trævogn, 2 Vognheste, den ene 6 den anden 13 Aar, 7 Plougbæster, 2 Føll, 4 Kiør, 4 Fiorkalve, 2 Grisesøer, 4 Ungsvin, 4 Grise, 10 Faar og 3 Bistader«.

En Jernkackelovn var et forholdsvis nyt stykke bohave - og meget kostbart. Den kostede det samme som en hest. I 1726 var der kommet en kongelig forordning om, at man uden ophold skulle opsætte skorstene. Jørgen Christensens fader fik i 1693 pålagt at opsætte en skorsten på sin gård som straf for en forseelse. Et par af de andre kommunitetsbønder havde »En Jern Kackelovn til Leie af Præsten« eller »1 Jern Kackelovn, som han har laant 10 Daler paa til Laanekorn«.

Det var ikke megen have, der hørte til gårdene. Jørgen Christensen havde »en liden Kaal Hauge«. Nogle af naboerne havde desuden nogle pile, en ask eller et enkelt blommetræ.

På rigsarkivet findes skriftligt materiale om de ulykker, der ramte landbruget ved 1700-tallets midte. I 1745 kom den »grasserende Quægsyge«, og i en indberetning fortæller der om, hvor meget den enkelte bonde havde mistet. Jørgen Christensen havde mistet alt sit. Det drejede sig om 6 køer, fire stk ungvæg og fire kalve. I 1760 er det hestene, der rammes - både »Vogn- og Plougbæster«. Der findes en brevveksling, hvori Oeconomus beder om, at bønderne bliver hjulpet med penge til indkøb af nye heste. »Bønderne kan icke dørke deres Jorder i dette Foraar med mindre de faa Hielp til Bæster igen at købe«. Fakultetets direktør svarer henholdende i et brev dat. 2. april, men den 5. april gives der lov til at bruge 300 rdl til købet, dog skal bønderne efterhånden betale disse penge tilbage, for som det hedder: »Da Communitetets Bønder er fri for Hoveri og ingen Hoveripenge yde, Landgilden og efter den nye Jordebog af 1745 er saa meget maaelig, og de dog Tid efter anden have faaet anselige Forstrækninger, Restancerne

tilmed er eftergivne og Indfæstningerne har været mestendels ringe og ellers maadelige, saa maatte det vel af disse og flere Aarsager vel være Tid, at Godset er i den Stand og Bøndernes Flid og Forsynlighed saadan, at Communitetet ei bebyrdes med Forstrækninger ved enten nogen Svaghed blandt Fæsterne eller andre Vanheld indfaldt, og at dog Landgilderne indkom uden Afkortning. Og det vil endelig i Tide mages saa, at Communitetet kan være skikkeligt tient med sit Bøndergods...«(3).

I 1762/63 var der igen kvægepest. Så godt som al hornkvæg på kommunitetet i Eggeslevmagle døde, således mistede Jørgen Christensen »18 Hoveder, kun én var i Behold«. Desværre foreligger der ikke noget om, hvorvidt man fra København igen måtte træde til for at hjælpe bønderne.

Jørgen Christensen var kirkeværge, og i den egenskab var han med til at stævne en del af Eggeslevmagles beboere til at vidne for Vester Flakkebjerg herreds ting i 1729 for at få afklaret, hvorvidt der var bund i nogle vedholdende rygter om, at degnen Jacob Barch havde skåret et stykke af præstens messehagel til eget brug. (4)

Jørgen Christensen og hans kone, der var skrædderdatter, fik 10 børn, men ingen af sønnerne nåede at blive voksne. Kirkebogen fortæller i 1745: »Jørgen Christensens liden Søn Hans 5 Aar gl., som blev væltet af deres Vogn ud for Niels Post og ihielslagen af Vognen, saa han levede kun 1/2 Quarter derefter«. En af døtrene blev gift med enkemanden på kommunitetsgård nr. 6. Jørgen Christensen og hans kone gik på aftægt i 1766. Fæstet blev overtaget af en dattersøn, der var født på universitetsgården i Lundby (ved Skælskør)(5). På det tidspunkt er man på centralt hold i fuld gang med at diskutere reformer for bondestanden.

Landboreformer på kommunitetsgodset

Vi har i 1988 fejret 200-året for stavnsbåndets ophævelse, men vi må ikke glemme, at denne begivenhed kun var en enkelt del af de samlede landboreformer.

I året 1755 på Frederik den Femtes fødselsdag blev der i hans navn udsendt en opfordring til offentligheden om at indsende forslag om forbedring af samfundsforholdene i landet, herunder især bøndernes vilkår. Nye økonomiske strømninger lå bagved, og allerede i 1757 blev »Kommissionen til Landvæsenets Forbedring« nedsat. Man ønskede at samle den enkelte bondes mange små agre til ét sammenhængende jordtilliggende. Denne udstykningstanke mente man at kunne fremme ved at begrænse antallet af lodsejere i en landsby. Kommissionen ønskede derfor at sælge kommunitetets (og universitetets) gårde til lokale godsejere. Kommunitetets Oeconomus fik i 1760 besked om at lave »En Fortegnelse paa de andre Lodseiere i de Byer, hvor Communitetet ei er ene Eiere«.

Konsistorium, dvs det råd af professorer, der varetager universitetets (i denne sag også kommunitetets) anliggender, var allerede i 1759 klar over faren og henvendte sig til kongen. Konsistorium understregede, at det var kongemagten, der havde indstiftet legaterne og dermed grundlagt de to godser, og man ønskede

ikke at afgive dem i henhold til legaternes fundatser. På den måde håbede man også at trække tiden ud.

Konsistorium sendte et svar til landbokommissionen dateret 31. juli 1759. Det findes på rigsarkivet(6) og fylder 19 tætbeskrevne foliosider. Man fastslår, at godserne ikke kan røres og citerer nogle sætninger fra Frederik den Andens gavebrev: »Dette Guds skal altid og stedse blive hos Universitetet aldeles uformindsket unders Guds ærige Hefn, Straf og Vrede«. Baggrunden for professorernes modstand må søges i, at netop ved at beholde jorden havde man en realindtægt, der var sikret mod fremtidige prisstigninger. Ved siden af denne skrivelse ligger der i arkivet jordebøger over kommunitetets og universitetets gods for 1760. De var krævet indsendt til kommissionen, men blev først afleveret i oktober 1761 efter mange rykkerskrivelser.

På dette tidspunkt var kommissionen uden konsistoriums vidende i gang med en plan om, at kongen skulle mageskifte sit ryttergods i Odsherred med kommunitets- og universitetsgodset. Derefter kunne kongen sælge det erhvervede spredte gods til de lokale lodsejere. Denne plan måtte falde, da den mødte modstand i Rentekammeret foruden hos konsistorium, da dette endelig kom under vejrs med planen.

Der gik nogle år, uden at der skete mere i den sag. Nye tanker kom frem, idet man i kommissionen i 1769 gik ind for at give bønderne selveje eller arvefæste. Men også tanken om selveje gik konsistorium imod af de samme grunde som tidligere. Desuden hævdede professorerne, at bønderne ikke selv var interesseret i selveje. Bønderne frygtede den usikkerhed, som ville følge med selvejet. Hvem ville så hjælpe dem i nødssituationer? Man havde de nylige ulykkesår i erindring. Naturligvis passede disse synspunkter konsistorium udmærket, men jeg tror ikke, at der er nogen grund til at anfægte dem. Det er sikkert rigtigt, at bønderne ikke ønskede forandring. For dem har det vigtigste været at have en brugsret til jorden og en tryghed for familien på fæstegården.

Konsistorium kunne derimod gå ind for at gennemføre forslaget om arvefæste. På den måde beholdt man ejendomsretten og fik sine årlige inflationssikrede afgifter ind. Bønderne på de to godser havde allerede i betydelig udstrækning arvefæste. Et arvefæste - eller rettere familiefæste - betød for bonden, at et familie-medlem kunne overtage fæstet. Det var især i 1700-tallet ikke altid en søn. Ofte var det enken, der giftede sig en ny fæster til og dermed kunne forblive på gården. Sønnen fæstede så en anden gård på godset, giftede sig måske med en enke. I 1800-tallet skiftede billedet. Nu blev det normalt en søn, der efterfulgte sin fader i fæstet. Det hænger måske også sammen med, at levealderen blev højere, så begge ægtefæller hyppigere kunne gå på aftægt.

Fridlev Skrubbeltrang har i sin bog: »Det Danske Landbosamfund 1500-1800« en opgørelse af hyppigheden af arvefæste på Sjælland i perioden 1720-59 (7). Den viser, at der kun var arvefæste på hver tredje gård. Jeg har på de otte kommunitetsgårde i Eggeslevmagle foretaget en tilsvarende undersøgelse for hele 1700-tal-

let. Arvefæste (familiefæste) fandt sted i over 50% af de 40 indfæstninger. Enker giftede sig med en ny fæster i 32,5% af tilfældene. Sønnefæster udgjorde 12,5%, andre familiemedlemmer 5%. Det kan ligeledes konstateres, at 22 ud af 31 kendte fæstere i den nævnte periode stammede fra kommunitetsgårde i Eggeslevmagle, mindst 2 fra andre kommunitetsgårde og 1 fra en universitetsgård i sognet. Af de øvrige 6 overtog de 2 deres bedstefaders fæste efter selv at være født på en universitetsgård.

Selv om det ikke er noget stort materiale at bygge på, giver det efter min mening et fingerpeg om, at kommunitetsbønder i stor udstrækning allerede havde den tryghed, som arvefæstet gav. Jeg kender heller ikke noget eksempel på, at en kommunitetsbonde i 1700-tallet er blevet sat fra sit fæste.

Også Struense havde planer om at foretage en ændring, således at kommunitets- og universitetets indtægter skulle gå i en fælles kasse, der kunne aflønne endnu flere professorer og dermed bane vejen for en udvidelse af universitetets virksomhed. Inden disse planer blev ført ud i livet, blev Struense imidlertid styrtet.

En forordning i 1776 banede vej for at gå videre med udstykningen i landsbyerne. Det blev nu tilladt enhver lodsejer uanset størrelsen af hans besiddelse at kræve at få sin jord i byens marker fraskilt og indhegnet. Tidligere kunne kun den største lodsejer stille dette krav.

Kongen solgte i disse år en hel del af sit gods til selveje, og da man i 1776 stod over for at skulle sælge ryttergodset i Odsherred, kom den gamle plan om mageskiftet med universitets- og kommunitetsgodset frem fra skuffen igen. Guldberg udstedte en kabinetsordre d. 5. juni 1776, hvor det tages som givet, at mageskiftet skal finde sted. På et statsråd dagen efter kom det frem, at universitets- og kommunitetsgodset var over 800 tdr. hartkorn større end godset i Odsherred, hvorfor det kunne komme på tale, at lade universitetet og kommunitetet beholde de landsbyer, hvor de havde særlig megen jord. Guldberg pålagde Danske Kancelli at holde det sidste hemmeligt for konsistorium og søge at få gennemført det direkte mageskifte.

Der blev nedsat en kommission til at forestå mageskiftet. Den holdt sit første møde d. 10. juni. Men allerede d. 8. juni havde Rentekammeret udsendt en skrivelse til amtmændene på Sjælland for at disse skulle indhente tilbud hos de lokale godsejere på den jord, som kongen snart skulle sælge (!). I rigsarkivet (8) findes de indkomne tilbud, bl.a. et brev dateret d. 20. juni 1776 fra Morten Quistgaard på Gerdrup. Han erklærer heri: »jeg vil betale til Kongens Casse 60 rdl per tønde Hartkorn af Universitetets og Communitetets Gods i Baaslunde, Øster Bøggeberg, Eggerup, Hyllested og Eggersløvmagle i hvilke Byer ieg er størst og næsten ene Lods-Eier«.

D. 22. juni samledes kommissionen. Man havde modtaget et negativt svar fra konsistorium, der med rette hævdede, at mageskiftet ville stille universitetet ringere. Men det vejede nok tungere, at Rentekammeret fandt tilbuddene fra gods-

ejerne for ringe, så staten ville lide et alt for stort tab. Dermed blev tanken om mageskiftet igen skrinlagt.

Da Kronprinsen efter Guldbergs fald i 1784 kom til magten, kom der igen gang i reformerne. Stavnsbåndet blev ophævet i 1788. Det må bemærkes, at kommunitetet havde været lige så ivrig efter at holde på sine »Unge Karle« som andre godser (9). Kronprinsen bestemte, at der skulle gennemføres udskiftning og arvefæste på det nordsjællandske krongods. Dette blev forbilledet for en kommission, der i 1792 blev nedsat til udarbejdelse af en »Plan for en bedre indretning af Universitetets Jordegods«. Materialet fra denne kommissions arbejde findes på riksarkivet (10). Det fremgår, at man var kommet længere med ændringer på kommunitetsgodset end på universitetsgodset. Der findes en oversigt over, hvor langt man er kommet på kommunitetsgodset. Den er udarbejdet i 1792. Om Eggeslevmagle hedder det: »8 Gaarde udskiftede af Fællesskabet med Lodseierne 1782, den Tid ønskede Bønderne at blive sammen, ere i dette Aar udskiftede fra hinanden indbyrdes. 5 Gaarde ere under Udfløtning og haver erholdt Forskud af Communitetets Casse til Materialers Indkøb. Her er 13ten Huse, som hvert har 1 1/2 Tdr. Land«. Man lagde under reformerne vægt på, at der under udstykningen blev etableret lige så mange husmandssteder som gårde. Når bønderne i Eggeslevmagle har drevet kommunitetsjorden i fællesskab i 10 år, efter at den var udskilt fra Gerdrups og Holsteinborgs jord, viser det, hvor svært bønderne havde ved at indstille sig på reformer. Man fornemmer denne indstilling i et brev, som 7 af kommunitetsbønderne i Eggeslevmagle har sendt til Oeconomus, da de har hørt, at »den ottende« har bedt om udflytning.(11). Brevet fortjener at blive citeret i sin fulde ordlyd:

Højædle og Velbaarne Hr. Etatsraad.

I Underdanighed fordrister vi undertegnede Communitets Bønder her af Eggitsløfmagle at forespørge, om det har sig saaledes som vores Naboe Niels Rasmussen beretter, nemlig: at Ham af de Høje Herrer Directeurer skal være lovet til Foraaret at faae sin Gaard udfløttet, og sin Jord for sig selv. Een Sag som er os magtpaaliggende at vide, da Tiden med at kiøre Giødning og at risse Jorden er i Hænde.

Torde vi ytre vores ringe Tanker for Deres Velbaarenhed, da anser vi for fordelagtigst for os alle i Almindelighed at beholde vores nu vel indrettede Jorder paa den Maade, de ere bleven tildelte ved sidste almindelige Udskiftning. Derimod, om Forandring skulle forestaae os, da best at den skedte jo før jo hellere, paa det Jorderne icke maatte forringes af Mangel på Giødning og Rispen. Og da flere end een Gaard vil blive at udfløtte, ere vi, som det paatræffer, underdanig bøn-faldende, at hver maa nyde siin Deel ved Lodkast.

Men hvilken Bekostning for de Høje Hrr Directeurer, da ingen Mand endnu er i Stand til af egne Kræfter at bidrage noget betydeligt til Udfløttelsen. Maatte vore Jorder være, som de ere, kunde vi snart glemme Følelsen af forhen skeedte Udskiftning. Thi det er øjensynligt at Jorderne aarligen forbedres.

Hvad Grund Niels Rasmussen frem for nogen anden kand have til sin Ansøgning, indser vi icke, da Hans Jordlod er icke den ringeste, og Hans Fraliggenhed ej heller den længste. Det bliver da vores Ønske, siden ingen kand sige sig fornermet, at vi, om muligt, maatte befries fra nye Uroe og Besværlighed. Og da vi ere forsikrede, at Deres Velbaarenhed med samtlige Høje Herer Directeurer icke agte een af Deres underhavende Bønders Velfærd over fleres, haaber vi, at indbemelte underdanige Forrestilling icke unaadig optages. I Øvrigt underkaste vi os De Høje Herskabers milde Behandling og i Underdanighed bliver
Højædle og Velbaarne Hr. Etatsraad
Deres Tienere

Brevet er dateret d. 15. september 1791 og underskrevet af de syv andre bønder. Men udviklingen gik hurtigt. I 1792 blev jorden delt mellem bønderne indbyrdes, og fem af de otte bønder var da allerede i gang med at få deres gårde udflyttet. D. 2. juni 1793 kan kommunitetets forvalter indberette til Oeconomus, at udflytterne i Eggeslevmagle hver har opført en stuelænge og en udlænge, og at nogle af dem er begyndt på den tredje længe (12).

Planen for en bedre indretning af universitets- og kommunitetsgodset blev afleveret af kommissionen i 1795, og så tog man fat på forbedringerne. Det ville koste mange penge, og mens staten trådte til med et lån til universitetet, fandt man, at kommunitetet selv kunne finansiere omkostningerne på sit gods, især da man dér var kommet langt med reformerne.

Udskiftningen var allerede gennemført mange steder. Den var et nødvendigt grundlag for yderligere forbedringer. Der blev udpeget landinspektører, der skulle bistå bønderne. Marker skulle indhegnes, jorder avandes, og mange gårde skulle udflyttes. Det bedst egnede sted skulle findes til at bygge på. Byggeriet af de nye længer skulle planlægges, og der skulle sættes hegn om udflytternes haver. Endvidere skulle der ydes hjælp til indkøb af »Frugtræer, Piile-Planter og andre nyttige Træer, som skulle erholdes fra en Frugtræsskole«. Landinspektørerne opgjorde ligeledes den pengehjælp, der var nødvendig.

Når alle disse forbedringer var gennemført, kunne fæsteren selv bede om at få arvefæsteskode på ejendommen. Hvis dette ikke skete, skulle den efterfølgende fæster have et sådant skøde. Ved denne form for arvefæste forstås noget mere vidtgående end det tidligere nævnte almindelige arvefæste. Konsistorium havde i 1790 udfærdiget en formular til et arvefæsteskode og sendt det til bedømmelse i Rentekammeret. Her fik man gennemført, at det skulle være som på kongens gods i Nordsjælland. Her fik fæsteren overdraget bygninger og besætning til ejendom. Dermed mente man at give fæsteren større frihed og øget interesse for gårdens drift. Fæsteren skulle til gengæld betale et forhøjet indfæstningsbeløb ved indgåelse af fæstet. Normalt blev det et beløb på ca. 200 rdl. Af jorden skulle der som tidligere betales landgilde, dog omregnet og afleveret i penge efter kapitel-taksten. Seks år efter at alle forbedringer på en gård var gennemført, steg landgil-

den med et beløb, der svarede til den hoverialgift, som fæsterne på andre godser blev pålagt i stedet for hoveri.

I 1808 fik kommunitetets fæstere i Eggeslevmagle arvefæsteskode på deres gårde. Det gav den nævnte sikkerhed og rådighed over gården. Som der står i arvefæstebrevet:

»Bemeldte N. N. og efterkommende Eiere maa besidde, beholde og bruge denne Gaard med dens rette Tilliggende og derpaa frit og ubehindret gjøre alle de Anlæg og Indretninger til sine og Eiendommens Fordel«.

Den årlige landgilde må i praksis have virket som de terminspenge, der svares af en prioritet. Ud over landgilden var der fra kommunitetet kun to krav til arvefæstegårdmanden: Fæsteren skulle ved salg eller deling af gården altid have kommunitetets påtegning, og artikel 12 i fæstebrevet skulle overholdes. Artikel 12 lyder: »Herligheden til denne Gaard med Sigt og Sagefald samt Skifte-Jurisdictionen eller hvad dermed staar i Forbindelse, saasom Overformynderiet forbeholdes Communitetet, og i Tilfælde af myndige og nærværende Arvinger selv imellem sig skifte og dele, bør Skifteforretningen at forevises Det teologiske Fakultet«. I modsætning til de fleste andre godser fik fæsterne dog også jagtrettighederne overdraget mod en årlig afgift.

Overgangen til fuldstændigt selveje fandt sted, uden at ordet selveje overhovedet nævnes. I 1922 blev fæsteafgiften opsagt i henhold til loven af 28. september 1918. Til gengæld skulle bønderne betale en afløsningssum. For Røjlegaard var den årlige fæsteafgift 139 kr. 06 øre. Afløsningssummen lød på 3544,95 kr. Der blev givet en frist på 2 år med betalingen. Et par af bønderne valgte at lade afløsningssummen blive stående som prioritet i gården - »Laan optaget til Indfrielse af Arvefæsteafgift og Rekognition«, som der står at læse i skøde- og panteprotokollen. Det sidste lån blev afløst i 1945, og dermed forsvandt den sidste forbindelse mellem gårdene og kommunitetet - den »godsejer«, som gennem mere end tre århundreder ejede de otte gårde i Eggeslevmagle.

Henvisninger:

(1) ympe = pøde

(2) RA: KU 230503

(3) RA: KU 220105

(4) Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt 1973: Erling Petersen: »Degnen Jacob Barch i Eggeslevmagle«.

(5) De universitetsgårde, der lå nærmest kommunitetsgårdene i Eggeslevmagle var - nævnt ved de nuværende gårdnavne:

I Eggeslevmagle sogn: Hesselgården i Hesselby, Skydebjerggaard og Rolighedsgaard i Baadslunde.

Boslunde sogn: Harehøjgaard i Øster Bøgebjerg.

Tjæreby sogn: Snogagergaard i Lundby, Maglemosegaard i Lundstorp, Nordmarksgaard, Højgaard og Baunchøjgaard i Tjæreby.

Ørslev sogn: Ejlebjerggaard, Dyssegaard og Bredstensgaard i Ørslev og Toftegaard på Glæno.

Mellem familierne på disse gårde og kommunitetsgårdene i Eggeslevmagle blev der knyttet adskillige ægteskabelige forbindelser.

(6) Rtkr 431.17

(7) »Det danske Landbosamfund 1500-1800« s. 223:

Familiefæster i procent af fæsterskifter:

8 sjællandske godser: sønnefæster 18,2%

datterfæster 2,7%

enkefæster 12,7%

andre fæster 0,8%

I alt 34,4%

(8) Rtkr 2482,808

(9) Vester Flakkebjerg herreds tingbog 1724-37. Sager i årene 1724, 1729 og 1733.

(10) RA:DK.F. 12 Sjællandske Tegnelser 512/1795

(11) RA:KU 220111

(12) RA:KU 220111

Litteratur:

Foruden de i artiklen nævnte kilder er følgende benyttet:

Reinhardt: »Det københavnske Kommunitets Historie« 1869

Politikens Danmarkshistorie Bd 8-9. 1965

Københavns Universitet 1479-1979 Bd IV - Ejvind Slottved og Mogens Thøgersen: Universitetets Gods. 1980

Fridlev Skrubbeltrang: »Det danske Landbosamfund 1500-1800«. 1978.

BØNDER, PRÆSTER OG HERREMÆND

Tidsbilleder fra landmilitens dage

Af Erling Petersen

Den 25. august 1699 blev Frederik den Fjerde konge i Danmark og Norge, og som sin første gode gerning løste han vornedskabets bånd for bønderne på Jægerspris gods, og da de gode følger af denne frihed hurtigt satte sig spor, bestemte han i februar 1702, at alle bønder, der var født efter den dag, han tiltrådte regeringen, skulle tillige med deres afkom til evige tider være frie for fødestavns tiltale og vornedpligt.

Året før, den 22. februar 1701, havde kongen imidlertid oprettet en ny landmilit på 15.000 mand, og den blev i mange henseender en ny tung pligt, som bondestanden var ene om at bære, og det var vel at mærke bondestanden i hele landet, for vornedskabet havde jo kun været gældende for den sjællandske øgruppe. Fra landmilitens tid, årene fra 1701 til omkring 1730 er efterfølgende skildringer hentet:

Vornede tvinges til stavns

Som nævnt gjaldt ophævelsen af vornedskabet stort set kun de ufødte samt dem, der var kommet til verden i tiden mellem 25. august 1699 og 21. februar 1702. Alle de bønder, der var født på Sjælland og smålandene, dvs. Lolland-Falster, Møn og de mindre øer, levede stadig i vornedskabets skygge, og endnu mange år efter, at vornedskabet var ophævet, skete det ikke så sjældent, at godsejerne søgte efter bortløbne vornede, hvis der var ledige gårde, eller der manglede landsoldater.

Det var nok noget sådant, der lå bag, da inspektør Niemann på Gunderslevholm i 1726 på sit herskabs vegne lod prokurator Jørgen Friis fra Slagelse efterlyse »trende undvigte vornede, Søren Christensen og Jens Christensen, fød i Høyerbjerg, saa og Peder Nielsen, Niels Pedersens Søn i Tockerup«. De var den 27. august med lovligt seks ugers kald og varsel blevet indstævnet til Flakkebjerg herredsting på baggrund af en efterlysning, som to mænd fra Tockerup den 13. august havde forkyndt på Sjællandsfars landsting. De havde samtidig søgt at efterforske de tre eftersøgte sidste tilholdssted på hjemegnen.

Af vidneførelsen fremgik det, at Peder Nielsen var »født i Tockerup paa Gun-

dersløfholms Goeds i et Huus, hvor hans Fader Niels Pedersen og hans Moder Mette Hansdatter endnu var boende«. Han var 18 eller 19 år, da han for to år siden ved Mikkelsdags tider gik bort, og siden havde ingen set ham. Brødrene Søren og Jens Christensen var født i den gård i Sneslev under Førsløvgård, som Peder Sørensen havde i fæste, og som deres fader, Christen Sørensen tidligere havde haft. De var, da de for tre år siden undveg fra godset, henholdsvis 19 og 20 år.

På tinge satte Jørgen Friis i rette, at »disse trende indstefnte bortrømte vornede vorder pligtig kiendt strax at indfinde dem paa Gundersløfholms Goeds og der forblive, indtil de derfra lovligen opsiger og tillades at quittere«, og den 5. december samme år afsagde herredsfoged Eskild Bruun en kendelse, der i alle måder fulgte prokuratorens irettesættelse. De undvegne skulle inden femten dage indfinde sig på godset, og skete det ikke, skulle de pågribes, hvor de blev antruffet, og straffes som rømningsmænd.

Efter aldersopgivelserne var de tre karle ikke vornede, idet de alle var født efter 1699, men måske var det af gammel vane, at prokuratoren havde anvendt udtrykket vornede, som herredsfogeden ganske havde udeladt i sin kendelse. - Forøvrigt omtales de tre bortrømte ikke mere i Flakkebjerg herreds tingbog, og da man åbenbart ikke har kendt deres opholdssted, har de næppe nogensinde fået dommen forkyndt og følgelig ikke kunnet efterleve den. Formentlig var de forlængst over alle bjerge.

Det samme var nok tilfældet med Mathias Jespersen, som frøken Beenfeldt på Skovsgård den 22. september 1729 lod prokurator Lorentz Arf efterlyse på herredstinget. Han var som de ovennævnte tre karle stævnet med lovligt seks ugers varsel af to kaldsmænd, der havde »anmeldet samme skriftlige stefnemål i Crommerop Vejrmøllehuus, hvor dend indstefnte vordnede Mathias Jespersen skal være føed og børen«, - Derefter »blef Mathias Jespersen 3nde Gange lydeligen paaberaabt, men mødte icke eller nogen paa hans Vegne«, og sagen blev så udsat til efter julehelligdagene. Men da han heller ikke gav møde på tinget den 12. januar 1730, fremlagde Lorentz Arf en dom, der var afsagt den 1. august 1720, og krævede fornyelsesdom over Mathias Jespersen, dog med påstand om forhøjede omkostninger ved processen. Eskild Bruun dømte så den 2. marts 1730 Mathias Jespersen til at »pleye og svare sin vorned Pligt og rettighed til velbaarne frøchen Beenfeldt«.

Mathias Jespersen kunne altså ikke, selv så mange år efter vornedskabets ophævelse, krænge dets forpligtelser af sig. Dommen blev dog næppe nogensinde håndhævet. Alt tyder på, at Mathias Jespersen blev, hvor han var, og gemte sig godt.

Restancer og anden misligholdelse

De bønderkarle, der valgte at rømme, hvad enten de nu forstak sig i de større byer, tog til søs eller lod sig hverve, har nok ikke undgået at møde modgang, men slap dog for den møjje og det besvær, som bondelivet medførte. Det gjorde de til-

bageblevne til gengæld ikke, skønt bondetilværelsen næppe var helt så hård, som senere tider har forestillet sig. Det ahang forøvrigt ofte af det herskab, man var underkastet.

Således kom ritmester Claus Beenfeldt på Skovsgård til at stå for eftertiden som en mand, der krævede lige netop så meget af sine undergivne bønder, som de var i stand til at yde, og under ingen omstændigheder mindre, men der findes dog også vidnesbyrd om, at han undertiden kunne være eftergivende nok til at lade sine bønder få henstand med deres ydelser, når det kneb for dem, selv om han naturligvis satte en grænse.

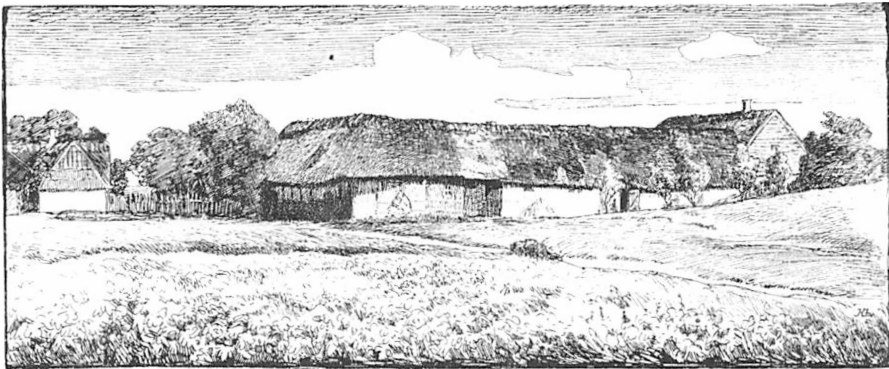
I sommeren 1724 fandt han, at tre af hans fæstebønder, Hans Andersen fra Haldagermagle samt Peder Jensen og Jens Nielsen fra Fuglebjerg, efterhånden havde trukket lidt for store vekslere på hans tålmodighed. De blev så stævnet til ting, og Beenfeldts prokurator, Jochum Lorentz Sandroe ovre fra Eggeslevmagle, fremlagde i retten Beenfeldts krav. Det viste sig da, at de tre mænds restancer var ret betydelige og gik hele seks år tilbage i tiden. Hans Andersen skyldte for årene 1718-22 i landgilde, hoveripenge, lånte penge til skat, lånt sædekorn og koleje i alt 64 rdl. 5 mk. 8 sk., mens Peder Jensen i 1718-23 var kommet til at skyldte Beenfeldt 113 rdl. 3 mk. 8 sk. for de tilsvarende ydelser, og så måtte han endda være taknemlig for, at han ikke stod i større skyld. Han havde nemlig i 1721 afstået den halve gård til Jens Nielsen, der jo også var stævnet, så det havde begrænset gælden. Jens Nielsen, der kun skyldte ritmesteren 13 rdl. 1 mk. 12 sk., vedstod sin gæld og tilføjede, at herskabet havde fritaget ham for at svare hoveripenge det første år.

Peder Jensen var der ikke meget at stille op med. Han vedstod restancen og underkastede sig herskabets vilje, og han blev da også den 21. september dømt til at betale sin gæld, og det hedder videre i dommen: »Som hand ey har holdt sig Loven og sit Fæstebref efterrettelig med at clarere sin i Fæste havende Gaards Afgifter i rette Tider, saa bør hans Fæste efter Loven at være forbrudt, og velbaarne Hr. Ritmester Beenfeldt Magt have at bortfæste samme Gaard til en anden og bedre beboere«.

Hans Andersen lovede at betale 24 slette dalere, de 12 inden otte dage, de øvrige 12 til Mortensdag og siden hver Mortensdag de krævede 8 rdl. 1 mk. for landgilde og hoveri, og bad tillige om, at husbonden ville lade sagen mod ham falde. Det kunne Sandroe ikke love, for det havde han ikke fuldmagt til. Hans Andersen begav sig så selv til Skovsgård for at få en ordning i mindelighed, men fik afslag. Senere besindede Beenfeldt sig, og den 24. august mødte Sandroe på ritmesterens vegne og afstod »dend begyndte Sag contra Hans Andersen i Haldagermagle«.

Jens Nielsen fra Fuglebjerg høres der ikke mere om. Sagen imod ham synes frafaldet, efter at hans restancer var indført i tingbogen. Han har nok hurtigst muligt skyndt sig til Skovsgård og bragt dem ud af verden.

I 1728 døde ritmester Beenfeldt, og Skovsgård blev så overtaget af hans ugifte

Sjællandsk bondegård.

datter, Magdalene Cathrine Beenfeldt, der meget hurtigt levede op til sin fars ry. Hun havde den 11. juni 1730 bortfæstet en af sine gårde i Bendslev, Krummerup sogn, til Christen Olsen, men knap tre år senere lod hun ham stævne, fordi han ikke svarede, hvad han skyldte. Det drejede sig om ikke mindre end 196 rdl. 15 1/2 sk., og da hans bo kun kunne vurderes til 135 rdl. 2 mk. 8 sk., resterede der godt 60 rdl., som der ingen dækning var for. Dommen, der faldt den 9. april 1733, pålagde Christen Olsen både at betale sine restancer og processens omkostninger, hvortil kom, at han også blev sat fra gården. Han havde på mindre end tre år vist sig aldeles uegnet til at drive jord og gård, om end det nok kunne anføres til hans undskyldning, at netop disse år var svære for landbruget. Christen Olsens restancer var dog så store, at han næppe heller havde kunnet klare sig under normale forhold.

Også folk, der var højere på strå end fæstebønderne, kunne undertiden komme i vanskeligheder. Det skete således for Peter Neergård, der i 1726 havde overtaget forpagtningen af Gunderslevholm, efter at hans svoger, Mogens Horsenius, var afgået ved døden. Han var på den tid kun 24 år gammel, men da han var ugift, beholdt han sin søster Mette hos sig som husholderske. Efter mandens død stod hun helt alene.

Allerede det følgende år kom vanskelighederne. Den 9. oktober 1727 blev Neergård af C.A. von Plessens godsinspektør, Gert Niemann, stævnet til tinge for misligholdelse af forpagtningskontrakten, fordi »hand iche efter ofte gjorde Paa-mindelser holder sine ved besagte Gundersløholm imodtagne Inventarium og holdende Kiør i så complet Stand, som hans Contract ham tydelig befaler«.

Peter Neergård mødte imidlertid ikke og glimrede også ved sin fraværelse de følgende tingdage, hvor sagen blev behandlet. Vidnerne derimod havde givet møde, og på grundlag af deres udsagn og til sammenligning med et uddrag af forpagtningskontrakten krævede Niemann, at Neergård burde dømmes til omgående »at completere det annammede Inventarium af Hollæderie-Kiør og Tyre

ved Gundersløfholm, som er i Tallet 4 Tyre og hundrede ni og halffemtesinds-tiuge Malkekjør, hvoraf er beviist at manquere til Dato 95 Kiør«, og den 20. November påstod han dom uden ophold. Men samme sag mødte prokurator Sandroe på Neergårds vegne og opnåede to ugers opsættelse i sagen, og det bar frugt. Allerede den følgende tingdag mødte Niemann op på tinge og oplyste, at sagen var blevet forligt.

Formentlig har Neergård ved en personlig henvendelse til v. Plessen opnået en ordning i mindelighed. Men dersom ikke Niemann havde lagt sag an imod forpagteren, havde det næppe i dag været muligt at fortælle, hvor mange malkekøer, der fandtes på Gunderslevholm for halvtredie hundrede år siden. Om Peter Neergård kan iøvrigt tilføjes, at han ikke siden hen kom i slige vanskeligheder, thi ved sin død i 1772 ejede han Kærup, Svenstrup og Merløsegård. Basnæs, som han også havde ejet, overdrog han 1766 til sin søn.

Husbond og tyende

Også i fordums dage kunne det hænde, at menneskenes børn så stort på indgåede aftaler og uden videre brød dem. Således kunne tjenestefolk få i sinde at udeblive fra en plads, de ellers havde lovet sig hen til, hvorved de satte den anden part i en mindre behagelig situation. Ved Mikkeldags tider i 1730 gik mølleren i Tadsø, Thomas Nielsen, rundt og var rigtig godt gram i hu. Han havde nemlig omkring Sankt Hans fæstet sig en ny tjenestekarl, der hed Jens Hansen, og som tidligere havde tjent hos Peder Laursen i Fuglebjerg, men han havde ikke som lovet givet møde i Tadsø, og da mølleren forhørte sig på rette sted, erfarede han, at Jens Hansen i stedet havde givet sig i tjeneste hos Niels Rasmussen i Rejnstrup.

Thomas Møller syntes ikke, Jens Hansen skulle slippe ustraffet fra sit løftebrud, men stævned ham til tinge, hvor prokurator Lorentz Arf fra Store Haldager (Haldagermagle) førte sagen, der kom for på tinget den 19. oktober. Her mødte Ole Hansen fra Fuglebjerg og svor på, at han havde hørt Jens Hansen love at tiltræde sin tjeneste hos mølleren førstkommende Mikkelsdag, og at han ydermere havde modtaget 12 skilling i fæstepenge, som Ole Hansen selv på møllerens vegne havde betalt til Jens Hansen, som netop dén dag havde opsagt sin tjeneste hos Peder Laursen i Fuglebjerg. Mads Pedersen og Lars Hansen, begge fra Vinstrup, kunne desuden fortælle, at de dagen før forgangne Sankt Hans havde været hos Jens Hansens forrige husbond for at erfare, om karlen lovligt havde opsagt sin tjeneste. Peder Laursen svarede, at det havde han, så til Mikkelsdag kunne han frit gå i tjeneste hos Thomas Nielsen. Derefter var de gået til Førsløv-gård for at spørge, om forvalteren Nicolay Åsdorf havde noget at indvende, men havde kun truffet hans fuldmægtig, der ingen indsigelse gjorde.

Også Peder Laursen i Fuglebjerg kunne bevidne, at Jens Hansen ved midsom-mer tid havde sagt sin plads op for at tage tjeneste på ryttergodset hos mølleren i Tadsø, men gav ham desuden det skudsmål, at han flittigt havde passet sit

arbejde, og at de var skiltes i venskab. På møllerens spørgsmål oplyste Peder Laursen, at de havde haft den akkord om lønnen, at han årligt skulle have 10 slette daler eller, hvis han ikke var tilfreds med det, da »at gifve ham baade en Vadmels Kiol og Skindklæder med noged andet videre, med hvilket Drengen (karlen) var fornøjed«.

Mølleren krævede nu erstatning for den forlegenhed, han var sat i ved karlens udeblivelse, og ved dom af 14. december 1730 fik Jens Hansen pålæg om at betale mølleren et fjerding års løn, 10 mark i alt samt én rigsdaler i omkostninger. Det har nok hulet godt i en ikke særlig stor karleløn, så Jens Hansen har sikkert ret suget på labben, mens han tjente hos Niels Rasmussen i Rejnstrup.

Det var dog ikke altid tjenestefolkene, der var upålidelige. Husbonden kunne undertiden også være det. Det måtte Troels Povelsen fra Hyllinge sande, da han Mikkelsdag 1730 forlod sin tjeneste hos Morten Nielsen i Snesev, og da han endnu i februar 1731 ikke havde set så meget som en skilling af sin løn, blev det ham for meget af det gode, så han lod sin tidligere husbond stævne. Morten Nielsen gav godt nok møde og tilstod, at han endnu ikke havde betalt Troels noget af hans løn, men påstod, at han kun havde lovet ham 10 sldr., og dem tilbød han nu at betale ham med 5 sldr. til påske og resten til næste Mikkelsdag.

Troels Povelsen nægtede rent ud at gå ind på dette tilbud, men forlangte at nyde hele sin tilgodehavende løn, som var 20 sldr., og krævede desuden at blive holdt skadesløs for sine udgifter til processen. Derpå bad Morten Nielsen om udsættelse i fire uger og lovede til den tid at »møde her inden Retten for at gjøre Rigtighed med Troels Povelsen efter Loven uden videre Dombs Paastaelse«. Det havde Troels intet at indvende imod, hvis Morten Nielsen ellers holdt, hvad han lovede, »men i vidrig (modsat) Fald vilde hand paastaae Domb uden Ophold«! - Morten Nielsen ordnede vist nok ret hurtigt sit mellemværende med Troels Povelsen, så denne omsider, lidt sent, fik, hvad der tilkom ham.

Fordringshavere og skyldnere

Mange af de stridigheder, der kom op på herredstinget, drejede sig om penge. Mere end én skyldner blev slæbt til tinge, hvis han ikke kunne udrede, hvad han var skyldig. Det gjaldt såvel høj som lav, og det fik cancelliråd von der Maase til Gunderslevholm også at føle. Han havde i 1722 haft sager verserende mod to så kendte personer som herredsfoged Eskild Bruun fra Flakkebjerg og prokurator Lorentz Arf fra Haldagermagle og havde ved den lejlighed haft både heldet og forhåbentlig også retfærdigheden på sin side. De to sideløbende retssager var blevet ført helt frem til Sjællandsfars landsting, der den 4. september 1722 endeligt havde afgjort stridighederne. Hvad deres indbyrdes uenighed gik ud på, vides ikke, men da det senere hed sig, at landstingsdommen »var falden Hr. Cancelliraad von der Maase med«, må man gå ud fra, at det var ham, der havde hjemført sejrens palmer.

To år efter blev von der Maase pludselig stævnet for herredstinget og der krævet dømt til at betale, hvad han skyldte prokurator Christen Christensen fra Holbæk for de ovennævnte »tvende Sagers Udførelse ved Landstinget«, nemlig i alt 9 rdl. 5 mk., samt 6 rdl. i sagsomkostninger. Ingen af parterne mødte selv på tinge, men overlod til to af egnens prokuratorer, Jørgen Friis fra Slagelse og Jochum Lorentz Sandroe fra Eggeslevmagle, at strides om, hvem af dem der havde ret. Alt som sagen skred frem, viste det sig, at processerne mod Eskild Bruun og Lorentz Arf oprindeligt var ført af cancellirådets tidligere foged, Rasmus Bertelsen, der uden von der Maases vidende og vilje havde ladet den gode prokurator fra Holbæk tage sig af sagerne på landstinget. Da nu Sandroe fremsførte dette, svarede Friis, at det var »alleene Udflugter, der iche kunde hielpe«. Ved dommens afsigelse den 3. februar 1725 fik von der Maase imidlertid medhold i ét og alt, så Christen Christensen havde kun ærgrelser og ekstra omkostninger med sig hjem fra herredstinget i Flakkebjerg og var i stedet henvist til at føre søgsmål imod Rasmus Bertelsen, der allerede i 1723 var blevet sat fra bestillingen som foged på Gunderslevholm. Om han gjorde det, vides ikke. Det skete i hvert fald ikke på Flakkebjerg herredsting.

Som der var forskel på kong Salomon og Jørgen Hattemager, så var der vel næppe heller større lighed mellem den velbårne godsejer på Gunderslevholm og Jørgen Sadelmager fra Eggeslevmagle, i hvert fald ikke, hvis man ser på de søgsmål, de inden for samme år blev stillet overfor.

Sadelmager Jørgen Laursen var i sommeren 1725 kommet til at skyldte sognefoged Morten Nielsen i Næblerød nogle penge og havde da også vedkendt sig sin skyld, for så vidt som han den 16. juli havde underskrevet et gældsbevis på beløbet, men da det stadig trak ud med at få gælden betalt, mistede sognefogeden tålmodigheden og gik rettens vej. Sadelmageren holdt sig de første gange fornemt borte fra tinget, men mødte dog omsider den 11. oktober ved sit bysbarn, Jochum Lorentz Sandroe, der jo var en af de mest benyttede prokuratorer på egnen, og han foregav, at sognefogedens fordring var betalt, men da han ikke kunne fremvise nogen kvittering, lovede han at komme med den to uger senere. Det skete imidlertid ikke, så formentlig har sadelmageren i mellemtiden sørget for at få gælden ud af verden.

Så glat gik det ikke for Hans Christensen fra Sneslev, da han i 1730 fik ørerne i maskinen. Han havde en dag været i Skælskør og var da gået ind til købmand Morten Wulf for at tilforhandle sig nogle varer, som han åbenbart stod og havde hårdt brug for. Det drejede sig om »tvende Stenger Jern og ét Pund Tobach«, der tilsammen kostede 3 rdl. 5 mk. 4 sk.

Om nu Hans Christensen hin dag var pengelæns eller måske havde andre indkøb i tankerne, får stå hen, men tilforladeligt har han åbenbart set ud. I hvert fald synes købmanden at have stolet på, at han nok skulle betale, så snart han var i stand til det. Hans Christensen var da også lige straks redelig nok, for han opgav

både navn og bopæl til købmand Wulf. Han bekom så sine varer på kredit og tog hjem til Sneslev.

Siden gik der dage, uger og måneder, uden at Hans Christensen viste sig med pengene, og jo længere tid, der forløb, jo mere betænkelig blev købmand Wulf, der omsider mistede tålmodigheden og stævnedes Hans Christensen. Det var imidlertid ganske spildt, for Hans Christensen blev hjemme og passede sit, men da han for tredje gang udeblev, følte herredsfogeden sig »forarsaged at tage Sagen til Doms« og afsagde den 28. juni 1731 følgende kendelse: »Saa kiendes for Ret, at Hans Christensen bør til Mons. Morten Wulf betalle ovenmelte fordrende trej Rigsdaler fem Mark fire Skilling samt forarsagede Omkostning med to Rigsdaler«. Da Hans Christensen ikke senere ses stævnet, har han nok taget sig sammen og betalt, hvad han skyldte.

Det var dog ikke altid kun bønder og håndværkere, der var slette betalere. Laurits Mariager, der 1718-30 var præst i Tjæreby, gav dem egentlig ikke meget efter. Han havde i 1724 sendt 37 små og store svin på olden i Kastrupgårds skove, hvor de skulle gælde for 24 fuldvoksne svin, men da han fik dem hjem, undlod han simpelt hen at betale. Det ville Gert Niemann på Førslev, der var inspektør på de Plessenske godser ikke finde sig i, men lagde sag an mod præsten, som han krævede dømt til at betale 6 rdl. i oldengæld og lige så meget til sagens omkostninger.

Hr. Laurits, der åbenbart ikke var let at få penge fra, trak sagen i langdrag i mere end syv måneder. Han førte vidner på, at svinene, da de var kommet fra skoven, »vare befundne maure«, og at der i skoven var for få træer og for mange svin. Desuden fik han fire nabopræster til at vidne om, hvordan de r e s svin så ud, da de fik dem hjem fra skoven. Blandt disse fire var magister Otto Ferslev i Hyllested, der undertiden førte proces bare for sin fornøjelses skyld, og som derfor hellere end gerne gav sit besyv med. Det var dog nytteløst altsammen, for Gert Niemann fik medhold i sin påstand, dog med den undtagelse, at der i omkostninger kun skulle betales 2 rdl.

Formentlig er Laurits Mariager blevet lidt lang i ansigtet, da han hørte om sagens udfald, for han havde jo brugt mange timer så vel af sin egen som af herredstingets tid, og nu stod han dér med håret ned ad nakken. Den eneste trøst, han kunne finde, var, at han var sluppet fire rigsdaler billigere i sagsomkostninger, end Gert Niemann havde krævet.

Så var hans kaldsbroder i Krummerup, Johannes Nicolai Prom, bedre stillet, da han nogen tid derefter af Oluf Mogensen i Tjustrup blev afkrævet et beløb på 34 rdl. 2 sk. Præsten var ikke uvillig til at betale, endda uden lovmål, forudsat at Oluf Mogensen var i stand til at bevise rigtigheden af sin regning. Det kunne han imidlertid ikke, og præsten blev frikendt. Oluf Mogensen led iøvrigt den tort, at den dygtige prokurator, Søren Lintrup fra Slagelse, som han satte til at føre sagen, hurtigt fandt ud af, at det var så tyndbenet en affære, at han pure nægtede at have noget med Oluf Mogensen at gøre og trak sig ud af sagen allerede efter det første retsmøde. Forøvrigt var samme Oluf Mogensen en mand, hvis rygte

ikke var det allerbedste. Han havde i årene fra 1723 til 1730 været skoleholder i Haldagermagle og i den tid afsløret sig som en fortrædelig person, der lå i evig strid med skolebørnernes forældre, med sognepræsten hr. Prom og sin egen kone, og som omsider fik sin afsked på gråt papir. Hans eftermand i Haldagermagle skole, Magnus Gyldensup, var af en ganske anden kaliber. Han viste sig at være en dygtig skoleholder og en rask mand, ganske vist ustuderet, og havde, inden han blev skoleholder, været vagtmester ved de reducerede dragoner. Han kunne lidt af hvert, og hr. Prom lod ham møde i retten, da han blev stævnet til tinge af Oluf Mogensen, hvis påstande han med fynd og klem tilbageviste.

Naboskab og hjælpsomhed

Trods dyrkningsfællesskab og samtidighed i markarbejdet kunne der også i de gamle landsbyer opstå stridigheder af forskellig art. Således blev Peder Christophersen i Rejnstrup, der i flere henseender var en mand, der havde magt over tingene, den 29. januar 1728 stævnet til herredstinget af Carl Adolf von Plessen, og som vidner var indkaldt to mænd fra Gunderslevlille og fem fra Rejnstrup, som Peder Christophersen året før på forskellig vis havde hjulpet.

Lars Olsen fra Rejnstrup forklarede, at han og Peder Christophersen havde sået »til Hælften«, nemlig to skæpper boghvede, som blev sået i »i Vidnets iboende Fæstegaards Jorder«, og som blev leveret af Peder Christophersen. Da boghveden var blevet høstet, »deelede de Høsten med hinanden«, så de fik lige meget hver. Årsagen til denne handel var, at det ikke havde været muligt at købe boghvede om foråret, og at jorden på det sted ikke var tjenlig til nogen anden afgrøde. En anden nabo, Anders Larsen, fortalte, at Peder Christophersen havde sået en skæppe byg »udi en u-døgtig Skovhompe« på hans jord, og Hans Olsen forklarede, at Peder Christophersen havde sået og høstet to skæpper byg på hans jord som betaling for en kalv, som ville have kostet to eller tre sleidaler hos andre bønder.

På samme måde havde Peder Christophersen hjulpet de øvrige og taget sig betalt ved at så og høste på deres jord - endda med deres billigelse og på deres anmodning! - men det måtte han åbenbart ikke for herskabet. - Peder Chri-

Hjulplov med seks heste for.

stophersen mødte på tinget og svarede for sig selv. Han kunne øjensynlig læse, for han fik prokuratorens indlæg med hjem for senere at kunne besvare det. Da von Plessens prokurator, Jørgen Friis, havde »igienemlæst Peder Christophersens udgifne Indlæg«, erklærede han, at det bestod af blotte og bare undskyldninger, som det var ufornuddent at svare på, og indlod derpå sagen »under Domb«.

Dommen blev afsagt den 15. april, og den fastslog, at vel havde Peder Christophersen pløjet og sået med en del af von Plessens bønder, men da han mere havde hjulpet sine naboer i deres nød og trang end beriget sig på deres bekostning, og da der ikke var gjort enten forbud eller aflysning ved retten, så blev Peder Christophersen frikendt, men eftersom han havde været årsag til processen, måtte han betale omkostningerne med 3 rdl.

Men Peder Christophersen slap ikke med det. Sagen blev ført videre, og den 12. januar 1729 blev han på Sjællandsfars landsting dømt til at betale 16 rdl., fordi han havde sået korn på sine naboers jorder, da han i foråret 1727 tilsåede sine egne markstykker. Pengene skulle dog først betales, når der var foretaget syn på jordens bonitet og afgrødens størrelse. Det stod udtrykkeligt i landstingets dom, at der ved hjemtinget, Flakkebjerg herredsting, skulle udmeldes fire uvildige mænd til at foretage syn og skøn over, hvor god jorden var, og hvor meget det måtte formodes, hver af bønderne skulle have af de 16 rdl.

Forvalteren på Harrestedgård, Nicolay Aasdorph, lod så, foruden Peder Christophersen, Lars Olsen, Anders Larsen, Hans Olsen, Christopher Pedersen og Anders Rasmussen, alle af Rejnstrup, samt Niels Andersen og Christen Pedersen af Gunderslevlille, der alle var von Plessens fæstere, indstævne til Flakkebjerg herredsting den 10. marts 1729. De skulle ikke for retten, men blot overvære udmeldelsen af de fire synsmænd. Det var Jeppe Steffensen og Peder Nielsen fra Kyse, der havde været rundt med Stævningen, et hverv, som de jævnlige blev betroet.

Det blev to mænd fra Snesev, Niels Madsen og Morten Jensen, og to fra Højbjerg, Jens Pedersen og Niels Rasmussen, der blev udtaget til at skønne om, hvor meget Peder Christophersen skulle svare til de syv naboer, og synsmændene fik besked på at foretage synet så betids, at de allerede næste tingdag kunne gøre rede for synsforretningen. Som sagt, så gjort! Den 15. marts drog de ud, og to dage senere stod de frem på tinge og forelagde en skriftlig takst og forretning, hvorpå de sammen gjorde ed på, at de havde takseret og synet jorderne det retteste og bedste, de vidste. For deres umage tilkendte herredsfogeden dem »et Loed Sølf, som bedrager sig til 4 Rixdaller«.

Forvalter Aasdorph lod derpå udtage et tingsvidne, men dets ordlyd kendes ikke, så det kan ikke oplyses, hvor meget Peder Christophersen måtte af med til hver af de syv bønder i Rejnstrup og Gunderslevlille. Kun ét er sikkert: At Peder Christophersen efter den affære blev 20 rdl. fattigere. Det havde han for sin vilighed!

Sagen er mærkelig, eftersom de syv bønder ikke havde noget at besvære sig

over, men tværtimod selv havde bedt om hjælpen, og i nogle tilfælde havde Peder Christophersen ydet den som vederlag for andre håndsreakninger og desuden flere gange sagt nej til deres første anmodning. Herredstingets dom forekom i hvert fald mere rimelig end landstingets. Forklaringen er måske den, at Peder Christophersen har hørt under Herlufsholm skole, der ejede den største af Rejnstrups gårde, og så havde han intet at gøre på de Plessenske jorder.

Skænden, klammeri og slagsmål

Når folk af en eller anden årsag kom op at toppes, hændte det undertiden, at de hidsede sig så meget op, at de gik over til håndgribeligheder. Det kunne ske for den bedste, og cancelliråd Christian von der Maase til Gunderslevholm dannede ikke nogen undtagelse fra den regel.

Han var i 1723 kommet ud for den misére, at han måtte skille sig af med sin foged, Rasmus Bertelsen Lund, der med sin kone og boskab var flyttet hen til sin datter og svigersøn i Vemmeløse, men som derefter synes at have gjort sig usynlig, vist nok på grund af en del misligheder i sin regnskabsførelse. Han skulle således til egen fordel have ført til udgift en del penge, som der ikke kunne gøres nøjere rede for, og desuden manipuleret med adskillige kvitteringer fra amtsstuen på oppebårne kongelige ydelser.

Cancelliråden blev naturligvis noget harm og red tillige med en staldkarl og skytten Povel sporenstregs til Vemmeløse, hvor han vistnok prøvede - uden nogen retskendelse - at gøre udlæg i Rasmus Lunds bo, men kun opnåede at rage uklar med hans kone, der straks klagede sin nød til sønnen, monsieur Lund, der var forvalter på Skjoldnæsholm, og som naturligvis straks tog sig sin moders sag an. Han fik ridefogeden på Basnæs, Jens Smidt, til at føre sagen på herredstinget, mens von der Maase antog en af egnens mere drevne prokuratorer, Jochum Lorentz Sandroe, der prøvede at redde cancelliråden ved over for retten at opremse alle Rasmus Bertelsens misligheder, mens han endnu sad inde med fogedbestillingen.

Men til alt uheld for von der Maase havde der været vidner til hans fremfærd mod madame Bertelsen, nemlig hendes datter, Margrethe Lund og hendes mand, Berent Wildgaard, samt deres amme eller tjenestetyende, der vidnede »endræcteligen, at Hr. Cancelliråd von der Maase skieldede, undsagde, truede og slaag Madame Bertelsen over dend venstre Arm med hendis egen Kiep, saa det blev blaat«. Det fjerde vidne, skytten Povel, stemte i flere henseender overens med de andre tre, men han havde ikke set alt, da han mest var i gården eller forstuen. Jens Smidt fremlagde så en attest fra sognepræsten i Gimlinge, Jens Hviid, der forklarede om madame Bertelsens ord til ham, da hun havde været til alters hos ham. Han havde da set, at hendes arm var både brun og blå, og hun havde forklaret, at det var følgerne af von der Maases onde behandling. Jens Smidt krævede derpå, at von der Maase blev dømt til at tage sine ord tilbage, betale mulkt og være ansvarlig for, hvad der eventuelt kunne være sket med madame Bertel-

sen ved overfaldet i hendes eget hus. Mulkt og omkostninger ville efter Smidts formening andrage mindst 20 rdl.

Sandroe forsøgte ved et kontravarsel at forklare cancellirådens årsag til slig ilde behandling og kørte igen frem med alle Rasmus Bertelsens misligheder under sin fogedtjeneste på Gunderslevholm, og da han åbenbart ikke ville stå tilbage for Smidt, krævede han, at madame Bertelsen burde svare til alle sin mands forseelser, og hendes søn, der havde forårsaget processen, burde betale omkostningerne med 30 rdl.

Stillet over for disse to irettesættelser eller påstande skulle herredsfoged Eskild Bruun så afsige sin kendelse, og efter at have repeteret sagens forløb kom han så den 9. december 1723 til følgende slutning:

»Da som Hr. Cancelliraad von der Maase er reyst til Vemløse og der givet sig i Desput med Rasmus Bertelsens Hustrue, hvilchet med 3de eens stemmende vidner er beviist, og omendskiøndt det er Hosbond og Hustrue, Barn og Tiunde (tyende), så må de dog vidne, som af veed, og iche andre Vidnesbyrd kand have uden Hr. Cancelliraads egen Skiøtte, som dog i en Deel kommer overens med førte Vidner, at deraf kand sluttes (en) vis Formodning; altsaa kand det iche undskylde Hr. Cancelliraad, at han søgte efter Manden Rasmus Bertelsen og vilde befatte sig med Konen Madame Bertelsens, men kiendes for Rætt, at velbaarne Hr. Cancelliraad bør efter Loven for Stavshug bøde trende sex Lod Sølf og Ordene, som Hr. Cancelliraad har ladet falde, iche komme Madame Bertelsens ærlige Naufn og Røgte til nogen Forklejnelse eller Præjuditze i nogen Maa-der, men som døde og magtesløse at være. Denne Processis Omkostning betaler Hr. Cancelliraad med 6 Rixdlr.«

Det blev således en bekostelig affære for von der Maase at »begegne« Rasmus Bertelsens kone, for han måtte jo af med en del mere, end Jens Smidt havde forlangt, men også mere, end Sandroe havde krævet modparten dømt til at betale. - Det kan dog tilføjes, at von der Maase ikke sidenhen sagsøgte sin tidligere foged for at have kludret med regnskaberne, så sandsynligvis har Sandroe i retten brugt mørkere farver, end rimeligt var. Derimod lagde Rasmus Bertelsen året efter sag an mod cancelliråden, men den havde forkert adresse, så det er en helt anden historie.

Det gamle ord om, at når øllet går ind, går forstanden ud, havde også megen gyldighed i hine tider, og ikke mindst når der var marked i købstæderne, kunne der ofte ske ting og sager. Det var også tilfældet, da Hans Jacobsen, søn af Jacob Christensen, der i 1720erne var fæster af præstens mensalgård i Høve, den 8. september 1725 kom hjem fra »Schielschøer Marched«. Han så ud til den dyre tid med blod både på klæderne og i ansigtet, ja, der var slået et hul i hans hoved, så stort, at man kunne lægge to fingre i det. Han jamrede sig svært og fortalte, at det var Niels Jensen Smed fra Tornemark og hans medfølgere, der på groveste vis havde overfaldet og mishandlet ham.

Niels Jensen Smed mødte frimodigt og med god samvittighed op på tinge og

sagde, at han hverken havde slået eller fået nogen til at slå hin dag, for da han nåede frem til Hans Jacobsen, var han i følge med Morten Nielsen fra Næblerød og Ole Smed fra Fuglebjerg. Det bevidnede Morten Nielsen, der var sognefoged i Haldagerlille, da han uden stævнемål mødte frivilligt op på tinge for at vidne i sagen. Han fortalte, at da han på sidste Skælskør markedsdag red hjemad, holdt Niels Jensen sammen med tre andre karle uden for Smidstrup. I det samme var karlen fra Høve kommet ridende på en grå hest, og Niels Jensen udbrød: »Der kommer den karl, der talte om os på gaden. Nu skal han få betaling derfor!« Men Morten Nielsen red i vejen for Niels Jensen og sagde, at »hand iche skulde gjøre Clammerie paa Marchedsvey, det loed saa ilde«. Alligevel havde Niels i sinde at sætte efter sine tre kammerater, som allerede var redet efter karlen fra Høve, men sognefogeden fik ham snakket fra det. De fulgtes så ad, men da de nåede frem, havde de tre andre haft Hans Jacobsen under behandling, så blodet løb fra ansigtet ned på klæderne. De kunne dårligt nok se hans ansigt for blod. Han klagede sig da også slemt, og sagde, at det var en mand i en brun kjortel, der havde gjort ham mest skade.

Da Morten Nielsen nu lod forstå, at det ikke var ret at handle sådan med et menneske, svarede Niels Jensen: »Han skulle holde sin mund og lade folk gå på gaden og ikke tale ilde om deres profession!« - Iøvrigt kendte Morten Nielsen kun én af dem, der havde slået Hans Jacobsen, nemlig »Jens Andersen i Lindisgaard hans Broder, naunlig Olle Andersen«.

Sjællandsk interior.

Selv om der mødte et par mænd fra Høve op og fortalte, at de havde synet Hans Jacobsen og fundet ham meget ilde tilredt, kom der ikke mere ud af den markedsbatalje. Hans Jacobsen frafaldt stiltiende stævnemålet, fordi det var åbenbart, at han selv havde været ude om de klø, han fik. Han havde fejret markedsdagen på behørig vis og var blevet lidt løsmundet, efterhånden som han havde fået rigeligt med øl og brændevin indenbords. Han havde da heller ikke været mere medtaget, end at han selv kunne ride hjem til Høve og sørge for at blive synet af Jacob Mortensen og Poul Pedersen, inden han var krøbet til sengs.

Det kom dog ikke altid til slagsmål, for når den første ophidselse havde lagt sig, skete det ikke så sjældent, at folk selv snakkede sig til rette.

Søndagen den 20. april 1727 hændte der på kirkegården i Gunderslev noget, som sikkert i flere dage gav sognets folk nok at snakke om. Den dag var skoleholder Rasmus Lund fra Tokkerup (nedlagt som landsby i 1731) kommet til kirke, men efter endt gudstjeneste var han gerådet i heftig disput med seigneur Claus Toft fra Skelby. De hidsede sig efterhånden op og blev temmelig højrostede, så kirkefolket ilede til for at høre, hvad der var på færde, men det var kun de allernærmeste, der kunne forstå, hvad der blev sagt. Rasmus Lund blev så rasende, at han overfusede Claus Toft og dængede ham til med mange ærerørige skældsord, så han ikke fik sagt et ord, men måtte forlade kirkegården og forløje sig hjem.

Men jo mere Claus Toft tænkte på den medfart, han havde fået, jo mere vred blev han, og Valborgsdag blev Rasmus Lund stævnet til tinge tillige med en række vidner - deriblandt en ung studiosus fra Næstved, monsieur Jacob Kløvermann, der var medhjælper hos degnen i Skelby, men som året efter blev både medhjælper og svigersøn hos den gamle degn Jacob Diderichsen i Vallensved. Ingen af de indstævnede mødte på tinge, så sagen blev udsat i otte dage, men den 8. maj kom Rasmus Lund ene mand og erklærede, at han ikke vidste andet om Claus Toft, end hvad en ærlig mand vel egner og anstår, så han frafaldt hvert ord, han havde udtalt, og lovede at holde Claus Toft skadesløs og betale to rigsdaler til prokurator Niels Wiger fra Næstved. Claus Toft lod sig villigt og gerne forlige, og de to mænd beseglede forliget ved at række hinanden hånden. Det hele endte dermed i al fredelighed, men på grund af forliget blev der ingen vidner ført, og det er derfor ikke muligt at fortælle noget om, hvor grove skoleholderens »Skældsord« var.

I 1730 ophævedes landmilitisen - til bøndernes store glæde! Det skete 18 dage efter, at Christian den Sjette den 30. oktober havde bestegit tronen. Det var et dristigt skridt, for takket være listerne over de værnepligtige og bestemmelsen om, at soldaterne skulle blive i lægdet, så længe de gjorde tjeneste, samt ved udstedelsen af pas ved flytning havde godsejerne stadig lidt hånd i hanke med deres bønder, men med ophævelsen af landmilitisen var dette sidste bånd endeligt løst. Det varede da heller ikke længe, inden de store jorddrotter klagede over mangel på bønderkarle, dels til deres gårde, dels til soldater-tjeneste, og det endte med, at

landmilitsen blev genoprettet ved forordning af 4. februar 1733, men det kaldtes nu landeværnet. Forordningen indeholdt også en bestemmelse om, at de unge karle skulle blive på det gods, hvor de var født, indtil de var fyldt 36 år. Dermed var stavnsbåndet nu en realitet, men det ændrede næppe meget ved menneskers indbyrdes forhold. De blev ved at gå rettens vej i stort og småt som hidtil.

Kilder: Flakkebjerg herreds tingbog 1723-42, de nævnte datoer. - Traps Danmark, Sorø amt. - Jessen: V.Ø. Flakkebjerg herreders skolehistorie. - Danske slotte og herregårde. Bd. 4 og 5.

Provst F.V. Andersen som nidkær kirkevisi- tator i Ringsted-Alsted Herreder i 1870'erne

Af Erik Nørr

Visitatsoptegnelser er vigtige kilder til forståelse af lokalt kirke- og menighedsliv. Samtidig er de en kilde til den almindelige kirkehistoriske udvikling. De indeholder en mængde oplysninger om præster og lærere, der kan være af temmelig personlig art. Men visitatsberetningerne fortæller ikke kun om de personer, der er blevet visiterede, de er i lige så høj grad en kilde til forståelse af visitatorerne (bisper og provster).

Danske Lov krævede, at biskoppen skulle visitere kirker og skoler hvert tredje år og provster årligt. I praksis kunne kravet langt fra overholdes, og specielt i det store Sjællands Stift kunne selv slittige visitatorer ikke nå rundt til alle sogne hurtigt nok. I det 19. årh. ophørte provsternes kirkevisitatser næsten helt, da de ved skolelovgivningen i begyndelsen af århundredet blev tillagt forøgede opgaver i skolevæsenet.

Fra Alsted Herred stammer den ældst bevarede provstevisitatsbog helt tilbage til provst Christian Laurenberg og dækker årene 1689-95¹⁾). Heller ikke i Ringsted-Alsted Herreder synes provsterne at have visiteret i kirkerne efter år 1800, og biskoppen lod sig kun se med lange mellemrum. Mynster var her 1837 og 1845²⁾, Martensen 1855, 1867 og 1881 i Ringsted Herred og 1857 og 1867/70 i Alsted Herred³⁾, dvs. 4-5 gange i en 50-årig periode.

Det manglende kirketilsyn blev kritiseret og diskuteret i den offentlige debat. Mærkeligt nok var to af de vigtigere indlæg skrevet af kapellaner fra Ringsted-Alsted Herreder. Det første kom så tidligt som 1786 fra residerende kapellan i Ringsted-Benløse, Henrich Ussing, i hans store værk »Kirkeforfatningen i de kongelige danske Stater, med dens vigtigste Fordele og Mangler samt muelige Forbedringer«⁴⁾). Det andet bidrag, der udsendtes som anonym pjece, var skrevet af personel kapellan Johannes Clausen, Stenmagle-Stenlille⁵⁾). Det var ikke uden grund, at debatindlægget var anonymt, da den unge kapellan angreb selveste biskop Martensens måde at visitere på: Han kendte ikke nok til de forhold, han skulle visitere, hverken til præstestanden eller til menighederne. Det var en stor ulempe for Martensen, at han ikke havde været sogneprest, førend han blev biskop og selv havde set tingene fra neden. Det ville have givet ham bedre mulig-

heder for at trænge ind i det sociale og kristelige liv, som var begyndt at røre sig i menighederne. Clausens egentlige ærinde med pjecen var at få biskoppen til at støtte den indremissionske bevægelse, som Clausen og Vilhelm Beck netop på denne tid stillede sig i spidsen for⁶). Men Martensen ønskede ikke særligt at fremme denne bevægelse⁷).

Som de nedenfor gengivne visitatsberetninger antyder, var der i flere af Ringsted-Alsted Herreders sogne kirkeligt og folkeligt opbrud. I Lyng-Broby pastorat var der allerede i 1830'erne skabt en forsamlingsbevægelse omkring sognepræst J.F. Fenger, der havde sympati for Grundtvig⁸). Den gryende indremission omkring Johannes Clausen vandt indpas også uden for Stenlille-Stenmagle. I flere af sognene omkring Sorø, især Pedersborg og Haraldsted, vandt baptismen en række tilhængere i 1840'erne, og der opstod strid om tvangsdåb af baptistbørn - en strid, der først blev løst med grundlovens religionsfrihed⁹). Senere fik baptisterne et fast tilholdssted i Vanløse i Stenmagle Sogn. I Haslev og omegn fik det kirkelige liv efter jernbanens indvielse i 1870 sit helt specielle udseende med en stærk missionsk vækkelse og med stationsbyens nybyggerproblemer. Der var nok for en aktiv visitator at kontrollere.

Biskop Martensen og provst Andersen

Medens Martensen som nævnt selv visiterede i provstiet 1867 og 1870, overlod han det i 1870'erne til provst Frederik Vilhelm Andersen at foretage alle kirkevisitater i Ringsted-Alsted Herreder på biskoppens vegne. Dette gjorde han, fordi han vanskelig selv kunne overkomme at visitere hele stiftet, og især fordi han i F.V. Andersen havde en god ven og tro meningsfælle¹⁰). Biskoppen stod i personlig brevkontakt med F.V. Andersen (1820-1910)¹¹), og han havde i 1867 under visitats i Nordrup-Farendløse, hvor F.V. A. var sognepræst 1845-71, personligt konstateret, at det var en dygtig sognepræst. Det glædede sikkert også biskoppen, at Andersen i 1868 med pjecen: »Om den grundtvigske Paastand: at Folkekirken er en borgerlig Indretning« skrev imod grundtvigianerne, som Martensen også havde et godt øje til.

I 1871 gik Martensen varmt ind for, at Andersen fik det meget »fede« præsteembede Ringsted-Benløse og blev udnævnt til provst over Ringsted-Alsted Herreder (han var allerede blevet konstitueret provst ved F.L. Steenbergs død i december 1870). Martensen fremhævede i sin anbefaling, at Andersen var en »fortrinligt begavet« prædikant og en »nidkjær og samvittighedsfuld« sjælesørger, samtidig med at han var en »elskelig Character«, der havde vundet menighedens agtelse og hengivenhed. Han forbandt en levende interesse for kirken med en ikke almindelig teologisk dannelse, og hvad der ikke mindst havde betydning for provsteembedet, Andersen befandt sig endnu i en »fremadskridende aandelig Uddannelse«. Det var således ikke nogen forstokket præst, der nu skulle være provst. Martensen fremhævede også, at Andersens kolleger i provstiet ønskede ham som deres nye provst¹²).

Teologisk lå Andersen på linie med Martensen, og biskoppen glædede sig i 1879 over, at en af »mine Egne« udtalte sig i debatten om Martensens hovedværk »Den christelige Ethik«. F.V. Andersen udgav en hel bog herom¹³), og Martensen takkede ham, fordi den var skrevet ikke blot »med saa stor Kjærlighed, men ogsaa med saa stor Selvstændighed«¹⁴). Martensen noterede utvivlsomt ogsaa med tilfredshed, at F.V. A. i en anden pjece forsvarede biskop J.P. Mynsters eftermæle imod nogle udtalelser af Otto Møller¹⁵).

Det var dog ikke alt, hvad provsten i Ringsted skrev, der behagede biskoppen lige meget, han anså således en artikel i Berlingske Tidende den 19/7-1872 om Roskilde Præstekonvents tillæg til salmebogen for uheldig og upassende¹⁶), og han bad i 1880 domprovst L. Gude i Roskilde om at opponere mod F.V. Andersens disputats »Embede og Ordination i deres indbyrdes Grundforhold«, da han fandt, at »Vor kjære Ven er gaaet en Streg til Venstre«¹⁷).

Men denne uenighed var undtagelsen. Det karakteristiske var det gode og inderlige forhold mellem de to, der kom til udtryk i Martensens takkeskrivelse for hilsenen til hans 70-årsdag: »Det var mig velgjørende at modtage disse Ord fra Dem, der har været blandt de Første, der sluttede sig til mig, og med hvem jeg glæder mig ved at staae i et gennem Aarene udviklet og befæstet Aandens Samfund«¹⁸). Martensen nævner da ogsaa i sine erindringer provst Andersen som en af de fire provster han i sit embede har arbejdet sammen med, og som har været ham en trofast og fortrolig ven, der ogsaa i »de reent personlige Forhold« har haft stor betydning for ham¹⁹). Da F.V. Andersen i 1904 kort før sin afsked så tilbage på sit teologiske liv, fremhævede han den meget store betydning Martensen havde haft for ham både personligt og teologisk²⁰).

Fr. Vilh. Andersens visitatsoptegnelser

Efter tilskyndelse fra Martensen foretog provst Andersen i årene 1873, 1874, 1876 og 1877 en række kirkevisitatsbesøg i sine sogne. Han førte en dagbog over sine visitatser, som er bevaret i provstearkivet²¹). Dagbogen er indrettet, således at den forfra indeholder optegnelser vedr. skolebesøg for perioden 1872-1932, og bagi findes de tilsvarende optegnelser fra kirkevisitatserne 1873-77.

Oversigt over F. V. A.'s kirkebesøg 1873-77

<i>Ringsted Herred</i>	1873-74	1876-77
Haraldsted-Allindemagle		9/6-76
Jystrup-Valsøllille		27/6-76
Vigersted-Kværkeby	19/10-73	25/5-76
Nordrup-Farendløse	28/9-73	14/11-76
Vetterslev-Høm	20/7-73	2/7-76
Øde Førslev-Sneslev		16/5-76
Terslev-Ørslev		20/10-76
Haslev-Freerslev		15/9-76

Alsted Herred

Sorø	3/8-73 og 16/8-74	26/8-77
Pedersborg-Kindertofte		13/5-77
Lynge-Vester Broby	25/10-74	5/10-77
Alsted-Fjenneslev	21/9-73	12/10-77
Slaglille-Bjernede		7/10-77
Bringstrup-Sigersted	6/7-73	14/10-77
Gyrstinge-Flinterup		6/5-77
Munkebjergby-Bromme		10/5-77
Stenmagle-Stenlille	31/5-74	8/5-77

Oversigten viser, at provsten kom til alle pastorater 1 eller to gange. I Sorø mødte han 3 gange, men det ene besøg skyldtes, at provsten ønskede at se den nyrestaurerede kirke. Martensen gav Andersen frie hænder til at indrette visitatsrejserne, som han ville. I privatbreve advarede han dog provsten imod at gøre rejserne alt for anstrengende, hvilket han mente, de ville blive, hvis kirke- og skolevisitatserne kombineredes. Provstens skolevisitats »maa jo være langt mere i Detail gaaende end Biskoppens, altsaa ogsaa kræve længere Tid og Anstrengelse«²²).

Fr. V. Andersen i sin stue i provstegården i Ringsted. Bemærk billedets mange detaljer, især det noget overlæssede skrivebord. Midtsjællands lokalhistoriske Arkiv.

I 1873, 74 og 76 foretog F.V. A. ikke egentlige kirkevisitatsrejser, men mødte spredte dage i forskellige pastorater. Skønt Ringsted lå centralt i provstiet, har det været en temmelig stor opgave at tage på visitatsbesøg så mange gange. Det var kun få af stederne, jernbanen kunne være til hjælp. Til kirkebesøgene skal lægges skolerejserne. I 1873-74 kombineredes de to former for visitatser slet ikke, og i 1876 besøgte F.V. A. i forbindelse med kirkevisitatserne kun i 4 tilfælde en enkelt skole. I 1877 blev praksis lagt helt om, således at besøgene i Alsted Herreds kirker (bortset fra Sorø) blev klarert på to rejser i henholdsvis maj og oktober, og denne gang besøgte F.V. A. samtidig skolerne.

Også på en anden måde ændrede provsten praksis. I 1873 og 74 mødte visitorator til de almindelige søndagsgudstjenester. Det kunne han gøre, da han som præst i det store købstadsogn havde en kapellan til at prædike hjemme. I 1876 og 77 gik provsten over til at komme også på hverdage. Det havde han ret til ifølge bestemmelserne, blot han holdt sig borte i de for landbruget travle høst- og sædetider²³).

Nedenfor er F.V. A.'s optegnelser fra kirkevisitatserne gengivet (skoleoptegnelserne udgives i anden forbindelse). Han har benyttet optegnelserne som grundlag for indberetninger til biskoppen. Disse indberetninger synes imidlertid ikke bevaret, da biskop Martensen betragtede dem som private og ikke har arkiveret dem i sit bispearkiv²⁴). Optegnelserne er gengivet ordret. For at lette den lokalhistoriske indgang til dem, er der indført pastoratsoverskrifter, som ikke findes i F.V. A.'s optegnelser.

Udover optegnelserne fra 1873-77 bringes også uddrag af en indberetning fra provst Andersen: »Til Oplysning for Hs. Exc. Biskoppen ved Visitatsen i Ringsted Herred i Juli M. 1881«²⁵). Da biskoppen for første gang i 11 år mødte i provstiet, bad han F.V. A. om i forvejen at give biskoppen konfidentielle oplysninger om præster og skolelærere i herredet. Provstens udtalelser om præsterne giver en passende afrunding på hans kirkevisitatsoptegnelser.

I det følgende skal nogle af hovedpunkterne i visitatsoptegnelserne omtales.

Præsternes prædikener

Et centralt led i F.V. Andersens visitatsnotater er en bedømmelse af sognepræsternes prædikener.

Det har været diskuteret, om det var præsten, der skulle prædike, eller om det snarere burde være visitorator, der skulle vise, hvordan en virkelig god prædiken skulle være. Allerede så tidligt som år 1800 blev det dog af Kancelliet fastslået, at præsterne selv skulle prædike under visitatsen²⁶). Noget andet var, at prædikenen ofte blev suppleret med en tale af visitorator, hvilket biskop Mynster altid bestræbte sig på²⁷). Også to af Mynsters efterfølgere som visitoratorer på Sjælland Skat Rørdam og Fønnesbeck-Wullf benyttede i nogle tilfælde chancen for at tale til menigheden²⁸). En biskop kunne også tage ordet i kirken for at imødegå en prædiken, som han ikke var enig i²⁹). I kirkekommissionen af 1868 havde man diskuteret, om det kunne kræves af en provst under kirkevisitats, at han skulle kunne tale i

opbyggende og vækkende retning. Martensen havde talt imod, da provsterne ikke blev udvalgt efter, om de var fortrinlige prædikanter³⁰).

Dette synes ikke at have været noget problem for Martensens visitorvikar. Fr.V. Andersen formåede selv at fylde den store kirke i Ringsted, og han huskes for sine fortrinlige prædikener³¹), som ifølge sønnen litteraturprofessoren Vilhelm Andersen blev forberedt meget grundigt³²). En samling af hans prædikener blev udgivet i 1887³³).

Det fremgår imidlertid ikke af F.V. A.'s visitatsoptegnelser, om han selv har talt i kirkerne. Men hans egen kapacitet og sikkerhed som prædikant bidrog utvivlsomt til, at provsten på visitatserne lagde så stor vægt på prædikenen. Der var ikke mange præsters prædikener, der helt fandt nåde for den nidkære visitor. I modsætning til Ribebiskoppen H.A. Brorson, der i perioden 1742-63 næsten uden undtagelse bedømte præsternes prædikener med stor mildhed³⁴), var der ikke én eneste af præsterne i Ringsted-Alsted Herreder, der slap for negative bemærkninger.

På grundlag af F.V. A.'s kritik og de mange positive bemærkninger, som han også anførte, kan det fastslås, hvordan en god prædiken efter hans mening burde være. Den skulle være grundigt forberedt og godt disponeret. Den skulle være bygget over Skriften; bibelstederne skulle udnyttes ikke blot i bred almindelighed, men personligt og individualiserende. Alvoren og den dybere baggrund skulle trækkes frem. Større distraktioner og abstraktioner skulle undgås. Prædikenen måtte hverken være for kort eller for lang. Endelig måtte præstens prædiken, som vi skal vende tilbage til, ikke være præget af partifarve og i hvert fald ikke være udpræget grundtvigiansk.

Fremførelsen skulle være varm og inderlig og tale til tilhørernes hjerter. Præsten skulle tale sikkert og kraftigt, ikke lavmælt og monotont eller for hastigt, og han måtte frem for alt ikke bruge koncept. Det ville skade hele prædikens virkning.

De kritiske bemærkninger i visitatsdagbogen blev ikke alle gengivet i præsternes embedsbøger. Provstens indførsel om visitatsen her var efter gængs fremgangsmåde holdt i bredere vendinger³⁵); præsterne skulle ikke hænges ud over for efterfølgerne i embedet.

Men provst Andersen skjulte ikke over for præsterne, hvad han mente. I nogle tilfælde pålagde han præsten »indtrængende« at forandre sin prædiken. Det kunne være som sogneprest Wedel i Bringstrup, der skulle pointere stoffet og individualisere noget mere og lade være med at tale så hastigt, monotont og utydeligt, eller som den værdige pastor Finsen i Veterslev, der blev pålagt at tale uden koncept.

Provst Andersens omfattende kritik af præsternes prædikener hang måske sammen med, at aldersprofilen blandt provstiets præster var temmelig høj. Gennemsnitsalderen var således pr. 1/1-1875 tæt ved 61 år. Provsten var med sine 54 år blandt de alleryngste. Embederne i Ringsted-Alsted Provsti var særdeles godt

aflagte med indtægter³⁶) og blev i regelen betragtet som slutstillinger. Det var således ikke alle præster i deres bedste arbejdsår, selv om Nicolai Holten ikke havde ubetinget ret i synspunktet, at præster, hvis bedste år er tilbragte i mindre indbringende embeder i Jylland ofte i deres alderdom stræbte efter at »komme til Sjælland og hvile«³⁷).

Overhøring og katekisation

Det andet hovedpunkt i provstevisitatsen var en vurdering af ungdommens kristelige kundskaber. Tilbage til Danske Lov havde det været pålagt sognepræsterne at katekisere i kirkerne, dvs. undervise og overhøre i den kristelige tro under anvendelse af en særlig metode med spørgsmål og svar. Normalt skete undervisningen på grundlag af Luthers Katekismus eller en såkaldt lærebog, hvis grundlag også var Luthers Katekismus. Efter 1856 var den altdominerende lærebog udarbejdet af Ribebiskoppen C.F. Balslev³⁸).

I 1828 indskærpedes det, at bestemmelserne om katekisation i kirkerne skulle overholdes, og at præsterne skulle indberette årligt, hvor ofte de katekiserede³⁹). Der herskede nogen tvivl om, hvem der skulle deltage i katekisationen. Der var to grupper af unge: de ugifte konfirmerede og de ukonfirmerede - med de sidste mentes især de elever, der gik til konfirmationsforberedelse, og de elever, der var udskrevet af skolen, men som endnu ikke havde alderen til at blive konfirmeret. I 1831 blev det ved to kancelliskrivelser fastslået, at de konfirmerede elever ikke ved mulkering kunne tvinges til at deltage, men at man stolede på, at præsterne »i Almindelighed ved den Flid og det Liv, hvormed de udføre Katechisationerne, samt ved hensigtsmæssige Formaninger og Paamindelser, ville vide at give denne Deel af deres Underviisning en saadan Interesse«, at ungdommen deltog heri⁴⁰). I 1854 forelagdes spørgsmålet på ny for Kultusministeriet, da biskoppen i Viborg mente, at udeblivelse kunne straffes efter bestemmelserne om helligbrøde. Men ministeriet afviste bl.a. under henvisning til, at forordning af 26/3-1845 § 20 havde ophævet »positiv Tvang« til at søge kirken⁴¹).

I 1870'erne afholdt nogle af præsterne i Ringsted-Alsted Herreder særlige katekisationer for de konfirmerede elever. Det kan fastslås af de indberetninger, de hvert år indsendte via provsten til biskoppen⁴²). Indberetningerne for året 1875 fortæller, at sognepræst Blume i Terslev var den flittigste katekikator (4 onsdage i fasten og i forbindelse med altergangene i alt 10 gange). Fastetiden blev også anvendt i Slaglille-Bjernede og i Pedersborg-Kindertofte. Det sidste sted fik interesserede i menigheden også lov til at deltage i katekisationssamtalen. Sognepræsten i Jystrup N.C. Petersen tilbød sig også, men ingen ønskede at deltage i katekisationen. I Stenmagle-Stenlille, Lyng-Brobjerg og i Ringsted-Benløse erstattedes katekisationerne med bibellæsninger. Præsten i Alsted indberettede, at han i 1873 med konfirmanderne havde gennemgået udvalgte afsnit af Det nye Testamente, og »disse ere af de fremmeligere Børn lærte udenad«.

Provst Andersens visitatsoptegnelser for 1873 og 1874 nævnte intet om overhø-

Nordrup præstegård. Det var noget særligt for F. V. Andersen at komme på visitats i Nordrup. I præstegården havde han selv boet som sognepræst 1845-71, og her var hans børn, bl.a. den senere så kendte litteraturprofessor Vilhelm Andersen, blevet født. Det smertede ham derfor, at de kirkelige forhold ved visitatsen i 1873 var stagnerende på grund af sognepræstens sygdom. Billedet, der stammer fra 1911, er gengivet efter glasplade i Midtsjællands lokalhistoriske Arkiv.

ring og katekisation, hvilket måske hang sammen med, at disse visitatser var enkeltstående besøg om søndagen. Det var lettere at få den ukonfirmerede ungdom til at møde om hverdagen, hvor de alligevel gik i skole. Fra visitatserne i 1876 og 1877 omtales derimod både overhøring og/eller katekisation ved hvert enkelt besøg. Det er lidt uklart, om provsten også stillede spørgsmål, eller om det udelukkende var præsterne. Det fortælles heller ikke tydeligt, hvilke elever der var til stede og blev overhørt. Andersen benyttede blot det ubestemte: den tilstedeværende ungdom. I nogle tilfælde anførte han, at der var vel få til stede, i andre, at der var mange unge. Sandsynligvis har de fleste unge været ukonfirmerede, men man kan antage, at de steder, hvor præsterne havde holdt katekisationer for de konfirmerede, har nogle af disse også været til stede.

Generelt synes provsten at være meget mere tilfreds med ungdommens kristelige kundskaber, end han var med præsternes prædikener. Der er langt færre kritiske bemærkninger. Provstens almindelige indtryk, som han konkluderede efter at have besøgt alle kirkerne i Alsted Herred, var, at ungdommens kristendoms-kundskaber var så fortrinlige, at der var håb om, at menighederne i fremtiden ville nyde godt heraf. I Ringsted Herred var eleverne i et par af sognene langsomme til at komme i gang med svarene, men både i Haslev og Terslev viste det sig, efterhånden som overhøringen gik frem, at eleverne heller ikke her manglede

de religiøse kundskaber. Flere steder anførte provsten, at det gode resultat skyldtes et stort og godt arbejde af de nuværende og tidligere præster og lærere. Der var ikke tvivl om, at han i Nordrup-Farendløse bl.a. tænkte på sin egen tid som sognepræst, uden at han dog direkte nævnte det. Det var stort set kun i Haraldsted og Sorø, han var utilfreds med overhøringen. I Sorø skyldtes det udelukkende eleverne fra Sorø Akademi. F.V. Andersen blev herved bekræftet i sin opfattelse, at religionsundervisningen ved de lærde skoler var helt utilstrækkelig i en tid, hvor kristendommen var truet af samfundsnedbrydende kræfter. Han havde i Roskilde Præstekonvent rejst spørgsmålet om en udvidelse af religionsundervisningen, og dette initiativ førte til, at faget Religion netop i 1877 blev genindført i latinskolens to øverste klasser⁴³).

Når provsten fremhævede præsternes indsats i forbindelse med de unges kristendomskundskab, måtte han mene præsternes virksomhed i almindelighed, da der bortset fra et par eksempler i Alsted Herred ikke fandtes nogen sognepræst, der som katekikator stod over jævnmålet.

Kirkesangen og lærerens allertjeneste

Bestemmelserne om lærernes tjeneste i kirken om søndagen findes i skoleanordningen af 29/7-1814 Bilag A, og de gjaldt endnu i 1870'erne⁴⁴). De fleste forpligtelser hvilede på kirkesangeren, som var den lærer i sognet, der sang bedst. Han skulle som forsanger lede sangen under gudstjenesten og læse ind- og udgangsbønnen i koret og i det hele taget være til rådighed for præsten ved alteret under gudstjenesten. Det var også ham, der skulle sørge for vinen og brødet ved altergangen. Kirkebylæreren, der kunne være en anden end kirkesangeren, skulle bl.a. sørge for at renholde kirken, vaske alterklæderne, trække kirkeuret og føre kommunionbogen under gudstjenesten. Lærere, der hverken var kirkesangere eller kirkebylærere, var også forpligtet til at deltage i gudstjenesten sammen med nogle af de børn, der var bedst til at synge⁴⁵).

Af visitatoptegnelserne fremgår det, at F.V.A. kontrollerede menighedens sang, forsangerne, orgelspillet, ind- og udgangsbønnen, kirkesangernes optræden ved alteret og deres påklædning og udseende.

I temmelig mange steder glædede provsten sig over smuk og kraftig kirkesang under ledelse af gode kirkesangere. Andre steder gik det knap så godt. I Fjenneslev havde menigheden lyst til at synge, men en meget slet kirkesanger ødelagde det. I Jystrup havde den gamle kirkesanger mistet sin stemme, og i Bringstrup sang lærer Hedegaard falsk.

Indgangsbønnen kommenteredes i Stenmagle, hvor kirkesangeren læste den med en usædvanlig inderlighed, og i Bringstrup, hvor bønnen blev ødelagt ved at blive fremsat stærkt remsende.

Mest havde F.V. Andersen at udsætte på kirkesangernes almindelige optræden i kirken. En række steder viste kirkesangeren ikke den nødvendige kirkelige anstand, ja forholdet kunne endog som i Veterslev nærme sig det direkte forarge-

Pastor Frandsen

Pastor Blume

De to grundtvigske præster, H. P. Frandsen (Haraldsted-Allindemagle) og C. V. Blume (Tørslev-Ørslev) fik de mest kritiske bemærkninger i provstens visitatsbog. De to portrætter er forstørrede gengivelser fra Trøst-Hansens billedplancher over henholdsvis Haraldsted og Tørslev sognes præster, lærere og skoler. Midtsjællands lokalhistoriske Arkiv.

lige. I Stenmagle henvendte provsten sig efter gudstjenesten til pastoratets to kirkesangere og pålagde dem i fremtiden at sørge for et omhyggeligere ydre, når de fremtrådte i kirken. Provst Andersen var også utilfreds med kirkesangeren i Bromme; hans optræden i kirken var præget af hans »Partis uheldige Særpræg«.

Forholdet til de kirkelige retninger

Det er under dette punkt, visitators egen holdning kommer stærkest til udtryk. Hans visitatsoptegnelser er ikke neutrale over for de kirkelige retninger. F.V. A. satte pris på et levende og aktivt menighedsliv, og han noterede, når menighedslivet byggede på en gammel vækkelse, eller der var et »Samfund« i sognet. Dette var positivt, så længe aktiviteterne ikke var retningsprægede. I sit gamle sogn Nordrup anførte han, at ungdommens gode kundskaber bl.a. fortalte om det aktive liv i de mange »christelige Huse« i menigheden, hvorfra børnene stammede. Hovedindtrykket fra hans første besøg i Stenmagle-Stenlille, det sted hvor Johannes Clausen i begyndelsen af 1860'erne havde skabt en indremissionsk vækkelse, var også positivt. Han mente dog, at kapellan Thiel, der var tiltrukket af Indre Mission, måtte anvende »trofast, ydmyg og stadig Flid«, således at de positive elementer i menighedssamfundet kunne bevares. Ved hans andet besøg fik provsten indtryk af, at det aktive menighedsliv dannede en god modvægt imod de »baptistiske Sectbevægelser« i pastoratet.

Mest var provst Andersen på vagt over for det grundtvigianske. Prædikenen skulle helst være uden partifarve, og præster, der med liv og sjæl tilhørte den grundtvigske retning, fik ikke noget godt skudsmål. Det var især sognepræst Frandsen i Haraldsted og Blume i Terslev, det gik ud over, både i forbindelse med visitatsen i 1876 og især i indberetningen til Martensen i 1881. Udover det teologiske var provsten imod grundtvigianernes overlegne fremtræden. Dette gjaldt både præster og lærere. Udover den ovennævnte kirkesanger i Bromme findes nogle eksempler på sådanne lærere i F.V. Andersens skolevisitatsoptegnelser. Provsten kunne dog godt gennemskue, at der bag Haraldstedpræstens stødende partiform fandtes et godt og kærligt hjerte.

I skoleoptegnelserne fremgår det tydeligt, at F.V. Andersen ikke syntes om, at lærerne sympatiserede med partiet Venstre. Det politiske kommer ikke direkte til udtryk i kirkevisitatserne undtagen i hans forklaring på, at det kirkelige liv i St. Bendts landsogn var så ringe, det skyldtes de politiske agitatorer. Det var først i 1879, at der blandt præstestanden i Ringsted-Alsted Herreder blev ansat en aktiv venstremand. I 1885 blev sognepræsten i Stenmagle-Stenlille, Henning Jensen, afskediget fra sin stilling af politiske grunde.

Hvad provst Andersen ikke skrev om de kirkelige tilstande i Haslev

Bemærkelsesværdigt omtales den indremissionske vækkelse og de noget brogede kirkelige tilstande i Haslev efter jernbanens komme i 1870 overhovedet ikke i visitatsoptegnelserne fra 1876. I indberetningen til Martensen forud for visitatsen i 1881 antydes forholdene blot, og provsten henviser til en tidligere indsendt beretning, som ikke synes bevaret. Heller ikke biskop Martensen nævner Indre Mission i sine visitatsoptegnelser om besøget i Haslev⁴⁶). Årsagen kan næppe være det forhold, at provst Andersen ikke selv tilhørte Indre Mission, han havde dog en vis sympati for den⁴⁷), og manglende sympati afholdt ham heller ikke fra at omtale grundtvigianske islæt. En anden grund kunne være, at den sognepræst, der skulle visiteres, ikke selv tilhørte IM, men heller ikke dette er tilstrækkelig forklaring på, at de stærkt gærende kirkelige forhold lades uomtalt.

Den eneste rimelige forklaring er, at provsten vidste, at biskoppen i forvejen var bekendt med disse forhold, og at de derfor kunne udelades i visitatsredegørelsen. Forholdene var måske også så forvirrede, at de ville sprænge den sædvanlige ramme for visitatsoptegnelser.

Provst Andersen indsendte hvert år i henhold til reskript af 28/12-1804 og biskoppens skr. 13/5-1865 indberetninger fra alle sognepræster i provstiet til biskop Martensen⁴⁸). Disse indberetninger indeholdt oplysninger om afholdte katekisationer (jfr. ovenfor), om messefald og bibellæsninger. De var alle temmelig korte bortset fra indberetningerne fra sognepræsten i Haslev-Freerslev, Otto Mandrup Schiøtz. Han skrev flere gange en længere redegørelse for de kirkelige tilstande i Haslev og Omegn. Det var disse redegørelser, der kunne begrunde, at

provsten intet skrev om Haslevs specielle forhold. Et par af pastor Schiøtz' beretninger skal gengives her. Først redegørelsen for forholdene i 1873.

Det spændende ved Schiøtz' indberetninger er, at han var en neutral iagttagere af alt det nye. Han var som sognepræst ganske vist part i sagen, men han tilhørte ikke selv de vakte missionskredse. Det åndelige liv prægedes i tre retninger 1) De vakte missionsfolk 2) Det kirkefjendske miljø, der fulgte med jernbanestationens opførelse i 1870 3) Andre trossamfund og sekter. Det er vanskeligt uden en tilbunds gående undersøgelse, der endnu ikke er foretaget, at afgøre, hvad der er årsag og virkning. Missionen kom til Haslev før jernbanen, men der er ingen tvivl om, at nybyggermiljøet fremmede antallet af tilhængere, hvilket sognepræsten også gav udtryk for. De andre trossamfund fik næring både fra de vakte kredse og fra de fremmede tilflyttere⁴⁹).

Det lyser ud af sognepræstens beskrivelse af forholdene i 1873, at han er bekymret for fremtiden. Han prøver på at få hånd i hanke med udviklingen ved at deltage i forsamlinger og ved at indtræde i læseforeningens bestyrelse.

Pastor Schiøtz indberettede følgende: »Kirkekatekisationer have ikke været holdte i afvigte Aar. Stemningen og Modtageligheden har her bøjet sig mere og mere hen imod opbyggelige Forsamlinger. Saadanne have været holdte dels hos vakte Menighedsmedlemmer, dels i Præstegaarden, og navnlig paa sidste Sted været stærkt besøgte. Ved enkelte Forsamlinger har ogsaa en fremmed Præst været tilstede, og holdt Foredrag. Endelig have adskillige Forsamlinger været foranledigede af tilrejsende Dissenterprædikanter. Ogsaa disse Forsamlinger har undertegnede, saa vidt muligt, bivaanet«.

Efter at have redegjort for messefaldene i det forløbne år fortsatte sognepræsten: »Kirkegangen er god i Hasle, ligesaa i Bregentved Kapel, men noget lunken i Freerslev, hvor man er desto mindre lunken i politisk Henseende. Tilstanden har, fornemmelig i Hasle Sogn, været i usædvanlig Grad gærende i afvigte Aar. De spændende politiske Forhold have ikke været uden indgribende Betydning. Herhos synes den igjennem Pastoratet passerende Jernbane⁵⁰), med en Holdeplads og et offentligt Beværtningssted omtrent midt i Hovedsognet, at ville i stadig stigende Grad fremme og forøge Indførselen af fremmede Varer, ikke blot i materiel, men og i aandelig Henseende. Der findes nu her sunde og stille Opvakte og pietistiske og rigoristiske Opvakte og betænkelig urolig sørgende Opvakte; der findes her indflyttede og ivrig arbejdende »katolsk-apostolske« Kristne⁵¹); der findes en Rest af Mormonisme, hvilken dog synes at være i Begreb med at forsvinde; der findes Nærpaarørende og Venner af (dog i andre sogne boende) Tilhængere af Grunnet⁵²); der spores endelig her umiskjendelig socialistiske Stemninger, der vistnok ere dels andenstedsfra indførte, dels fremkaldte og nærede her mod den »store og himmelraabende uretsfærdige Herlighed«, hvori enkelte Medlemmer af Samfundet her paa Egnen ses at være i Stand til at leve. - Med alt dette er imidlertid Kirkegangen i Hasle Sogn - det netop særlig urolig

*O. M. Schiøtz (1806-90),
som var sognepræst i Haslev
i den periode, hvor missionen og
jernbanen kom til byen.
Foto: G. W. Alexandersen, København.
Haslev lokalhistoriske Arkiv.*

bevægede Sogn - ikke aftagende, men tiltagende. Men stærkt tiltagende er ogsaa den Aarvaagenhed og det Arbejde, som der udkræves«.

Pastor Schiøtz sluttede sin indberetning dateret januar 1874 med følgende anmærkning: »Der har nu, i løbet af indeværende Maaned, i Hasle Sogn dannet sig en Læseforening, hvis Formaal er, ikke blot at aabne Adgang til Underholdning, men tillige at udbrede almenyttig Oplysning. Der turde maaske haabes, at denne Forening, som allerede tæller 70 Deltagere, og i hvis Bestyrelse undertegnede efter Anmodning er indtraadt, med Tilsagn om at holde Foredrag ved Foreningens Møder, kunde blive et Redskab til en sund baade Afledning og Vejledning ogsaa i religiøs Henseende«.

5 år senere skrev sognepræst Schiøtz en ny lang redegørelse for de kirkelige tilstande⁵³). Han havde i mellemtiden gennem en datter og svigersøn⁵⁴) fået en tættere forbindelse til vakte kredse, og han deltog også aktivt i arbejdet omkring oprettelsen af et missionshus⁵⁵), men han var stadig temmelig bekymret for, om missionen ville holde sig på en passende moderat vej. Miljøet, der medfulgte de mange tilflyttere og udskænkningen ved stationen, blev kun nævnt indirekte: »Verdensbørnenes Lunkenhed, Letfærdighed og Dyrkelsen af Djævelen«. Sognepræsten var godt tilfreds med, hvad han kaldte frugterne af det kristelige livsrøre: at sekternes betydning var aftaget, kirkegangen var øget, og at også ikke-vakte kredse var blevet mere kirkeligt aktive.

Efter først at have redegjort for messefaldene i 1878 fortsatte sognepræst Schiøtz sin indberetning med at redegøre for de kirkelige forhold i pastoratet: »Kirkekatekisationer have ikke været holdte i afvigte Aar, men talrige Forsamlinger til kristelig Opbyggelse omkring hos de ikke faa vakte Medlemmer af Hasle Menighed.

Disse Forsamlinger have i Betragtning af de her stedfindende Forhold, været mindre fremskyndede og opmuntrede, end velvillig imødekomne af Undertegnede (hvis Tilstedeværelse imidlertid ønskes og venlig udbedes, og sædvanligvis ikke forgjæves)«.

»Om Tilstanden i aandelig Henseende her i Menighederne er ikke lidet at sige. Hvad der er at sige, kan dog indbegribes under disse 3 Poster: 1) Livet, 2) dets Retning og Hensigt (dets Tendens) og 3) dets hidtil fremtraadte Frugter.

1) Kristeligt Aandsliv (Vakthed og Grebthed) er i ualmindelig Grad vaagent og rørigt hos en talrig Del af Hasle Sogns Beboere. (Kun at de vel maatte »kunne bære« det!). - De gudelige Forsamlinger finde stigende Tilslutning; Flere og Flere erklære sig for »vakte«, erklære, at de føle sig nu at være »hellige«. Stor og utvivlsomt oprigtig Alvor kommer tilsyne i Betragtningen af samtlige Jordelivets Forhold og Fordringer; yderlig Strængthed lægger sig for Dagen i Dommen over Verdensbørnenes Lunkenhed, Letfærdighed og Dyrkelsen af Djævelen. Der slettes ikke efter, der glattes ikke af, der tages ikke lempelig paa noget Punkt. Saa vidt tør man vel, hvad kristelig Livsbetragtning angaar, sige, at det staar godt i Hasle Pastorat (dog fornemmelig kun i dets Hovedsogn).

2) Ses hernæst hen til det fremtrædende Livs Tendens, til dets mulige videre Gang og Udvikling, saa kan der gives Rum for glædelig Haab, dog maaske ogsaa være nogen Grund til Mistillid, for ikke at sige Frygt. Saa »vaagen og rørig«, saa nidkjær er nemlig den kristelige Livsytring i Hasle Sogn, at Faren for dens Udartning ud over Grænsen før at være Nidkjærhed »med Forstand« kunne ligge betænkelig nær. En meget vel begavet, driftig og energisk Lægprædikant, som bor i et Nabosogn til Hasle - og som *endnu* staar fast paa den »sunde Læres« Grund - har, i Forening med adskillige (ikke alle) Opvakte af Hasle Sogn og af mange andre, tildels temmelig fjærne Sogne (f.Ex. paa Holbækseggen), undfanget den Ide, at se opført her i Byen et »Missionshus«, hvori man kunde samles nogle Timer, i Regelen 2 Aftener om Ugen, for at holde og høre gudelige Foredrag og opbygge sig med kristelige Samtaler. Jeg er anmodet om at være altid, saa vidt muligt, tilstede. Ogsaa har man ønsket min Bistand til Tilvejebringelse af Betingelserne for, at Forehavendet kunde komme i Stand. Jeg har stillet mig venlig til dette Forehavende, i det Haab, at dets Iværksættelse vil tjene til Næring og Styrkelse for kristeligt Liv her på Egnen, vil blive et Værn for Lærens Renhed og Troens Sandhed; og vil blive et Bolværk, hvorfra frembrusende betænkelige »folkelige« Tendenser vil døgne magtesløst tilbage. - Blind er jeg dog ikke for, at Aarvaagenhed er ikke uforuden, nemlig overfor en Ordfører (og Leder), som er stærkere i Peders Fyrighed, end i Pauli tøjlede Selvbetragtning og besindige og omsigtige Reflexion. Jeg nærer det Haab, at der ikke truer Folkekirken nogen Fare fra en Kant, hvorfra den hidtil har hentet sig en paalidelig og virksom Medhjælp.

3) De hidtil fremtraadte Frugter af det her stedfindende kristelige Livsrøre er der ikke megen Grund til at beklage sig over. Til disse Frugter henregnes:

- a) At Røret med den det iboende Kraft, under betimelig og hensigtsmæssig indgribende Tiltræden, korrigerer selv sine Udskejelser. Grunnets Udsendinge, som tidligere have søgt at aabne sig Indgang, men ere blevne imødegaaede baade af den indre Missions Tilhængere og af Undertegnede, have i afvigte Aar ikke ladet deres Røst høre her. Irvingianismen synes, bekæmpet paa lignende Maade, snarere at tabe end at vinde Terrain⁵⁶). Og Mormonismen, som i sidste Aar er dukket ubetydelig op igjen, er traadt frem igjennem tvende Organer (Fader og Søn), der staa paa en saadan Plads i deres Medborgeres Agtelse, at de ikke ere i Stand til at gavne, men vel til at skade den, desuden her iforvejen ikke vel anskrevne, saa lidet ændseværdige Lærevej, hvortil de bekjende sig.
- b) At Kirkegangen har været flittig i Hasle Sogn i de senere Aar, og har forbedret sig i Freerslev i den allersidste Tid.
- c) At kristelig Sans og stille velgjørende Vækkelse efterhaanden har udbredt sig videre hos Menighedens tidligere lunkne Medlemmer, og at dette er sket uden uhyggelige aabenbare Rivninger imellem disse og de opvakte Medlemmer.
- d) At Sædelighedstilstanden er forholdsvis god (Blandt 65 i afvigte Aar født Børn dog kun 2 uægte).
- e) At en ung alvorlig Mosait er bleven saa stærkt berørt af den omkring ham (som opholder sig her) vidt udbredte Vækkelse, at han ønsker min Vejledning til kristelig Sandheds Erkjendelse⁵⁷).

Betydningen af provst Andersens kirkevisitatser

Provst Fr.V. Andersens kirkevisitatser 1873-77 betød, at embederne blev flittigere besøgt, end hvis biskoppen selv skulle have klaret opgaven. Dette var i overensstemmelse med Kultusministeriets og bispernes almindelige ønske om en styrkelse af kirketilsynet, som kom til udtryk i Kirkekommissionen af 1868. Til gengæld så præsterne ikke noget til biskoppen selv i en længere årrække. Dette medførte, at biskoppen heller ikke kom på skolevisitats i samme lange periode. Styrkelsen af kirketilsynet betød således samtidig en svækkelse af skoletilsynet.

Mindst tilsyn var der med provstens eget embede Ringsted-Benløse. I hele det 19.århundrede kom biskoppen kun på visitats 6 gange. Balle var her i 1804, Mynster 1837 og 1845, Martensen 1855 og 1867 og derefter ingen før Skat Rørdams besøg i 1896⁵⁸). Fr. Münter sprang Ringsted over, da han ikke visiterede hos amtsprovster. Martensen gik udenom Ringsted i 1881, da han ikke visiterede hos gode venner (domprovst L. Gude i Roskilde var et andet eksempel herpå).

Provsten fik ved sine kirkevisitatser et nærmere kendskab til præsterne og menighedsforholdene, hvilket havde stor betydning for provstens embedsførelse. Han havde lejlighed til ved personlige samtaler på stedet at få noget at vide, som han aldrig ville have fået indberetning om, og han havde også chancen for at give et godt råd. Provsten kom ganske vist også på besøg i forbindelse med kirkesyn og skolevisitats, men det var alligevel noget andet, når udgangspunktet var præstens prædiken og gudstjenestens forløb.

Provst Andersen udnyttede bl.a. den erhvervede indsigt, når han skulle påtegne præsters ansøgninger om forflyttelse. Dette var så meget vigtigere, da biskop Martensen ofte i sin påtegning byggede på provsternes udtalelse⁵⁹). På grund af aldersprofilen blandt præsterne i Ringsted-Alsted Herreder (jfr. ovenfor) var det dog kun forholdsvis få ansøgningsudtalelser, provst Andersen skulle udarbejde. Men der var også en række andre sager, hvor udtalelser om præsterne indgik. Det var tydeligt, at provsten opfattede indtrykket fra visitatsen og påtegningen på embedsansøgninger for at være to sider af samme sag. Han benyttede nemlig visitatsprotokollen til kladdebog for sine udtalelser⁶⁰).

Et par eksempler. Selv om kapellan C.G. Thiel, Stenmagle-Stenlille ikke havde alderen og eksamenskarakteren til at komme i betragtning til det attraktive sognekald sammesteds, havde provsten fået et så godt indtryk af ham under visitatsen (sikkert bekræftet ved at 445 havde underskrevet en adresse om at få Thiel som sognepræst), at han anbefalede hans ansættelse: Det på grund af »locale Forhold besværlige og paa Grund af Sectbevægelser vanskelige Embede« ville sikkert bedst blive betjent af en »yngre og med Forholdene bekjendt Mand«, der har vist sig istand til »i paafaldende Grad at samle og holde samlet hvad der er vundet for Guds Rige«⁶¹). Martensen nøjedes med i sin påtegning at henvise til provstens anbefaling. Thiel fik ikke embedet i Stenmagle, men blev nogle måneder senere udnævnt til sognepræst i Serup-Lemming.

Andersen var mere i tvivl, da præsten i Terslev C.V. Blume i 1879 bad ham om en udtalelse. Ifølge visitatsprotokollen ville han først bl.a. have skrevet, at Blumes dygtighed for kirkens embede var begrænset af en af den grundtvigianske partistilling »flydende Eensidighed i Opfattelse« og af en vis langsom bevægelse både i forkyndelse og i personlige forhold. Hvilket betød, at han ikke kunne anbefale ham til embedet i Keldby. Provsten har dog senere streget dette over og erstattet det med en mere positiv men kortfattet påtegning, hvori Blume anbefales som en hæderlig præst, der arbejder med alvor og nidkærhed. Han havde med held samlet en menighedskreds, men arbejdet ville dog have båret rigeligere frugter, hvis hans syn ikke havde været »begrænset af den gr. partiopfattelse«⁶²). Andersens udtalelse stemmer godt overens med det negative indtryk, han fik under visitatsen i 1876. Det lykkedes da heller ikke Blume at blive forflyttet, han måtte blive som sognepræst i Terslev indtil 1893, to år før provst Andersen gik af som sognepræst i Ringsted og provst over Alsted-Ringsted Herreder.

Frederik Vilhelm Andersens nidkære kirkevisitatser i 1870'erne blev ikke gentaget senere. I 1881 mødte Martensen som nævnt selv i Ringsted Herred, og tre år senere tog biskoppen sin afsked. Martensens efterfølger bad ikke om hjælp til kirkevisitatserne. Følgen blev, at der i perioden 1881-96 hverken kom biskop eller provst på besøg i Ringsted-Alsted Herreders kirker.

VISITATSOPTEGNELSERNE 1873-77

1873

Bringstrup-Sigersted

1873 den 6te Juli (4de Søndag efter Trinitatis) besøgte jeg *Bringstrup Kirke* i Alsted Herred og overværede Gudstjenesten. Menigheden som den Dag var forsamlet, bestod af 15 Mennesker, deraf 5 Communicanter; og i denne lille Flok var der kun ringe Livstegn at bemærke, navnlig var den ganske taus under Kirkesangerens (Hedegaards⁶³) maadelige Psalmesang. Paa sognepræsten, Hr. Wedel⁶⁴), kan Skylden for disse Menigheders sørgelige Tilstand visselig ikke falde. Hans Prædiken var vel uden højere Begavelse, men sund og sand, eenfoldig og inderlig, og bar kjendelige Spor af en omhyggelig Forberedelse. Han messer uden Anstød og hans liturgiske Fremtræden er smuk og værdig.

Visitorator henlede Pastor Wedels Opmærksomhed paa, at hans Prædiken vilde vinde i indtrængende Kraft ved at individualisere noget Mere og ved Siden af den gode og omhyggelige Skriftbenyttelse at pointere Stoffet noget bestemtere. Tillige bemærkedes, at han taler noget for hastigt og under en vis Monotoni i Foredraget tillige af og til lidt utydeligt.

På billedet ses J. F. Wedel, sognepræst i Bringstrup 1863-84. Bringstrup-Sigersted var det første sted, præst Andersen kom på visitats på biskoppens vegne. Foto H. Petersen. Midtjyllands lokalhistoriske Arkiv.

Vetterslev - Høm

S.A. den 20 Juli (6. Sønd. eft. Trin.) besøgte jeg *Hømb Kirke* i Ringsted Herred og overværede Gudstjenesten, som var besøgt af en lille Flok af c. 30 Mennesker, af hvilke de 6 vare nærværende som Daabsvidner og en Deel vare Børn. Sognepræsten, Hr. Finsen⁶⁵), talte forstandige og christelige Ord om den Retfærdighed, som gjælder for Gud, og Bønnerne, hvormed han indledede og sluttede sin Prædiken, vare varme og inderlige. Dog var der ikke nogen Dybde i hans Forkyndelse og Conceptens kjendelige Benyttelse skadede noget det ellers velgjørende Indtryk. Hans Organ til Tale og Sang er ualmindelig smukt, tydeligt og klangfyldt.

Kirkesangerens (Kjærs⁶⁶) Ledelse af Sangen var saa slet som mulig, og hans Maade at være i Kirken grændsede nær op til det Forargelige.

Sorø

S.A. den 3de August (8. Sønd. eft. Trinit.) besøgte jeg *Sorø Kirke* i Alsted Herred og overværede Gudstjenesten. Kirken var under Reparation⁶⁷⁾, og Menigheden, som jeg anslaaer til omtrent 130 Sjæle, var samlet omkring en improviseret Prædikestol i det rummelige Chor. Sognepræst Glahns⁶⁸⁾ Prædiken var kort og god, et smukt og grundchristeligt Vidnesbyrd, ikke uden Inderlighed. Sangen var ikke meget kraftig, men Præsten messede smukt og betjente Alteret og Sacramentet med megen Værdighed. Der var intet Spor af Partivæsen i den hele Gudstjeneste, hvis man da ikke dertil vil regne, at han begyndte med at bekiende den hele Daabspagt (derunder »nedfarer til de Dødes Rige«). Der er en dygtig Organist, et klangfuldt Orgel og en vakker Chordegn.

Alsted - Fjenneslev

S.A. den 21 Septbr. (15de S. eft. Trin.) besøgte jeg *Fjennesløv Kirke* i Alsted Herred og overværede Gudstjenesten der. Efter en langvarig, i 2 Repriser foretagen Restauration⁶⁹⁾ af Asger Rygs og Fru Inges gamle Kirke stod den nu med sin hvide Granitmur og sine røde Tvillingtaarne udvendig, indvendig fornyet paa Murværk og i decorativ Henseende, saa den uden Tvivl er blandt Danmarks skønneste Landsbykirker. Kirken blev denne Søndag første Gang tagen i Brug af Menigheden, som dog neppe vare forsamlet i større Antal end omtrent 60 Mennesker. Sognepræsten, Hr. Lyngby⁷⁰⁾, gav os en Prædiken over Epistelen, smuk og hjertelig, velordnet og frit holdt, om end uden megen ethisk Dybde og heller ikke var Skriften benyttet efter nogen større Maalestok. Men hvis den Opvækkelse, som en kort Tid skal have fundet Sted i denne Menighed, har været af sund Natur, synes den nuværende Forkyndelse at maatte være tilstrækkelig til at holde den sammen. Altertjenesten var opbyggelig.

Menigheden havde Lyst til at synge, men Kirkesangeren er som saadan ligesaa slet som han er duelig som Lærer.

Nordrup - Farendløse

S.A. den 28de Septbr. besøgte jeg Nordrup Kirke i Ringsted Herred og overværede Gudstjenesten der. Denne Menighed har siden Pastor Jessens Embedstiltrædelse fristet ublide Kaar, idet Sognepræstens legemlige Svaghed har foranlediget idelige Standsninger og Omvæxlinger i Forkyndelsen⁷¹⁾. Nu for Tiden besørges Prædike-tjenesten af Capellan Jacobsen⁷²⁾, hidtil paa Bornholm, som ligesaa lidt som hans Forgænger, Pastor Thiel⁷³⁾, kan forblive paa Stedet over et Par Maaneder. Der var forholdsviis kun en lille Tilhørerkreds til stede i den skønne lille Kirke, som før neppe har kunnet rumme Menigheden. Heller ikke er der synderlig Haab om at Pastor Jacobsens kortvarige Tjeneste vil kunne bidrage til at samle den. Hans Prædiken var i sig selv slet ikke ringe, men saa overordentlig langsom, hæsiterende og lavmælet, at den ikke vil kunne tale Menigheden til Hjerte. Den nye Kirkesanger fattes i nogen Grad Ro og Værdig-

hed i sin Gjerning i Kirken, men den lille Flok sang, som sædvanligt, godt til det smukke Orgelspil. Capellan Jacobsen messer ikke og læser daarlig.

Vigerslev - Kværkeby

S.A. den 19. Octbr. besøgte jeg *Qværkeby Kirke* i Ringsted Herred og overværede Gudstjenesten der. Menighedens Fraværelse var ikke blot kjendelig af den, især i Forholdet til det talrige Sognefolk, saare ringe Tilhørerkreds, men ogsaa af disses hele kirkelige Habitus. Jeg hørte en temmelig elementær, almindelig Prædiken af Pastor C. Møller⁷⁴), der dog ikke egentlig bar Præg af den Distraction, hvorunder Manden ellers lider i alle Forretninger, som høre til det Administrative. Prædiken var endogsaa ret vel disponeret og der var christelig Alvor deri, men det overordentlig lavmælede og langsomme Foredrag skader i høi Grad Virkningen af de ikke faa gode Ord, der bleve sagte. Han messer ikke godt og Menigheden synger ikke, skjøndt den føres ret ordentlig.

1874

Stenmagle - Stenlille

1874 den 31' Mai (Trinitatis Søndag) besøgte jeg *Stenmagle Kirke* i Alsted Herred, og efter Anmodning af Sognepræsten, Hr. Pastor Møller⁷⁵), indsatte jeg den nylig beskikkede Cap.p.p. Thiel⁷⁶) i Embedet. Der var en meget stor Forsamling i den rummelige og smukke Kirke, og saavel af den levende Menighedssang, af Responsorium, der blev givne med Kraft af Forsamlingen, som af hele Menighedens Maade at være paa, er det klart, at der her er et Samfund. Det tør haabes, at det vil lykkes den unge Capellan at bidrage til Samfundets Sammenhold og Vext, da han er i Besiddelse af flere gode Gaver. Han har en smuk Fremtræden, et kraftigt og klangfuldt Organ, Lethed i Talen og han messer godt. For Øieblikket lader der sig ikke sige Meget om hans Fremtid, der vil afhænge af trofast, ydmyg og stadig Flid, ikke blot i den specielle Prædikegjerning, men i det Hele i Indsamling og Fordybelse, hvortil han kjendelig trænger.

Lynge - V. Broby

S.A. den 25. Octbr. besøgte jeg *Liunge Kirke* i Alsted Herred. Der var en temmelig talrig Forsamling, dog, naar et Antal af omtrent 80 Altergjæster fraregnes, vel ikke over 50 Ikkecommunicerende, hvorved dog ikke bør glemmes, at i denne Menighed Altergjæster og Kirkegængere vist nok for en stor Deel falder sammen. Thi at her er et Menighedsliv tilstede, vistnok af gammel Dato⁷⁷) gav sig tilkjende paa den hele Forsamlings Forhold og Maade at være paa. Skjøndt Kirkesangens Ledelse var ringe nok, synger dog Menigheden godt og livligt, og der var Stilhed og Opmærksomhed under Gudstjenestens Gang. Sognepræst Tryde⁷⁸) holdt en varm og hjertelig Prædiken, maaskee noget for blød og ikke meget Skriftbegrundet, men den stod ikke lidet over Jevnmaalet af hvad der høres. En svag grundtvigsk Tone var iøvrigt kjendelig nok. Pastor Tryde kan ikke messe, men betjener Alteret med Værdighed.

Sorø

S.A. d. 16de August var jeg anden Gang i Sorø Kirke, hvis Restauration nu er fuldendt og har gjort Kirken til en af Landets skjønneste. Alt hvad ifjor blev bemærket om Gudstjenesten her, stedfæstede sig ogsaa iaar, men Prædikenen var meget ringere, dog bør hensees til Evangeliets Vanskelighed (den utro Huusfoged).

1876

Ifølge Ordre fra Stiftets Biskop visiterede jeg i 1876 følgende Menigheder i Ringsted Herred:

Førslev - Sneslev

Tirsdag den 16' Mai Førsløv og Snesløv. Paa Grund af Hovedkirkens Restauration⁷⁹⁾ maatte Visitatsen afholdes i Annexkirken, som var fuld af Tilhørere, ikke blot Yngre, men ogsaa Ældre. Sognepræst Bagger⁸⁰⁾ talte christelige Ord efter Rom. 8,14-17 og saaledes væsentlig anden Betragtning af vor Barneret hos Gud. Prædikenen var bred, dog udtømte den ikke sit Stof og lod af Textens rige Indhold den hele Side liggende, som handler om den Helligaand og dens Vidnesbyrd. Derimod var Ungdommen meget vel oplyst og ikke faa Enkelte beviste ved deres forstandige Opfattelse og ved deres livlige og lyse Svar at der var arbejdet paa at bane Evangeliet en god Vei til de Unges Hjerter. Kirkesangen var ret god under det lille Orgels altfor langsomme Ledelse, og Kirkesangerens Optræden under Gudstjenesten var værdig og passende.

Vasa sacra og Messeklæder⁸¹⁾ fandtes i Orden for begge Kirkers Vedkommende.

Vigersted - Kværkeby

Torsdagen d. 25' Mai som var Christi Himmelfartsdag, visiterede jeg Vigersted og Kværkeby Menigheder i Vigersted Kirke. En meget talrig Forsamling var tilstede, meest af Ældre, dog fremviste Kirkegulvet en ret anseelig Skare af Ungdom til Overhøringen. Efter en christelig Udvikling af Dagens Lectie, hvori Sognepræsten Hr. Chr. Møller⁸²⁾ udbredte sig over det evige Herlighedsrige og Veien dertil gennem Christi Efterfølgelse, men som tiltrods for enkelte Lysglimt trættede ved sin Langsomhed og hvis Virkning derhos skadedes kjendelig ved Prædikantens Brug af hans Concept, katechiseredes med Ungdommen, der svarede vel og i det Hele beviste sig at være omhyggelig underviist. Der blev under Ledelse af Pastoratets 4 Lærere⁸³⁾ sunget smukt og kraftigt, og begge Kirkesangere udførte deres Hverv med Anstand og til Opbyggelse.

Vasa sacra og Messeklæder fra begge Kirker vare i tilfredsstillende Tilstand.

Haraldsted - Allindemagle

Fredag d. 9' Juni visiterede jeg i Haraldsted Kirke, stor og smuk, ganske fyldt af

Tilhørere, og en lang Række Ungdom af begge Køn prydede Kirkegulvet. Sognepræst Frandsen⁸⁴) prædikede livligt, ikke levende, over Joh. 3,16; man følte kun Glæden over Guds Kærlighed og ikke altid i de aandeligste Ord. Alvoren og den dybe Baggrund for det valgte Textord, kom ikke frem. Ungdommens christelige Kundskab beviste sig ved Overhøringen kun at være antagelig. Sangen var stødt, men ikke skøn, og Menigheden beherskede ganske Forsangerne. Den hele Gudstjeneste bar kjendeligt Præg af den Retning, Pastor Frandsen udelukkende tilhører.

Om Vasa sacra og Messeklæder gjælder det Ovenanførte.

Jystrup - Valsøllille

Onsdagen den 27de Juni visiterede jeg i Jystrup Kirke, hvor en ret talrig Ungdom var mødt, man ser Faa af de Ældre, at Alt stod i et sørgeligt Misforhold til den begavede Lærers⁸⁵) Forkyndelse af Ordet. Han prædikede kraftigt og smukt, lidt bredt, over 1. Joh. 3,13-18, og udviklede »Kjærlighedens Rod, dens Kraft og dens Lykke«. Ungdommen, hvis Overhøring fandt Sted efter Prædiken, svarede meget vel, nogle Enkelte endog fortrinligt, saa det var kjendeligt, at der var anvendt tilbørlig Flid paa den christelige Udvikling. Kirkesangen var daarlig, for Jørgensen (Læreren i Jystrup), var Cantor a non cantando, og den gamle Kirkesanger fra Valsøllille⁸⁶) har i sine 70 tilbagelagte Aar mistet en Stemme, som vistnok en gang har kunnet føre en Menigheds Psalmesang.

Vasa sacra og Messeklæder som ovenanført.

Vetterslev - Høm

Søndagen den 2' Juli, 3 S. efter Trinit. visiterede jeg i Vettersløv Kirke. En stor Forsamling var tilstede og navnlig en større Deel af den confirmerede Ungdom end Pastoratets forholdsviis ringe Omfang skulle lade forvente. Menighedens dygtige Sognepræst, Hr. Finsen⁸⁷), prædikede med Klarhed og Varme over Dagens Evangelium. Han beviste sig som en i flere Henseender begavet Mand, og det maatte beklages at det ikke almindelige Indtryk hans Tale vilde kunne gjøre, baade ved dens Indhold og Form som og ved et særegent malmsfuldt og sympathetisk Organ, i ikke ringe Grad svækkedes ved hans Afhængighed af Concepten, hvorpaa jeg fandt Anledning til indtrængende at henlede hans Opmærksomhed. En lignende Tilfredsstillelse ydede Ungdommen ved dens gode christelige Oplysning og dens forstandige Svar. Kirkesangen var ret god, og Kirkesangeren skilte sig fra sine Functioner med al sømmelig Værdighed.

Vasa sacra og Messeklæder ut supra.

Haslev - Freerslev

Fredag den 15de September visiterede jeg i Hasle Kirke. Den store smukke Kirke var fyldt af en talrig Forsamling. Yngre saavelsom Ældre. Over Texten 1 Cor. 3,18-23 prædikede den nidkjære gamle Sognepræst⁸⁸) kraftigt og klart, noget vel

kortfattet, men i Meesten følte man den lærde Mand gennem Forkyndelsen paa en Maade, som til en vis Grad indskrænkede hans Prædikens Virkning, idet den fattedes det individualiserende Moment mere end ønskeligt og vel meget bevægede sig i Abstractioner. Men Taleren var sikker og en smuk og reen Form bar Vidnesbyrd om, at Taleren beherskede sit Stof. Ungdommen var vistnok vel underviist, men bar sine christelige Kundskaber frem med en forsigtig Langsomhed, som berøvede Overhøringen det forønskede livligere Præg. Kirkesangen gik godt og levende under en sikker Ledsagelse af det lille Orgel. Den værdige gamle Kirkesanger⁸⁹⁾ udførte sin Gjerning med kirkelig Anstand; Vasa sacra og Messeklæder var i Orden.

Terslev - Ørslev

Fredag den 20' Octbr. visiterede jeg i Tersløv Kirke, som trods sit store Rumfang var ganske fyldt af Tilhørere. Den af Sognepræsten, Pastor Blume⁹⁰⁾, valgte Text var Joh. 1,25-47. Den homiletiske Exposition, hvormed Prædikenen begyndte var noget bred, men indeholdt adskilligt Godt, hvorimod Udviklingen af Themaet »at det at finde Jesus er at komme i en blivende og levende Forening med ham«, bevægede sig aldeles i det udslidte grundtvigske [overstreget] Spor om Herrens Nærværelse i Badet og Bordet, om Troens (Artiklerne) Haabets (Fadervor) og Kjærlighedens (Nadveren) Ord.

Ungdommen maatte med nogen Besværlighed føres ind paa de katechetiske Veie, men da den var kommet i Bevægelse, faldt Samtalen godt og smukt. Kirkesangen var temmelig langt tilbage. Kirkesangeren bevægede sig i sin Gjerning med Ro og Værdighed, dog ikke uden et vist pedantisk Anstrøg.

Vasa sacra m.m. ut supra.

Nordrup - Farendløse

Tirsdag den 14' Novbr. visiterede jeg i Nordrup Kirke, og glædede mig ved uanseet flere sammenstødende særlig uheldige Omstændigheder at finde den meget smukke Kirke fyldt af en talrig Forsamling. Over Texten 1. Tim. 1,15 prædikede Sognepræsten Hr. Christen Wolf⁹¹⁾ med Alvor og Varme, men i temmelig store Omrids, saa den omfattende Text noget mindre end ønskeligt kom til personlig Anvendelse. Ved Overhøringen beviste den tilstedeværende Ungdom sig at være i Besiddelse af fortrinlige Christendomskundskaber og i det Hele som uden Sammenligning den i saa Henseende meest udviklede i Ringsted Herred. Uden Tvivl skyldes dette væsentlige Fortrin for største Deelen den ved Døden bortkaldte⁹²⁾ og den nuværende Sognepræsts, saavel som de dygtige Læreres (navnlig Schow i Faringløse)⁹³⁾ nidkjære Bestræbelser, men viste dog tillige tilbage til de mange christelige Huse i denne Menighed, hvorfra Børnene ere udgaaede. Kirkesangen var som i mange Aar, smuk og kraftig under Ledelse af et fortrinlig behandlet lille Orgel. Kirkesangeren har derimod svært ved at tilegne sig den ønskelige kirkelige Anstand. Vasa sacra og Messeklæder vare i Orden.

Naar vedkommende Sognepræsters katechetiske Dygtighed her ikke ere særlig berørte (for Ringsted Herreds vedkommende), er Grunden den, at ingen af dem i denne Henseende staaer over eller under Jevnmaal.

Indberetningen til Biskoppen om disse Visitatser var i Ordlyd med Ovenstaaende. Til Slutning tilføiede jeg:

Ringsted - Benløse

Jeg tør formode, at D.Hvdhed. ved samme Leilighed kunde ønske at blive underrettet om Tilstanden i det mig selv anbetroede, vidtløftige Sognekald, Ringsted med tilhørende Landsogne og Annexet Beenløse⁹⁴), og jeg skal i denne Henseende udtale mig aldeles uden Forbehold. Der er en betydelig Forskjel paa den kirkelige Udvikling indenfor denne min nærmeste Embedskredses Grændser. Hvad Ringsted Sogn angaaer, der foruden Kjøbstadsognet egentlig indbefatter 2 Landsogne, St. Bendts og St. Hans, da kan Tilstanden forsaavidt i det Hele siges at være glædelig, som det ingenlunde hører til Sjældenhederne, at den meget store Kirke er fyldt med Tilhørere. Af disse afgiver, som naturligt, Kjøbstaden det største Antal, dog er der en ikke ringe christelig Interesse og Deeltagelse i det kirkelige Liv i det Syd for Kjøbstaden, mellem denne og Nordrup Sogn beliggende St. Hans Landsogn, dog bør det tillige her bemærkes, at en Quotedeel af Tilhørerne har hjemme i tilgrændsende Sogne. Derimod hersker Døden endnu, paa faa Undtagelser nær, fuldstændig over det nordlige Landsogn, St. Bendts, hvor de politiske Agitatorer aldeles have bemægtiget sig Befolkningen. I Annexet Beenløse, begynder Livet at røre sig, der er en ikke ganske lille sluttet Kreds, som stadig samles til Gudstjenesten, men Livets værste Fjende, baade her og i Pastoratets andre Districter, er en nedarvet, ligefrem uterlig Uvidenhed. Jeg troer at turde sige, at baade Sognepræsten og hans brave unge Medtjener af Evne arbejder paa at sprede Lys i dette aldeles sørgelige Mørke ved Bibellæsninger⁹⁵) og andre gudelige Forsamlinger i Husene, men medens disse i Kjøbstaden og i St. Hans Landsogn besøges flittig, forholder i Reglen de øvrige Dele af Pastoratet sig dertil som til en dem uvedkommende Sag. Hjælpen turde nærmest ventes fra Confirmandunderviisningen, men den gamle Erfaring stedfæster sig ogsaa her, at Børnene fra disse formørkede Strøg af Pastoratet bære Hjemmets Mærke og i en forunderlig Grad ere tillukkede for Ordets Paavirkning. Derfor er Fremgangen her meget langsom, dog ikke uden Haab. - Som en Særegenhed ved det kirkelige Liv, navnlig i den Deel af Befolkningen som sogner til St. Bendts Kirke, bør jeg udhæve Misforholdet mellem den store Tilhørerkreds og det saa sparsomt besøgte Alterbord, Grunden er dog ikke vanskelig at opdage, naar der hensees til, at af det egentlige Kirkefolk er her, som overalt hvor Opvækkelsen er af ny Datum, de 4/5 Deele Kvinder, der ikke gjerne gaar til Alters uden Ledsagelse af de modstræbende Mænd og Fædre.

En væsentlig Forhindring for det fremspirende kirkelige Liv er den næsten

*Fr. V. Andersen
i embedsdragt med ordensbånd.
Foto Orla Bock, Ringsted (1890'erne).
Det kgl. Biblioteks billedsamling.*

uudholdelige Vinterkulde i den colossale, fritliggende Kirke. Jeg vilde meget ønske, at D.H. gunstig maatte finde Anledning til indtrængende at henlede det høie Minist.'s Opmærksomhed paa, at ogsaa fra denne Side er den længe paa-tænkte Restauration af den navnkundige gamle Kirke, hvad jeg strax ved min Embedstiltrædelse, støttet af det særlige Syn, har gjort underdanig Forestilling, ikke blot ønskelig, men fra Menighedens Standpunkt set, nødvendig.

1877

Gyrstinge - Flinterup

Aar 1877 den 6 Mai som var 5' Søndag efter Paaske visiterede jeg *ifølge Biskoppens Ordre og paa hans Vegne* i Gyrstinge Kirke. Det venlige Gudshuus var overfyldt af Tilhørere fra disse Menigheder, i hvilke der fra ældre Tid er christelig Opvækelse og Lys. Over Dagens Evangelium prædikede Sognepræsten Hr. Boesen⁹⁶) og gav et fromt og christeligt Vidnesbyrd om Børnenes Velsignelse, kun i Foredraget lidt svagt og lavmælet. Den efter Prædiken følgende Katechisation bar et kjendeligt Præg ikke blot af en ualmindelig god Oplysning, men ogsaa af en christelig og kirkelig Grundstemning, sikkert ikke blot fremkaldt ved de nuværende dygtige Læreres⁹⁷) Arbeide i Kirke og Skole, men ogsaa hidrørende fra Pastor Angers⁹⁸) 13aarige, velsignelsesrige Virksomhed i dette Pastorat. Det lille, vel behandlede Orgel ledede en smuk og fyldig Menighedssang, og den unge Hjælpe lærer udførte sin Gjerning i Kirken til al Tilfredshed.

Vasa sacra og Messeklæder fandtes i ønskelig Tilstand.

Stenmagle - Stenlille

Den 8 Mai visiterede jeg i Steenmagle Kirke, ligeledes opfyldt af en meget talrig Menighed, hvor Ungdommen endog stod i dobbelte Rækker paa Kirkegulvet. Sognepræst H. Møller⁹⁹⁾ prædikede over Eph. 4,3-5, en altfor lang Prædiken, noget spredt i sin Structur og hist og her noget formløs, men alvorlig, tildeels aandriig og holdt med en Overbeviisningens Kraft, som kun svækkedes ved de Distractioner, hvorfor Talen nu og da var udsat. En fortrinlig underviist Ungdom gav en smuk og livlig Redegjørelse for dens Tro og Haab og idet man tydelig følte, at Menigheden i det Hele stod rustet mod de forskjellige, navnlig baptistiske Sectbevægelser, af hvilke de sidstnævnte have sat sig fast i en egen Capelgudstjeneste i Vandløse¹⁰⁰⁾ fik denne Visitats en eiendommelig Charakter, og gjorde et kjendeligt stærkt Indtryk paa den store Forsamling. Kirkesangen er meget god, og trænger ikke til det daarlige og maadelig behandlede Orgels Ledsagelse. Af Kirkesangerne udmærkede Bredahl i Steenmagle¹⁰¹⁾ sig ved at holde Indgangsbønnen med en usædvanlig Inderlighed, men Visitorator saa sig nødsaget til at paamine dem begge om hvad Gudstjenesten nødvendig kræver af dens Tjener med Hensyn til et omhyggeligere Ydre.

Vasa sacra og Messeklæder vare i sømmelig Orden.

Munkebjergby - Bromme

Den 10 Mai 1877, som var Christi Himmelfartsdag, visiterede jeg i Munkebjergby Kirke, hvor en meget talrig Forsamling var tilstede, saavel Yngre som Ældre. Sognepræst Gøtzsches¹⁰²⁾ Prædiken var vel ikke fri for enkelte dogmatiske Feilsyn, men stod i det Hele ikke lidet over det Almindelige, saavel med Hensyn til dens Anlæg og Indhold, som ogsaa til den sikre og kraftige Maade, hvorpaa den blev baaret frem. Det var mig ikke ubekjendt, hvad der ved paalidelige Vidnesbyrd paa Stedet blev bekræftet, at det kirkelige Samfundsliv i dette Pastorat er svagt og at Gudstjenesten savner livlig Deeltagelse hos Befolkningen. Om Menighedens begavede Lærer ellers arbejder samvittighedsfuldt med det ham betroede Pund, er denne beklagelige Tilstand da kun et nyt Vidnesbyrd om, at Menighedslivet stundum kan staae i et uforklarligt Misforhold til de Midler, hvormed der virkes til dets Fremme, og jeg bør da særlig ikke lade ubemærket, at den talrige Ungdom var saa vel instrueret som noget Sted i Provstiet og gjorde Rede for sin Kundskab paa en saa levende Maade, at der i ethvert Fald med den maa være arbeidet med Flid igjennem en Aarrække, og at der herfra vil kunne drages gode Forhaabninger for Menighedens Fremtid.

Af Kirkesangerne udviste kun den ene, Friberg i Munkebjergby¹⁰³⁾, sømmelig Anstand og Værdighed under Gudstjenesten; den anden, Lund i Bromme¹⁰⁴⁾, bar i Kirken, som ogsaa i Skolen, sit Partis uheldige Særpræg. Vasa sacra og Messeklæder vare i Orden.

Pedersborg - Kindertofte

Den 13 Mai s.A. som var 6' Søndag efter Paaske visiterede jeg i Pedersborg Kirke, hvor en talrig Forsamling var tilstede, deriblandt dog ikke Faa fra det nærliggende Sorø. Sognepræst Heise¹⁰⁵⁾ prædikede ret kraftigt om den Helligaands Vidnesbyrd. Prædikenen fattedes til en vis Grad sikker Disposition og den første, overveiende Deel var holdt i altfor stor historisk Almindelighed. Det sidste Afsnit, som mere henvendte sig til Menneskehjertet, var smukt og indtrængende. Den ikke særdeles talrige Ungdom svarede med en ikke uheldig, rolig Betænkksomhed, og viste sig at være i Besiddelse af et godt og rigeligt Forraad af christelig Kundskab. Kirkesangen var temmelig svag, men den gamle Kirkesanger¹⁰⁶⁾ udførte sit Hverv paa passende Maade. Vasa sacra og Messeklæder fandtes at være i Orden.

Sorø

Den 26 August s. A., som var 13' Søndag efter Trinit., visiterede jeg i Sorø Kirke, hvor en talrig Menighed var forsamlet, som dog kun for en mindre Deel holdt ud til Gudstjenesten var sluttet. Sognepræst Glahns¹⁰⁷⁾ Prædiken bevægede sig homilistisk over det hele Evangelium og var i det Væsentlige kun den traditionelle Fortolkning af Samaritanerens Lignelse om Christus, men gjorde, bortset fra det vistnok ved Pastor Glahns Sygelighed foranledigede ydre Svaghedspræg, et varmt og smukt Indtryk, uden at bære nogetsomhelst Spor af Partimærke. Ungdommens Standpunkt syntes mig ringere end jeg havde ventet det, navnlig henseet til den fortrinlige Borgerskole, over hvilken jeg ved Skolevisitatser oftere har glædet mig, og det var i ethvert Tilfælde iøinefaldende, at den lærde Skoles Disciple¹⁰⁸⁾ stode langt tilbage for de bedre af Borgerskolens Elever i christelig Oplysning. Gudstjenestens øvrige Led fandtes, som det kunde ventes, særdeles opbyggelige og den mindere, nu fuldt restaurerede Kirke, vistnok en af Landets skjønneste, omslutter det Hele paa en høitidelig Maade.

Lyngby - V. Broby

Den 5' Octbr. s. A. visiterede jeg i Liunge Kirke, hvor en talrig Forsamling fra begge Pastoratets Sogne og fra Sorø var tilstede. Det er kjendeligt, at denne Menighed i en lang Aarrække har været betjent af dygtige Præster; en stor Modtagelighed for Ordet og en levende Deeltagelse i den hele Gudstjeneste var umiskjendelig. Sognepræst Tryde prædikede over 1 Cor 1,4-8 vel noget bredt, men smukt og varmt, og under den derpaa følgende Overhøring fattedes der fra den talrige Ungdoms Side ikke Svar paa noget Spørgsmaal og ikke faa Enkelte lagde en fortrinlig dybere Tilegnelse af det christelige Læsestof for Dagen. Der blev sunget kraftigt og varmt; Kirkesangeren skilte sig fra sine officia til al Tilfredshed, vasa sacra og Messeklæder fandtes i Orden.

Slaglille - Bjernede

Den 7^e Octbr. s. A., som er 19^e Søndag efter Trinit. visiterede jeg i Slaglille Kirke, hvis lille Rum var fyldt af Tilhørere, af hvilke ogsaa for en Quotedeel var fra Sorø. Sognepræsten Dr.phil. Heise¹¹⁰⁾ holdt en særdeles vel udarbejdet, afrundet Prædiken, som blev frembaaret med stor Sikkerhed, men Talerens oratoriske Pathos skadede ikke lidet Indtrykket. Ungdommen var godt instrueret i alt Positivt, men svag i videregaaende Anvendelser. Kirkesangen var jævn, vasa sacra og Messyklæder i behørig Stand.

Alsted - Fjenneslev

Den 12^e Octbr. s. A. visiterede jeg i Alsted Kirke, hvor den store Tilhørerkreds ligeledes var blandet med Beboere af omliggende Sogne, navnlig Sorø. Sognepræst Lyngby¹¹¹⁾ holdt en Prædiken over Matth. 2.20, som ikke var uden Begavelse, især i Retning af de ydre Gaver, men ikke betydelig og alt for stærkt prydet med Talens Blomster. Ungdommen svarede meget vel og viste sig tildeels i Besiddelse af en udviklet Evne til at tænke over Troens Sandheder. Sangen var ret god. Kirkesangeren skilte sig ordentlig fra sine Functioner og Alterets Tilbehør var i god Orden.

Bringstrup - Sigersted

Den 14^e Octbr. s. A., 20^e Søndag efter Trinitatis, visiterede jeg i Bringstrup Kirke, hvis store Rum var overfyldt af Tilhørere. Dagen bragte et jævnt, sundt Vidnesbyrd af Sognepræst Wedel¹¹²⁾ over Evangeliet, som imidlertid i det ydre Foredrag lod endeel større Kraft at ønske - hvorved dog Præstens Helbred maatte bringes med i Betragtning - og en glædelig Samtale med en særdeles vel oplyst Ungdom.

Da denne Visitats sluttede i Rækken i Alsted Herred, tør det være Stedet at bemærke at med Undtagelse af den lærde Skoles Elever i Sorø, har Ungdommens Christendomskundskab næsten i hele Herredet viist sig som saa gjennemgaaende fortrinlig, at den giver et lyst og meget glædeligt Haab for Fremtiden.

I øvrigt er det mig ikke ubekjendt, at disse Menigheder, navnlig den i Hovedsognet Bringstrup staaer langt tilbage, hvilket ogsaa lod sig tilkjende i den svage Menighedssang, der paa uheldig og famlende Maade blev ledet af en falsksyngende og ved Bønnen i Chordøren ramsende Kirkesanger¹¹³⁾. Vasa sacra og Messyklæder befandtes i ønskelig Stand.

Med Hensyn til de af Sognepræsterne ved de berørte Visitatser afholdte Katechisationer skulde jeg tillade mig at bemærke, at der for Ingen af dem fandtes nogen fremherskende katechetisk Dygtighed. Skulde jeg særlig udhæve nogen Enkelt i denne Retning, maatte det blive Pastor Tryde i Liunge, i hvis Samtale med Børnene en opbyggelig Aand kom til Orde, og Dr.phil. Heise i Slaglille, hvis Katechese gav en klar fremskridende Udvikling, men paa den anden Side led af nogen Tørhed.

Til Oplysning for Hs. Exc. Biskoppen ved Visitatsen i Ringsted Herred i Juli M. 1881¹¹⁴⁾

Haraldsted - Allindemagle

Sognepræst Frandsen. Er en nidkær og virksom Præst, i afvigte Vinter stærkt hæmmet i sin Gjerning ved en langvarig Sygdom, som nødte ham til at søge fremmed Hjælp, af tvivlsomt Værd. Han tilhører med Liv og Sjæl den grundtvigske Retning. Han læser endeel, men eensidigt, og deler med sit Parti, hvor der ikke undtagelsesviis findes en virkelig Erudition, den meget begrændsede Synskreds og den Overlegenhed i Fremtræden, hvorfor det menes at have Betingelsen i sin eiendommelige Oplysning. Iøvrigt finder man bag denne tildeels stødende Partiform et godt, kjærligt Menneskehjerte.

Jystrup - Valsøllille

Sognepræst Petersen er en ret begavet Mand, med sunde kirkelige og theologiske Begreber, forenet med en god Arbeidsvillie. Alligevel har han, mærkeligt nok, ikke kunnet fremvirke Resultater af kjendelig Betydning. Der er Noget i Mandens Personlighed, som ikke i nogen Maade er uhæderligt og dog holder saavel den Enkelte som Samfundet i nogen Afstand fra ham. Dette bemærkes dog neppe ved et kort Samliv. Ved flere Leiligheder, hvor jeg er traadt i Forbindelse med Jydstrup og Valsøllille Menigheder, har jeg modtaget et ualmindelig koldt Indtryk af deres Samfundsliv.

Vigersted - Kværkeby

Sognepræst Møller, R.Dbr., er en gammel Mand, hvis fra Begyndelsen sikkert nok ikke ubetydelige Gaver ikke have kunnet modstaae Aarenes Tryk og adskillig legemlig Skrøbelighed. Han er alligevel særdeles afholdt i sin Kreds, der imidlertid i kirkelig Henseende ikke fremviser synderlig Frugt.

Nordrup - Farendløse

Om Forholdene i dette Pastorat og om dets Sognepræst Wolf, har jeg udtalt mig udførlig i den Exposé over Menighedsforholdene, som jeg tidligere har indsendt¹¹⁵⁾, hvortil jeg her tillader mig at henvise.

Førslev - Sneslev

Ogsaa om Forholdene i dette Pastorat har jeg udtalt mig paa ovenanførte Sted og bemærket, at de maaskee ere noget lysere, navnlig i Snesløv Sogn, end ellers i Almindelighed i Herredet.

Sognepræst Clausen¹¹⁶⁾ er sikkert en brav, christelig Præst. Han taler med en vis Lethed, og har en ret god Opinion for sig, om jeg end tilstaaer, at jeg de faa Gange, jeg har haft Leilighed til at høre ham, har fundet hans Forkyndelse temmelig flad.

Haslev - Freerslev

Haslev-Freersløv Pastorat, hvis bevægede Menighedsforhold og den tildeels under Indflydelse af den indre Mission begyndte, men nu under den dygtige unge Sognepræst Weber's Ledelse sig fra denne Paavirkning frigjørende Opvækelse, har jeg tidligere, i den berørte Promemoria tilladt mig at skildre.

Terslev - Ørslev

Sognepræst Bluhme er en alvorlig og ret dygtig Mand. Han er en vidtgaende Tilhænger af den grundtvigske Retning, som dog i sin Personlighed og sin Læreform ikke er uden et vist pietistisk Anstrøg. Han deler Retningens exorbitante Frihedsbevægelse og beflitter sig dog, skjøndt ikke med Held, paa en rationel Begrundelse af dens Udslag. Hans Personlighed gjør et mærkeligt blandet Indtryk; der spores endog stundom et vist sværmerisk Anstrøg. Jeg har kjendt Manden i hans første Præsteaar, livsglad, let ogsaa i alvorlige Anliggender, satirisk; neppe veed jeg at have truffet et større Exempel paa Omskiftelse i et Menneskes Phænomen end her. Menigheden stagnerer.

Vetterslev - Høm

Sognepræst Finsen har mange gode Betingelser for at være Landsbypræst og har ved sin store Omgængelighed og sit velvillige Forhold vundet megen personlig Tilslutning i sin Kreds. For Guds Riges Sag er Tilslutningen destoværre ikke større her end i de fleste andre af Provstiets Menigheder, snarere under end over Gjennemsnittet. Han har ogsaa adskillige Forudsætninger for en frugtbar Forkyndelse; han seer ret godt paa sin Text, disponerer, naar jeg har hørt ham, forstandig og har et smukt Organ. Men man mærker ikke Meget til en intensivere Virksomhed, og han skader sin Prædiken i ikke ringe Grad ved at benytte sin Concept.

Noter:

¹⁾ LAK. Alsted Herreds Provsti. Provst Laurenbergs visitats- og embedsbog 1689-95.

²⁾ Mynsters visitatsbøger beror i LAK. Sjællands Stifts Bisparkiv. De er udgivet af Bjørn Kornerup: J.P. Mynsters Visitatsdagbøger 1835-1853. I-II. Kbh. 1937.

³⁾ Martensens visitatsbøger findes i hans privatarkiv på Det Kgl. Bibl. (NKS 3428, 4°). Martensens visitatser i Ringsted Herred er udg. af Henning Heilesen i Årbog for Hist. Samf. for Sorø Amt 61, 1974 s. 53-81 og i Alsted Herred i Kirkehistoriske Samlinger, 1987, s. 183-98.

⁴⁾ Om bispe- og provstevistatser Bd. II s. 319-26 og s. 361-74.

⁵⁾ Om det kirkelige Tilsynsembede i Sjælland, Betragtninger, fremkaldte ved Biskop Martensens Visitatser. Af r. Om pseudonymet se Ehrencron-Müller: Anonym- og Pseudonym-Lexikon (1940) s. 185.

⁶⁾ Herom se P.G. Lindhardt i Årbog for hist. Samfund for Sorø Amt 1953 s. 9-63 og Elith Olesen i Kirkehist. Saml. 1983-84 s. 7-89.

⁷⁾ Jfr. hans udtalelse i Kirkekommissionen af 1868 (Beretning om Forhandlingerne i den18de Juni 1868 til Overveielse af de kirkelige Forhold nedsatte Commission (1870) s. 322.

⁸⁾ Knud Banning: De sjællandske vækkelser (Vækkelsernes frembrud i Danmark i første halvdel af det 19. århundrede I (1961) s. 86-90).

- ⁹⁾ Smst. s. 133 ff.; jfr. Knud Banning: Forsamlinger og Mormoner (1960) s. 223-30.
- ¹⁰⁾ Der henvises generelt til Erik Nørr: Da biskop Martensen blev træt af visitatser. Provsternes kirkevisitatser i det 19. århundrede (Spor. Arkiver og historie. 1987, s. 231-46).
- ¹¹⁾ Jfr. Martensens breve til F.V. A. (Det Kgl. Bibl. NKS 4532, 4°).
- ¹²⁾ Martensens anbefaling 21/4-1871 og udtalelse 22/4-1871 om alle ansøgere til præsteembedet i Ringsted (RA. Kultusmin. 1. Kt. Journalsag Y 2/1871).
- ¹³⁾ F.V. A.: Nogle Betragtninger og Studier over og i Sammenhæng med Biskop Martensens »Den christelige Ethik« (1879) [264 s.].
- ¹⁴⁾ H. Martensen til F.V. A. 4/4-1879 (NKS 4532, 4°); jfr. Martensen til L. Gude 11/5-1879 (Biskop H. Martensens Breve. III (1957) s. 127).
- ¹⁵⁾ F.V. A.: Til Forsvar for J.P. Mynsters Eftermæle (1881).
- ¹⁶⁾ Martensen til L. Gude 20/7-1872 (Breve III s. 67).
- ¹⁷⁾ Martensen til L. Gude 16/12 og 19/12-1880 (Breve III s. 134-36).
- ¹⁸⁾ Martensen til F.V. A. 22/8-1878 (NKS 4532, 4°).
- ¹⁹⁾ H. Martensen: Af mit Levnet. III (1883) s. 137-38.
- ²⁰⁾ F.V. A.: En Afsked, foranlediget ved 5. Udgave af Martensens Dogmatik (Teologisk Tidsskrift. Ny Rk. VI 1904-05 s. 1-6).
- ²¹⁾ Den er i 1985 blevet afleveret til Landsarkivet.
- ²²⁾ Martensen til F.V. A. 31/8-1875 og 26/3-1876 (NKS 4532, 4°).
- ²³⁾ Kanc. Prom. til Sjællands biskop 24/5-1800 (Fogtmans Reskripter 1799-1800 s. 585).
- ²⁴⁾ Jfr. Spor. Arkiver og historie (1987), s. 242.
- ²⁵⁾ Indberetningen er lagt ind i Martensens visitatsdagbog nr. 8 (NKS 3428, 4°).
- ²⁶⁾ Kanc. Prom. 24/5-1800.
- ²⁷⁾ Bjørn Kornerup: J.P. Mynsters Visitatsdagbøger 1835-1853. I s. XXXV-XXXVI.
- ²⁸⁾ Arne Majvang: Haslev og Freerslev Sognes Historie. I. Haslev 1967 s. 179-80.
- ²⁹⁾ Erik Nørr: Mellem Otto og Jakob. 61 års breveksling mellem Gyllingpræsten Otto Møller og præsten og naturvidenskabsmanden Jakob Severin Deichmann Branth. I (1986) s. 23*-24*.
- ³⁰⁾ Kirkekommissionens anførte Beretning s. 322-24.
- ³¹⁾ Ringsted Folketidende 20/5-1910 (nekrolog).
- ³²⁾ Vilh. Andersen: Mit Præstegaards-Hjem (1864-71) trykt i Mit Hjem. Udg. C.A. Clemmensen. 1 Aarg. 1911 s. 4-6.
- ³³⁾ F.V. A.: Lader Eder forlige med Gud. Prædikener paa alle Søn- og Helligdage.
- ³⁴⁾ L.J. Koch: Hans Adolph Brorson. Visitatsberetninger og breve (1960) s. XII-XIII.
- ³⁵⁾ Se en række eksempler i præsternes embedsbøger (i Landsarkivet).
- ³⁶⁾ Præsteembedernes nettoindtægter blev i 1870 opgjort i penge (gennemsnit for årene 1864-68). I Hof- og Statskalenderen anføres disse tal i en årrække ved hvert præsteembede.
- ³⁷⁾ Nicolai Holten: Om Tilsyns-Gjæringen i den danske Folkekirke (1860) s. 24.
- ³⁸⁾ C.F. Balslev: Luthers Catechismus med en kort Forklaring. En Lærebog for den uconfirmerede Ungdom. 1. udg. 1849; jfr. Bek. 3/10-1856 (Geistlige Reskripter 1856 s. 269-74).
- ³⁹⁾ Kanc. Cirk. 12/7-1828 til biskopperne (Fogtmans Reskripter 1828 s. 267-68).
- ⁴⁰⁾ Kanc. skr. 29/11-1831, jfr. skr. 7/6-1831 (trykt i Fogtmans Reskripter 1831).
- ⁴¹⁾ Kultusmin. skr. 23/6-1854 (Fogtmans Reskripter 1854 s. 251-52).
- ⁴²⁾ Sjællands Stifts Bisparkiv. Indberetninger om kirkelige forhold. Om indberetningerne jfr. nedenfor.
- ⁴³⁾ Erik Nørr: Det højere skolevæsen og kirken (1979) s. 113-41.
- ⁴⁴⁾ Jfr. H.V. Skibsted: Almueskolevæsenet i de danske Kjøbstæder og Landdistricter. Ny udg. (1876) s. 157-63.
- ⁴⁵⁾ Anordn. 29/7-1814 L. Bilag A § 37 og Kultusmin. skr. 4/6-1850 (trykt i Fogtmans Reskripter 1850).

⁴⁶⁾ Årbog for Hist. Samf. for Sorø Amt 61, 1974 s. 65.

⁴⁷⁾ Jfr. F.V. A.'s udtalelser i Roskilde Præstekonvent 1886 (Dansk Kirketidende 1887 sp. 38-41, 46).

⁴⁸⁾ LAK. Sjællands Stifts Bispearkiv. Indberetninger om kirkelige forhold.

⁴⁹⁾ Om de kirkelige forhold i Haslev og pastor Schiøtz se S. Spanning: Aandslivets Vilkaar og Vækst paa Hasleveggen gennem ca. 100 Aar. Haslev 1935; Arne Majvang: Haslev og Freerslev Sognes Historie. I Haslev 1967 s. 139 ff.; Paul Nedergaards Præstehistorie. II (1954) s. 373 ff.

⁵⁰⁾ Jernbanen Roskilde-Køge-Haslev-Næstved-Masnedssund indviedes 4/10-1870. Haslev Station blev anlagt et godt stykke fra landsbyen Hasle, men snart opstod der en by i området mellem stationen og landsbyen.

⁵¹⁾ S. Spanning: Irvingianerne eller den katolsk-apostolske Tanke (Aandslivets Vilkaar og Vækst paa Hasleveggen s. 37-39).

⁵²⁾ N.P. Grunnet (1827-97) stiftede 1855 Den evangelisk-lutherske frikirke. Da bevægelsen havde størst tilslutning, var der 10 menighedskredse i landet.

⁵³⁾ Schiøtz' indberetning jan. 1879 indsendt af F.V. A. til biskop Martensen (Sjæll. Stifts Bispearkiv. Indberetninger om kirkelige forhold 1878).

⁵⁴⁾ Datteren Therese gift med oberst Keyper.

⁵⁵⁾ Schiøtz redegjorde i sin indberetning for 1879 om livet i det nye missionshus (Indberetninger om kirkelige forhold 1879).

⁵⁶⁾ Ifølge Haslev Sogns kirkebøger blev der i sidste halvdel af 1870'erne døbt flere børn i den katolsk-apostolske menigheds forsamlingsaal i Teestrup.

⁵⁷⁾ Sognepræsten anførte i Haslev Sogns hovedministerialbog 1848-89 ved to børn blandt de i 1878 døbte, at de var uægte. Den omtalte jøde er ikke blevet døbt i Haslev 1878-81 ifølge kirkebogen.

⁵⁸⁾ Sjæll. Stifts Bispearkiv. Visitatslister 1860-1937; Ringsted-Benløse Pastorat. Embedsbøger 1738-1866, 1867-1948.

⁵⁹⁾ Beretning om Forhandlingerne i den ... 18de Juni 1868 til Overveielse af de kirkelige Forhold nedsatte Commission s. 60.

⁶⁰⁾ LAK. Ringsted-Alsted Herreders Provsti. Visitatsprotokol 1872-1932 side 199-201.

⁶¹⁾ F.V. A.'s indførsel i visitatsprotokollen; Thiels ansøgning 16/12-1878 om Stenmagle med påskrifter og adressen med de 445 underskrifter (R.A. Kultusmin. 1. Kt. Ansøgninger om gejstlige embeder 1853-1915).

⁶²⁾ F.V. A.'s indførsler i visitatsprotokollen; Blumes ansøgning 16/7-1879 om Keldby indeholder F.V. A.'s anbefaling efter det 2. udkast (Ansøgninger om gejstl. embeder 1853-1915).

Noter til visitatsoptegnelserne:

⁶³⁾ J.P.J. Hedegaard (f. 1826), Seminarist 1849 Ranum, lærer Ørsløvunderskov 1853-98. For oplysninger om lærere henvises generelt til H.H. Mangor og A. Petersen: Skolestatistik (1877) og H. Friis Petersen: Dimittender fra danske Skolelærer-Seminarier samt Privatister 1771-1880 (maskinskrevet 1958).

⁶⁴⁾ J.F. Wedel (1813-87), sognepræst (sp.) Bringstrup-Sigersted 1863-84. For oplysninger om præster henvises generelt til Poul Nedergaards Dansk Præste- og Sognehistorie.

⁶⁵⁾ H.V.S. Finsen (1821-94), ord. kateket Ringsted-Benløse 1858-69, sp. Veterslev-Høm 1869-89, jfr. Jørn Jørgensen: Veterslev præstegårds historie II (Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt 74, 1987, s. 17ff).

⁶⁶⁾ Erik Kjær (1805-92), Sem. 1826 Lyngby, lærer Høm 1846.

⁶⁷⁾ Om Sorø Kirkes restaurering 1867 ff. se Danmarks Kirker. Sorø Amt I (1936) s. 50.

⁶⁸⁾ H.C. Glahn (1810-91), sp. Sorø 1861-83.

- ⁶⁹⁾ Restaurering/genopbygning af Fjenneslev Kirke 1872-74 ved arkitekt Chr. Hansen (Danmarks Kirker. Sorø Amt I s. 330).
- ⁷⁰⁾ J.P.C. Lyngbye (1811-92), sp. Alsted-Fjenneslev 1866-92.
- ⁷¹⁾ C.J. Jessen (1816-75), sp. Nordrup-Farendløse 1871-75. F.V. A. havde selv været sp. i Nordrup 1845-71 jfr. F.V. A.: Glæde i Afskedstimen. Afskedsprædiken i Nordrup (1871).
- ⁷²⁾ J.S. Jacobsen (1841-94), hjælpepræst Bodilsker-Neksø 1869-73 senest sp. Bjergby-Mygdal 1878-94.
- ⁷³⁾ A.C.G. Thiel (1843-1927), kapellan Nordrup 1873, Stenmagle-Stenlille 1874-78, senest sp. Kvislemark-Fyrendal 1901-14. Jfr. ovenfor.
- ⁷⁴⁾ C.J. Møller (1811-82), sp. Vigersted-Kværkeby 1862-82, broder til præsten i Stenmagle.
- ⁷⁵⁾ H.C.H. Møller (1814-80), sp. Stenmagle-Stenlille 1863-78.
- ⁷⁶⁾ Se note 73.
- ⁷⁷⁾ Det gamle menighedsliv stammer tilbage fra J.F. Fengers tid som sognepræst (1833-54).
- ⁷⁸⁾ H.K. Tryde (1808-84), sp. Lyngge-V. Broby 1854-82.
- ⁷⁹⁾ Kirken i Førsløv er restaureret ved arkitekt Fr.V. Tvede (Danmarks Kirker. Sorø Amt I s. 536).
- ⁸⁰⁾ C.E. Bagger (1807-80), sp. Øde Førsløv-Sneslev 1857-77.
- ⁸¹⁾ Jfr. P. Severinsen: De rette Messeklæder. Bidrag til Kirkeklædernes Historie. Kbh. 1924. Billedeksempler fra Ringsted-Alsted Herreder s. 60-62. Severinsen var sognepræst i Bringstrup-Sigersted 1913-38.
- ⁸²⁾ Se note 74.
- ⁸³⁾ Niels Rasmussen (1827-92), lærer i Vigersted, K.J. Bertelsen (1849-86), andenlærer i Vigersted 1874-77, R.L.J. Wellejus (1826-88), lærer Kværkeby og N.C. Larsen (1847-1928), andenlærer Kværkeby.
- ⁸⁴⁾ H.P. Frandsen (1813-90), sp. Haraldsted-Allindemagle 1868-82. Jfr. ovenfor.
- ⁸⁵⁾ A.C. Petersen (1811-1901), sp. Jystrup-Valsølille 1844-1901. Jfr. August F. Schmidt: Pastor Petersen til Jystrup og Cora Nyegaard (Aarvog for Hist. Samf. for Sorø Amt XXVIII (1940) s. 60-68) og J.V. Christensen i Tider og Skikkelser i Midtsjællands Historie. V. Ringsted 1919 s. 199-210.
- ⁸⁶⁾ L.U. Fischer (1805-83), Sem. 1830 Jonstrup, lærer Valsølille.
- ⁸⁷⁾ Se note 65.
- ⁸⁸⁾ O.M. Schiøtz (1806-80), sp. Haslev-Freerslev 1841-80, jfr. ovenfor.
- ⁸⁹⁾ C.W.L. Høegh (1809-90), Sem. 1831 Lyngby, lærer Lysholm 1839-70, Haslev 1870-81.
- ⁹⁰⁾ C.V. Blume (1818-1904), sp. Terslev-Ørslev 1874-93, jfr. ovenfor.
- ⁹¹⁾ C. Wolf (1814-84), sp. Nordrup-Farendløse 1875-83.
- ⁹²⁾ C.J. Jessen (1816-75), sp. Nordrup 1871-75. F.V. A. var sp. her 1845-71.
- ⁹³⁾ Peter Schou (1838-1918), Sem. 1864 Blaagaard, lærer Farendløse.
- ⁹⁴⁾ F.V. A. var sp. i Ringsted-Benløse 1871-94.
- ⁹⁵⁾ Kaldskapellanen i Ringsted var 1874-77 P.C. Møller (1839-1909), senest sp. Katstrup-Ørridslev-Tolstrup 1885-1903. Om bibellæsningerne jfr. ovenfor.
- ⁹⁶⁾ Emil Boesen (1814-89), sp. Gyrstinge-Flinterup 1868-85, medlem af Folketinget 1853-54.
- ⁹⁷⁾ M.A. Giebelhausen (1811-94), Sem. 1838 Lyngby, lærer Gyrstinge fra 1859, J.A. Hansen (1839-1923), Sem. 1864 Ex. Komm., lærer Kirke Flinterup fra 1871.
- ⁹⁸⁾ E.J. Anger (1813-95), sp. Gyrstinge-Flinterup 1855-68, udgav bl.a. flere lærebøger i Religion og en samling af prædikener holdt i Gyrstinge (1865), senest sp. Horslunde-Nordlunde 1868-85.
- ⁹⁹⁾ Se note 75.
- ¹⁰⁰⁾ Om baptismen i Stenmagle-Stenlille se Knud Banning: Forsamlinger og Mormoner (1960) s. 228-30.
- ¹⁰¹⁾ C. Bredahl (1813-83), Sem. 1835 Jonstrup, lærer Stenmagle fra 1850.

¹⁰²⁾ P.C. Gøtzsche (1815-87), sp. Munkebjergby-Bromme 1870-80. Broder til den senere biskop i Ribe.

¹⁰³⁾ J. Friberg (1824-89), cand.phil., Sem. 1859 Ranum, lærer i Munkebjergby 1869-86.

¹⁰⁴⁾ C.L. Lund (f. 1823), Sem. 1853 Jonstrup, lærer i Bromme fra 1862.

¹⁰⁵⁾ V. Heise (1825-90), adjunkt Sorø, sp. Pedersborg-Kindertofte 1869-79, senest sp. Stenløse-Fangel 1885-90. Dyrkede litterære studier. Broder til præsten i Slaglille.

¹⁰⁶⁾ Mandrup Poulsen (1808-1902), Sem. 1828 Jonstrup, lærer Pedersborg indtil 1879.

¹⁰⁷⁾ Se note 68.

¹⁰⁸⁾ Om religionsundervisning i de lærde skoler jfr. Erik Nørr: Det højere Skolevæsen og Kirken (1979).

¹⁰⁹⁾ J.F. Fenger (sp. her 1833-54), H.K. Tryde (sp. her 1854-82).

¹¹⁰⁾ F.J. Heise (1820-78), dr.phil. 1849, sp. Slaglille-Bjærnede 1871-78.

¹¹¹⁾ Se note 70.

¹¹²⁾ Se note 64.

¹¹³⁾ Jfr. note 63.

¹¹⁴⁾ F.V. A.'s indberetning indholder også oplysninger om skolerne, men disse er udeladt her. (NKS 3428, 4^e hæfte nr. 8). De fleste af præsterne er omtalt i noter ovenfor.

¹¹⁵⁾ Den nævnte indberetning ses ikke bevaret i bisparkivet.

¹¹⁶⁾ J.T. Clausen (1823-1902), sp. Førlev-Sneslev 1879-98.

¹¹⁷⁾ M. Weber (1850-1933), sp. Haslev-Freerslev 1880-1921, afløste i 1895 F.V. A. som provst i Ringsted-Alsted Herreder.

Var Hvide-ætten beslægtet med det danske kongehus?

Af Carl Langholz

Hvide-ætten var som bekendt i højmiddelalderen den rigeste og mægtigste slægt i Danmark næst efter kongeslægten og en stor støtte for denne; senere blev nogle af dens medlemmer ganske vist kongeslægten skarpe modstandere. Der er noget, som tyder på, at Hvide-ætten også var beslægtet med kongehuset.

Skjalm Hvides sønnesøn, den jyske høvding *Stig Tokesen Hvide* (d. 1151) var således gift med *Margrethe*, en søster til *Valdemar den Store* og datter af *Knud Lavard*.¹⁾ Deres datter *Christine* blev 1163 gift med den svenske konge *Karl Sverkersen* (d. 1167) og moder til kong *Sverker II* (d. 1210),²⁾ der første gang var gift med *Ebbe Sunesens* datter *Benedicte*.³⁾

Esbern Snares enke, den svenske jarledatter *Helene Guttormsdatter* indgik i 1204 en forbindelse med *Valdemar Sejr*⁴⁾ og blev derved moder til hertug *Knud Valdemarsen* (d. 1260),⁵⁾ fra hvem hertugerne af Sønderhalland og Skarsholm-slægten nedstammer.⁶⁾

Skjalm Hvides sønnesøn *Sune Ebbesen* (d. 1186) var gift med en *Cæcilia*,⁷⁾ og hun turde være et barnebarn af og opkaldt efter *Knud den Helliges* datter *Cæcilia*, der var gift med *Erik Jarl* på Falster.⁸⁾ Sidstnævnte *Cæcilia* var den først kendte af dette navn i Danmark, og fra hende har det bredt sig i Hvide-slægten, hvor det var ret almindeligt.⁹⁾

Skjalm Hvides søn *Asser Rigs* hustru *Inge* hævdes at være datter af ovennævnte *Erik Jarl* og *Cæcilia*, *Knud den Helliges* datter.¹⁰⁾ Deres sønner var jo *Esbern Snare* og ærkebiskop *Absalon*.

Men også *Skjalm Hvide* selv og/eller hans hustru *Signe* har sandsynligvis hørt til kongeslægten, for ellers ville de næppe være blevet betroet opfostringen af *Erik Ejegods* og *Bodils* søn *Knud Lavard*, da disse drog på deres pilgrimsfærd til Jerusalem i 1102. P. F. Suhm angiver, at *Signe* var en uægte datter af *Harald Hén*,¹¹⁾ men dette kan af kronologiske grunde næppe være rigtigt, for *Harald Hén* var yngre end *Skjalm Hvide*. Det er mere sandsynligt, at *Signe* var søster til *Harald Héns* dronning *Margrethe*¹²⁾ og dermed datter af *Asbjørn Jarl* (d. 1086)¹³⁾ *Svend Estridsens* broder. I så fald er *Esbern Snare* opkaldt efter sin farmorsfader.

Skjalm Hvide angives at være søn af *Toke »Trylle«*,¹⁴⁾ og det skal nok passe, da *Skjalm Hvide* selv havde en søn ved navn *Toke*.¹⁵⁾ Denne *Toke »Trylle«* er måske

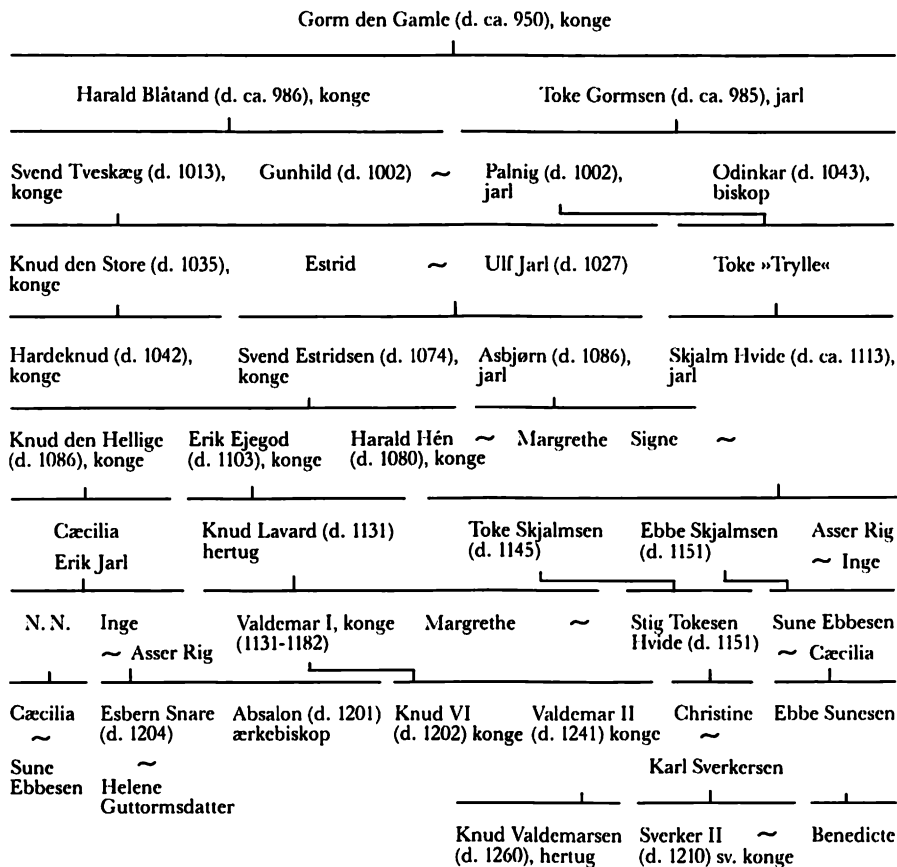
identisk med den *Tokig miles* (ridder), der 1035 og 1042 nævnes som en af de nærmeste råder for *Knud den Store* og hans søn *Hardeknud* i England.¹⁶⁾ Han er måske også identisk med den *Toke*, der sammen med *Ginne* lod lægge en runesten i London over en ven, der ligesom de hørte til Knud den Stores mænd.¹⁷⁾ Efter at danskevældet i England var forbi med Hardeknuds død i 1042, er *Toke* vel vendt tilbage til sine fædres land. Han kan da have grundlagt landsbyerne *Tokkerup* i Allerslev og *Fakse* sogne på Sjælland. *Tokes* søn *Skjalm Hvide* (f. ca. 1030/35 - d. ca. 1113) har sandsynligvis haft en engelsk moder, idet det i Danmark hidtil ukendte navn *Skjalm* sandsynligvis er af engelsk oprindelse (*Scihelm* ? i lighed med *Wilhelm*, *William* og *Anselm*). Navnet *Skjalm* indgår i flere engelske stednavne.¹⁸⁾

Toke »Trylle« eller *Tokig miles* er højst sandsynligt en sønnesøn af og opkaldt efter den *Toke Gormsen*, der nævnes på nogle skånske runestene og faldt i slaget ved *Fyrisval* ca. 985 i et togt mod kong *Erik Sejrsæl* af Sverige sammen med *Styrbjørn*.¹⁹⁾ *Toke Gormsen* må have været søn af kong *Gorm den Gamle*²⁰⁾ og er vel identisk med den *Toke Jarl*, der var fader til biskop *Odinkar* i Ribe (ca. 970-1043), som af *Adam af Bremen* siges at være af kongeslægten.²¹⁾ *Toke Jarl* angives af *Adam* at have været jarl af »*Winland*«, hvilket vel skal forstås som *Vendland* og ikke *Vendsyssel*, således som nogle har ment.²²⁾ Han er da formentlig identisk med den sagnospundne *Palna-toke*, jomsvikingerens høvding.²³⁾

Mellemeleddet mellem *Toke »Trylle«* og *Toke Gormsen* (*Palna-toke*) kunne måske være den danske høvding *Palnig*, der var »ealdorman« eller jarl i *Vest-England* under kong *Ethelred den Rådvilde*, men under kampene ved *Devonshire* i 1001 sluttede sig til de danske vikinger og ved det store blodbad på de danske den 13. november 1002 blev myrdet af *Ethelreds* folk sammen med sin hustru *Gunnhild*, der var søster til *Svend Tveskæg* og datter af *Harald Blåtand*.²⁴⁾ Navnet *Palna-toke* kunne da være opstået ved en sammenkædning af faders og søns navne. Hermed er der ydet genoprejsning til den gamle påstand om *Skjalm Hvides* nedstamning fra *Palna-toke*, som ellers har været forkastet.

Således skulle *Hvide-ætten* da så vel i sin oprindelse som i sin videre historie have været nært beslægtet med kongehuset.

OVERSICHTSTAVLE

NOTER

- 1) DBL (3) XIV, 1983, s. 629; S. Otto Brenner: Nachkommen Gorms des Alten, 1963 og 1978, nr. 95.
- 2) DBL smst.; S. Otto Brenner: Anf. arb. nr. 142 og 186.
- 3) S. Otto Brenner: Anf. arb., nr. 186.
- 4) DBL (3) VI, 1980, s. 207 f.
- 5) DBL (3) VIII, 1981, s. 63 f.
- 6) DBL (3) IV, 1980, s. 221; DAA XXIII, 1916, s. 422; S. Otto Brenner: Anf. arb., nr. 279 ff.
- 7) DBL (3) IV, 1980, s. 95.
- 8) S. Otto Brenner: Anf. arb., nr. 70.
- 9) Danmarks gamle Personnavne I, 1936-40, sp. 175 ff.

- 10) S. Otto Brenner: Anf. arb., nr. 90 og note dertil; DAA XV, 1898, s. 225.
- 11) P. F. Suhm: Historie af Danmark, 1782 ff; S. Otto Brenner: Anf. arb., note til nr. 88-90.
- 12) S. Otto Brenner: Anf. arb., nr. 47 og 65; DBL (3) VI, 1980, s. 15.
- 13) S. Otto Brenner: Anf. arb., nr. 40; DBL (3) I, 1979, s. 310.
- 14) DBL (1) I, 1894, s. 194 f.
- 15) DBL (3) XIII, 1983, s. 438.
- 16) Regesta diplomatica I, 1843, nr. 85 og 104.
- 17) Skalk 1974: 5, s. 4 ff; 1987 særnr., s. 15.
- 18) E. Björkman: Zur englischen Namenkunde, Halle, 1912, s. 75.
- 19) Danmarks Runeindskrifter ved Lis Jacobsen og Erik Moltke, 1941-42, Text s. 347-50; Lauritz Weibull: Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000, Lund 1911, s. 87-89.
- 20) S. Otto Brenner: Anf. arb., nr. 5.
- 21) Adam af Bremen: De hamburgske ærkebiskoppers historie og Nordens beskrivelse, 1968, s. 100 og 113; DBL (3) X, 1982, s. 636.
- 22) DBL (1) XII, 1898, s. 377.
- 23) Salmonsens Konversationsleksikon XVIII, 1924, s. 787.
- 24) DBL (3) V, 1980, s. 387; S. Otto Brenner: Anf. arb., nr. 11.

Egholtfondet

Egholtfondet er stiftet af pelsdyravler Oluf Larsen Odd, Vester Broby pr. Sorø. Larsen Odd var foregangsmand for pelsdyravlen i Danmark og stifter af Dansk Pelsdyravlerforening.

Han gjorde i sin ungdomstid en stor indsats for det folkelige arbejde i Norden. Desuden stod Sydslesvig hans hjerte meget nær, og han støttede den danske sag dernede på mangfoldige måder.

Larsen Odd var en personlighed, der var forankret i det grundtvigske livssyn.

Fondet blev stiftet den 1. november 1964, og det blev stadfæstet ved kgl. konfirmation den 30. april 1965, udfærdiget af ministeriet for kulturelle anliggender.

Larsen Odd skænkede sin formue samt sine tre gårde og minkfarm til fondet, som overtog disse den 31. december 1965. Hans tanke var at yde æresbolig til en folkelig, kristen dansk eller nordisk forfatter - en dansk præst eller lærer, der er faldet for aldersgrænsen, samt yde æresbolig for en person, der efter bestyrelsens mening har virket gavnlig for den åndelige og kulturelle udvikling på egnen.

Dette blev indført i fundatsen, og forfatteren Niels Anesen fik æresboligen, der

Egholtfondets stifter Oluf Larsen Odd.

efter hans død overgik til lærer Peder Marcussen, der var stifter af Det unge Grænseværn.

Men i 1976 måtte Egholtfondet afhænde ejendommene ifølge landbrugsministeriets gældende love. Dog fik man med kulturministeriets tilsagn fondets formål ændret til et pengesfond med støtte til folkelig kulturelt arbejde på følgende måder:

Egholtfondets formål er:

1. At yde støtte til en folkelig, kristen, dansk eller nordisk forfatter eller anden kulturpersonlighed.
2. Fondet kan yde støtte til åndeligt og kulturelt arbejde på Sorø-egnen.
3. Fondets formue består af bank- og sparekasseindestående, pantebreve og obligationer.

— — —

Styrelsen for Egholtfondet føler sig ganske i stifterens ånd, og det er vort håb, at anvendelse af fondets midler - frugten af Larsen Odds samvittighedsfulde livsarbejde - må blive til folkegavn for kulturelt arbejde i Norden.

Egholtfondets bestyrelse.

Nye bøger

Ved Ole G. Nielsen

Bevar din arv. 1937 - Danmarks fortidsminder - 1987

Redigeret af Ingrid Nielsen. Skov- og Naturstyrelsen og Gads forlag.

»Bevar din arv« er udsendt i anledning af Naturfredningslovens 50-års jubilæum og handler om lovens forvaltning fra 1937 til 1987. Bogen har mange interessante afsnit og adskillige emner har direkte forbindelse til det gl. Sorø amt.

Jens Nielsen - henrettet tyv og brandstifter

Af Oline og Oscar Udsholt, Hørve.

Udgivet af Slægtshistorisk Forening, Vestsjælland v/ Mikael Horn, Enghavevej 23, 4540 Fårevejle.

Den 8. november 1892 henrettedes Jens Nielsen i Horsens Statsfængsel, som den sidste i fredstid. Jens Nielsen var født ved Jyderup og var 2 gange anbragt på »Flakkebjerg Institut til moralsk fordærvede børns forbedring«.

Bogen gennemgår Jens Nielsens retssager, og efterhånden tegner der sig et nuanceret billede af personen Jens Nielsen.

Det er et betydeligt arbejde, ægteparret Udsholt har præsteret, og foruden at være en spændende historie, er det også en god metodisk vejledning for slægtsforskere og lokalhistorikere.

Sankt Hans - glædens fest

Tekst af Gitte Kjær. Redigering og tilrettelæggelse ved Knud Meister, Strandbergs Forlag.

I den læseværdige bog om Sct. Hans får læseren hele forhistorien om Sct. Hans - Johannes Døberens. Bl.a. omtales Sct. Hans Kilde i Ørslev ved Skælskør, og illustrationen s. 13 viser »Sct. Hans beene« fra Ørslev kirke.

Roebanerne

De danske roebaner i billeder og tekst af Tom Lauritsen og John Poulsen. Udgivet af Banebøger, Jernbanegade 34A, 2.th., 4000 Roskilde.

Roebanerne var det største private baneselskab i Danmark. Nu foreligger der en let tilgængelig og gennemillustreret bog om de gamle roebaner, også roebanen fra Gørlev Sukkerfabrik, der strakte sig langt ind i det gamle Sorø amt.

Byens hus - byens torv 1937-1987

Af Niels Jørgen Hansen.

Udgivet af Midtsjællands lokalhistoriske Arkiv i anledning af 50-året for Valdemar-statuen og opførelsen af byens rådhus.

Bogen fortæller på en let tilgængelig måde om pladsen foran Sct. Bendts kirke før frilægningen, om planerne med torvet og om resultatet af drøftelserne i 1930'erne.

En god bog for den, der kort vil vide noget om Ringsteds historie.

Kors og krucifikser ved alfarvej

Af Edvard Andersen, Udgivet af Lokalhistorisk Selskab og Byhistorisk Vennekreds i Fåborg.

Bogen er en gennemgang af de kors og krucifikser, som redaktør Andersen, Fåborg, har haft kendskab til. Vi føres landet rundt, bl.a. til Hellig Anders kors ved Slagelse, Knud Lavards ved Haraldsted og krucifikset ved Eskildstrup mellem Ringsted og Haslev.

En eg - en egn og dens mennesker

Sparekassen for Grevskaftet Holsteinborg og Omegn. 1810 - 2. november - 1985.

Af Ulrich Holstein-Holsteinborg.

Danmarks ældste pengeinstitut, der nu kaldes Holsteinborg Sparekasse, har i anledning af sit 175 års jubilæum udsendt et jubilæumsskrift, hvor formanden for Sparekassens tilsynsråd, Ulrich greve Holstein-Holsteinborg, beskriver pengeinstitutets udvikling, især med henblik på det interne liv i sparekassen.

Bogen har et meget stort personalhistorisk indhold, både ansatte og medlemmer af tilsynsrådet er grundigt omtalt.

Hist hvor vejen slår en bugt

Af Kirsten-Elisabeth Høgsbro. Trykt i Nationalmuseets Arbejdsmark 1987 s. 21-32.

Beretningen handler om den lille bro ved Skovsø, som blev bygget i 1781 og siden 1930 har ligget hen - uden vej. Det er vejhistorie, men også betragtninger om vejbygningen med vejhoveri.

Rundt i landet findes der adskillige broer, som den i Skovsø, men her fortælles om, hvorfor og hvordan broen blev bygget.

Hyllinge sogns samlingshus 1887-1987

Den 18. september 1887 blev der holdt rejsegilde på en ny forsamlingsbygning i Hyllinge, og den 30. november samme år blev der holdt indvielsesfest med taler og sange. I anledning af 100 års jubilæet har lokalhistorikeren, lærer Sv. C. Dahl udarbejdet et smukt og interessant lille jubilæumsskrift, der for 40 kr. kan købes hos byens og egnens handlende.

Sv. Dahl er gået meget grundigt til værks og har forstået at skildre samlingsstedets historie således, at jubilæumsskriftet vil kunne være af interesse - ikke bare for sognets folk, men også for enhver, der er interesseret i det kapitel i den danske kulturhistorie, der handler om forsamlingshusbevægelsen. - Og hos dem, der som anmelderen har deltaget i gymnastik, overværet dilettantforestillinger og svunget sig i dans i Hyllinge samlingshus, vil det lille skrift vække mange lyse minder.

E. P.

Fuglebjergs julemærke 1987

Siden 1977 har Lions Club i Fuglebjerg hvert år udgivet et smukt julemærke, tegnet af Mads Stage, i en smuk mappe med en grundig redegørelse for det anvendte motiv. I årenes løb var vildtbanestenen i Dyrehaven, Gunderslevholm-dyssen, børnehjemmet på Fyrendal, herregårdssmedien ved Cathrineholm, majbænkræet i Vinstrup, Bjørnebæk-klinten, Tystrup sø, Sandved station, egnens vandmøller og Fyrendal skovpavillon været behandlet i smukke tegninger og grundige historiske redegørelser. Julemærket 1987 danner ingen undtagelse fra regelen. Her er det egnens folketro om troldtøj og andre overnaturlige væsener, der er taget under behandling, dels i Mads Stages smukke og fantasifulde tegninger og dels i en fin genfortælling af en række af egnens gamle sagn og overleveringer. Disse julemærke-udgivelser må have interesse langt ud over et snævert lokalområde, hvortil kommer, at overskuddet af salget gives til gode formål lokalt, på landsplan og internationalt.

E. P.

Historisk Samfund for Sorø Amt 1987

Forårsmødet med generalforsamling var henlagt til Liselund, Slagelse, og fandt sted den 28. april. Generalforsamlingen, der havde Erik Nielsen til dirigent, havde samlet godt 40 deltagere. Formanden kom i sin beretning bl.a. ind på den glæde det var at arrangere de forskellige ture og møder, idet der altid var god tilslutning for de emner, man havde valgt.

Kassereren R. Henneke forelagde regnskabet, og såvel dette som beretningen blev godkendt.

Til bestyrelsen genvalgte Mogens Haar, Korsør, Johs. Lyshjelm, Stignæs, Erling Petersen, Fuglebjerg, og Helge Torm, Sorø. I stedet for fru Lebahn, Sorø, der ikke ønskede genvalg, valgtes Helge Christiansen, Bildsø. Lars Hansen, Flakkebjerg, genvalgte til revisor.

Ved det efterfølgende foredrag fortalte redaktør Ejvind Larsen, København, om: De gule vækkelser i Sydvestsjælland. Det var et meget levende og engageret foredrag, hvor bl.a. Rasmus Sørensen, Venslev, og Eline Boisens erindringer fra Skørpinge præstegård blev fremdraget stærkt. Der var godt 75 deltagere i mødet, der havde de bedste rammer på det hyggelige Liselund.

Forårsturen d. 24. maj gik til Falster og havde samlet ca. 120 deltagere. På Korselitze fortalte godsforvalter Rolsted om stedets historie og kom bl.a. ind på oprettelsen af: Det Clasesenske Fideicommiss. Der var lejlighed til en rundgang i hovedbygningen med de smukke rum og mange kunstgenstande. Efter en frokostpause på Horbelev kro kørte vi gennem det hyggelige fiskerleje Hesnæs til Åstrup kirke, hvor Mogens Haar levende og interessant fortalte om bygningen og de smukke velbevarede kalkmalerier. Turen fortsatte forbi Næsgård Landbrugsskole ud til Borrehuset, hvor Marie Grubbe havde levet en årrække - her fortalte Erik Nielsen om hendes mærkelige skæbne.

Som en optakt til de mange arrangementer, der 1988 skal finde sted i 200-året for stavnsbåndets ophævelse, holdt man d. 20. juni et sommermøde på Gjerdrup hovedgård ved Skælskør. Der var mødt ca. 200 frem, da kammerherre P. Fabricius bød velkommen til stedet. Ole G. Nielsen fortalte og redegjorde for Morten Quistgårds indsats i landbokommisionen. Han havde været ejer af Gjerdrup og Lyngbygård fra 1760 til 1798. Efter en rundtur i parken var der lejlighed til at bese hovedbygningen. En meget vellykket tur.

Den 13. september var der efterårstur. Man samledes på Førsløv skole ved Fuglebjerg, hvor professor Axel Steensberg fortalte om arbejdet med udgravningen af »den glemte landsby« Borupris i Knurrevang. Senere besøgte man stedet, hvor professoren meget levende og veloplagt fortalte og viste rundt.

Turen fortsatte til Førsløvgård ved Fuglebjerg, hvor godsejer Nikolai de Neergaard fortalte om godsets historie. Efter en kort rundgang i hovedbygningen og besøg i den smukke park var der lejlighed til at kigge ind i Førsløv kirke. Over 200 medlemmer var med på turen, der var begunstiget af særdeles fint vejr.

Årbogen har som sædvanlig artikler fra det gamle Sorø amt, som geografisk er det om-

Historisk Samfunds formand Johs. Lyshjelm og godsejer Peter Fabricius på Gørdrupgård 20. juni 1987.

råde, foreningen dækker. Her er bl.a. en omtale af foreningens virke gennem de sidste 25 år op til 75-året for foreningens virke. Der er endvidere en omtale af samvirket mellem foreningen og museumssagen i Sorø amt. Således har et par »mindeblade« om vores forening og dens virke også fået en plads.

Det er blevet til mange hundrede artikler gennem de mange år, og man kan med rette spørge, hvor ville alt dette stof være, om ikke foreningen havde været oprettet, bl.a. med det formål at udgive en årbog.

Det er en glæde for os som læsere (brugere) at få den i hånden, derfor er det nødvendigt med årbogen - både for nutiden og for fremtiden - for at huske fortiden. *Johs. Lyshjelm.*

Driftsregnskab fra 1/10 1986 til 30/9 1987:

	Indtægt	Udgift
Kassebeholdning pr. 1/10 1986	12.801,61	
Kontingent for 714 medlemmer (à 75 kr.).....	53.550,00	
Salg af ældre årbøger	6.635,00	
Tilskud (stat og kommuner).....	17.000,00	
Tilskud (pengeinstitutter).....	7.300,00	
Hævet på kassekredit	263,87	
Diverse indtægter	1.086,65	
Årbogen 1986.....		47.719,88
Porto		9.658,00
Administration		6.530,48
Møder og udflugter		4.455,20
Indsat på kassekredit		0,36
Diverse udgifter		2.906,95
	<hr/>	<hr/>
	98.637,13	71.270,87
Kassebeholdning 30/9 1987.....		27.366,26
	<hr/>	<hr/>
Balance 30/9 1987	98.637,13	98.637,13

Kassebeholdning:

Bankbog, konto nr. 652675.....	5.300,00
Bankbog, konto nr. 902047.....	21.363,18
Girokonto nr. 3008290	655,88
Kontant beholdning	47,20
	<hr/>
	27.366,26

STATUS PR. 30/9 1987:*Aktiver:*

Beholdning af ældre årbøger (2.700 stk. à 7 kr).....	18.900,00
Indestående på bankbøger	26.663,18
Indestående på girokonto.....	655,88
Kontant beholdning	47,20
	<hr/>
I alt.....	46.266,26

Slagelse, den 14. marts 1988.

R. Henncke.

Regnskabet er revideret og fundet i orden. Vi har gennemgået bilagene. Beholdningen er til stede i pengeinstitut og postgiro.

Sorby og Flakkebjerg 24/4 1988.

sign. *Bent Hegaard.*sign. *Lars Hansen***FØLGENDE HAR GIVET TILSKUD:**

Kulturministeriet	Bikuben, Korsør
Vestsjællands amt	Bikuben, Sorø (Sorø Spare- og Lånkasses Fond)
Haslev kommune	Den Danske Banks Fond, Ringsted, Sorø, Slagelse og Korsør afd.
Korsør kommune	Handelsbanken, Slagelse
Ringsted kommune	Holsteinborg Sparckasse

Skælskør kommune	Ringsted Sparekasse
Slagelse kommune	Privatbanken, Sorø
Sorø kommune	Skælskør Bank
	S.D.S., Skælskør
	Slagelse Sparekasse

Vi takker alle, der har støttet vort arbejde!

Nye medlemmer pr. 1/5 1988:

1. Bangsgaard, Jytte, Teglværksvej 32, 4200 Slagelse.
2. Bock, Rosa, Præstevangen 11, 1.tv., 4230 Skælskør.
3. Hammer, Peter, fuldm., Glentevænget 16, 4180 Sorø.
4. Henneke, Jørgen, arkitekt, Lodshusvej 51, 4230 Skælskør.
5. Humledal, Ingrid, Aakjærsgade 1, 1., 4200 Slagelse.
6. Jensen, Dagny, Torvegade 29, 2.tv., 4200 Slagelse.
7. Jensen, Karen Margrethe, Jernbanegade 2b, 2., 4200 Slagelse.
8. Jensen, Niels Chr., Kildevej 25, Ørslev, 4230 Skælskør.
9. Jensen, Aase, Hallebyorevej 49, Hallebyore, 4950 Jyderup.
10. Jessen, Else, Algade 7, 1., 4230 Skælskør.
11. Kristensen, Doris og Susanne, Skolevängen 30, 4230 Skælskør.
12. Kohl, Margit, turistchef, Algade 7, 4230 Skælskør.
13. Larsen, Hans, Campinggården, Rennebjergvej 110, 4242 Boeslunde.
14. Nielsen, Gerda Stuhr, Østergade 4D, 4230 Skælskør.
15. Nielsen, Hermod, fhv. sognepræst, Disagervej 15, Ø. Stillinge, 4200 Slagelse.
16. Nielsen, J. O., malermester, Garvergårdsvej 33, 4200 Slagelse.
17. Nielsen, Kristine, Skovvejen 18, 4200 Slagelse.
18. Nielsen, Marianne og Henning, Egevej 1, Frølunde, 4220 Korsør.
19. Pedersen, Børge, Vester Bøgebjergvej 11, 4220 Korsør.
20. Pedersen, Jens Chr., fhv. borgmester, Dalgårdsvej 10, 4250 Fuglebjerg.
21. Pedersen, Niels Kleofas, Bildsøvej 114 B, Keldstrup, 4200 Slagelse.
22. Rasmussen, Clara Valbum, Akacievej 3, 4200 Slagelse.
23. Simmelhag, Jan, arkitekt, Smedevej 2, Næsby v. Str., 4200 Slagelse.
24. Østergaard, P., overforvalter, Markmosen 24, 4220 Korsør.
25. Andreasen, Steen Friis, lærer, Heilmannsvej 18, 4230 Skælskør.
26. Eisensøe, Peter, repr., Birkevænget 20, 4200 Slagelse.
27. Jensen, Åge, Tuelsøvej 15, 4180 Sorø.

Sognerepræsentanter, der modtager indmeldelse:

<i>Bromme</i>	Skovfoged P. Hoch, Bromme Skov, tlf. 03607026.
<i>Eggeslevmagle</i>	Sognepræst Jens Hansen, Eggeslevmagle, tlf. 03541184.
<i>Fuglebjerg</i>	Erling Petersen, Fredensvej 8, Fuglebjerg, tlf. 03753492.
<i>Haraldsted</i>	Gdr. A. Knudsen, Allindelille, tlf. 03600011.
<i>Haslev-Freerslev</i>	Bibliotekar Jens A. Nielsen, Haslev, tlf. 03692250.
<i>Holsteinborg</i>	Redaktør Chr. Pedersen, Rude, tlf. 03759096.
<i>Hyllested</i>	Amtskontorchef Bendt Jensen, Brobjerg, tlf. 03759040.
<i>Hyllinge</i>	Gdr. Poul Stensgård Hansen, Hyllinge, tlf. 03744152.
<i>Høve-Flakkebjerg</i>	Gdr. Jens Buchwald, Flakkebjerg, tlf. 03585148.
<i>Hårslev-Ting Jellinge</i>	Overlærer Holger Johansen, Sandved, tlf. 03756028.
<i>Kirke Stillinge</i>	Gdr. Helge Christiansen, Bildsø, tlf. 03547511.
<i>Korsør</i>	Skolebestyrer Mogens Haar, Korsør, tlf. 03572420.
<i>Lundforlund-Gerlev</i>	Lærer Ole G. Nielsen, Lundforlund, tlf. 03584106.
<i>Magleby</i>	Fhv. Borgmester Johs. Lyshjelm, Skælskør, tlf. 03594987.
<i>Ringsted</i>	Badeassistent Harry Pedersen, Ringsted, tlf. 03615768.
<i>Skælskør</i>	Overlærer Ingeborg Christiansen, Skælskør, tlf. 03594735.
<i>Slagelse</i>	Vicinspektør R. Henneke, Slagelse, tlf. 03522738.
<i>Sneslev</i>	Gdr. Carl Jensen, Hanchøjgård, Sneslev, tlf. 03641041.
<i>Sorø</i>	Museumsinspektør Helge Torm, Sorø, tlf. 03634587.
<i>Teestrup</i>	Propr. P. Klestrup-Hansen, Henriettelund, tlf. 03680202.
<i>Tårnby</i>	C. Støvring Jensen, Svenstrup, tlf. 03580220.
<i>Vetterslev-Høm</i>	Mekaniker Berg Jacobsen, Vetterslev, tlf. 03643115.

Ældre årbøger

Følgende årbøger kan købes hos kassereren, R. Henneke, Kristinelundsvej 39, 4200 Slagelse. Tlf. 03 52 27 38, Giro nr. 3 00 82 90:

Bind	Årgang	Bind	Årgang	Bind	Årgang
2	1913	50	1963	65	1978
3	1914	53	1966	66	1979
10	1922	54	1967	67	1980
13	1925	55	1968	68	1981
14	1926	56	1969	69	1982
16	1928	57	1970	70	1983
17	1929	58	1971	71	1984
19	1931	59	1972	72	1985
20	1932	60	1973	73	1986
21	1933	61	1974	74	1987
35	1947	62	1975		
48	1961	63	1976		
49	1962	64	1977		

Pris: bd. 2 til og med bd. 65: 15 kr. pr. stk. til medlemmer og 30 kr. til ikke medlemmer.
Bd. 66 til og med bd. 72: 30 kr. til medlemmer og 45 kr. til ikke medlemmer.
Bd. 73 og 74: 40 kr. til medlemmer og 50 kr. til ikke medlemmer.

Desuden har vi Johs. C. Jessen: Alsted og Ringsted Herreders Skolehistorie fra 1945, pris 20 kr., og følgende hefter af »Amtsudgaven af Danmarks Riges Breve: Præstø og Sorø Amter«:

2³, omfatter årene 1291—1305

2⁴, omfatter årene 1306—1316

2⁵, omfatter årene 1317—1322

3¹, omfatter årene 1323—1332.

Hefterne koster 15 kr. pr. stk.

Hvis nogle medlemmer ligger inde med nogle af de årbøger, der er udsolgt, vil foreningen gerne formidle videresalg til andre medlemmer, der mangler de pågældende bøger.

Love for Historisk Samfund for Sorø Amt

- § 1. Samfundets formål er at vække og styrke den historiske sans og uddybe forståelsen af fortidens minder i den store befolkning inden for amtets grænser.
- § 2. Formålet søges nået ved at afholde offentlige møder med historiske foredrag rundt om i amtet og ved at udgive en årbog — og om muligt mindre skrifter —, der indeholder skildringer vedrørende amtet og dets historie i jævn og letlæselig form. Årbogen tilsendes medlemmerne.
- § 3. Medlem af samfundet kan enhver blive ved at indmelde sig hos et af bestyrelsens medlemmer. Medlemsbidraget fastsættes af generalforsamlingen.
- § 4. Samfundet ledes af en bestyrelse på mindst 7 og højst 11 medlemmer. De vælges på generalforsamlingen ved almindelig stemmeflerhed for 2 år ad gangen, således at der årlig afgår skiftevis mindst 3 og 4 og højst 5 og 6. Bestyrelsen vælger af sin midte formand, næstformand, sekretær og kasserer.
- § 5. Årbogen udsendes samtidig med opkrævningen af medlemsbidraget. Dens udgivelse varetages af et redaktionsudvalg bestående af en redaktør og 2 medlemmer, alle valgt af bestyrelsen.
- § 6. Regnskabsåret går fra 1/10—30/9. Regnskabet revideres af 2 revisorer, der vælges samtidig med bestyrelsen.
- § 7. Generalforsamlingen holdes om muligt i forbindelse med et foredragsmøde. Den sammenkaldes med mindst 8 dages varsel. Afgørelser på generalforsamlingen træffes ved almindelig stemmeflerhed. Ændringer i lovene skal dog for at være gyldige vedtages med mindst 2/3 af de afgivne stemmer. Den ordinære generalforsamling må ikke holdes 2 år i træk på samme sted.
- § 8. Ekstraordinære generalforsamlinger kan afholdes, når bestyrelsen eller mindst 15 medlemmer ønsker det. I sidste tilfælde skal bestyrelsen indkalde den forlangte generalforsamling senest 3 uger efter begæringens modtagelse.
- § 9. Forslag til behandling på generalforsamlingen må i skriftlig form forelægges for bestyrelsen senest 3 dage før generalforsamlingens afholdelse.
- § 10. Hvis samfundet skulle opløses, skal dets ejendele overgå til offentligt arkiv eller samling, så vidt muligt inden for amtets grænser. Denne bestemmelse kan ikke senere forandres.

Lokalhistoriske arkiver i det gamle Sorø amt:

FUGLEBJERG EGNSHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Sandvedvej 22, 4250 Fuglebjerg.
Telefon: 03 - 75 60 28.
Åbent: Fredage 15-19 og efter aftale.
Leder: Holger Johansen, Langgade 22, Sandved, 4747 Sandved.
Område: Fuglebjerg kommune.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR HASHØJ KOMMUNE:

Beliggenhed: Flakkebjerg skole, Hovedgaden 34, Flakkebjerg, 4200 Slagelse.
Telefon: 03-58 60 77.
Åbent: Mandage 18-19,30 og efter aftale.
Leder: Christen Nicolaisen, Øllemosevej 8, 4261 Dalmose.
Område: Hashøj kommune.

HASLEV LOKALHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Borgerskolens vestfløj, st., Themstrupvej 13, 4690 Haslev.
Telefon: 03-69 24 44.
Åbent: Torsdage 16—18.
Leder: Lillian Hovman, Gl. Næstvedvej 40, 4683 Rønnede.
Område: Haslev kommune.

HOLSTEINBORG GODS- OG EGNSHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Holsteinborg, 4243 Rude.
Telefon: 03 75 90 05.
Åbent: Efter aftale på hverdage.
Leder: Ulrich Holstein-Holsteinborg.
Område: De to Flakkebjerg herreder.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR KORSØR OG OMEGN:

Beliggenhed: Søbatteriet 11, 4220 Korsør.
Telefon: 03-57 36 72.
Åbent: Mandag, tirsdag, onsdag 10—12, tirsdag, torsdag 14—18.
Leder: Chr. Borgstrup, Omøvej 6, 4220 Korsør.
Område: Korsør kommune.

MIDTSJÆLLANDS LOKALHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Skolegade 9, 4100 Ringsted.
Telefon: 03-6168 59.
Åbent: Mandag—torsdag 9—11,30, torsdag 16—18 og efter aftale.
Leder: Niels Jørgen Hansen, Dronning Margrethesvej 33, 4100 Ringsted.
Område: Ringsted kommune.

NÆSTVED BY- OG EGNSHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Amtsgården, Teatergade 16, 4700 Næstved.
Telefon: 03-73 65 07.
Åbent: Mandag—fredag 9—12 og 13—15.
Leder: A. Strange Nielsen, Sct. Jørgens Park 95, 4700 Næstved.
Område: I gl. Sorø amt: Herlufsholm, Fodby, Karrebæk, Vallensved, Hyllinge og Marvede sogne.

SKÆLSKØR EGNSHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Maglebyvej 13, 4230 Skælskør.
Telefon: 03-59 43 73.
Åbent: Skælskør biblioteks åbningstid.
Leder: Johs. Lyshjelm, Kærsangervej 11, 4230 Skælskør.
Område: Skælskør kommune.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR SLAGELSE OG OMEGN:

Beliggenhed: Centralbiblioteket, Stenstuegade 3, 4200 Slagelse.
Telefon: 03-52 12 45.
Åbent: Tirsdag 16—19, onsdag 10—15.
Leder: Gitte Strange Jørgensen, biblioteket.
Område: Slagelse kommune.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR SORØ OG OMEGN:

Beliggenhed: Biblioteket, Storegade 7, 4180 Sorø.
Telefon: 03-63 14 11.
Åbent: Efter aftale.
Leder: Overbibliotekar Ellen Marie Lebahn, Klostervænget 8, 4100 Ringsted.
Område: Sorø Kommune.

STENLILLE KOMMUNES LOKALHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Hovedgaden 66¹, 4295 Stenlille.
Telefon: 03 - 60 46 27.
Åbent: Hele året (undt. juli og august) 2. tirsdag i måneden kl. 19–21.
Leder: Doris Hviid-Christensen, Veddevej 46, 4295 Stenlille, tlf. 03 60 72 92.
Område: Stenlille kommune.

